

Ҳ.Р.ОЧИЛОВ, Э.О.ТУРГУНБОЕВ

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ
(УМУМИЙ ҚИСМ)**

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК ИНСТИТУТИ

Ҳ.Р.ОЧИЛОВ, Э.О.ТУРГУНБОЕВ

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ
(УМУМИЙ ҚИСМ)**

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

Тошкент 2013

Тошкент давлат юридик институти Ўқув-услугий кенгаши томониданн 2013 йил октябрь №-сонли баённомаси билан тасдиқланган ва нашрга тавсия этилган.

Ҳ.Р.Очилов, Э.О.Тургунбоев “Жиноят ҳуқуқи” (Умумий қисм). Ўқув-услугий қўлланма // масъул муҳаррир: ю.ф.д. Ф.Тохиров. – Т.: нашриёти, 2013. 130 бет.

Тақризчилар:

Тошкент шаҳар ИИББ Тергов бошқармаси бўлим бошлиғи ю.ф.н., доц. **А.Ш.Умарханов**

Тошкент давлат юридик институти “Жиноят ҳуқуқи ва криминология” кафедраси ўқитувчиси ю.ф.н., доц. **У.Ш.Холиқулов**

Ушбу ўқув-услугий қўлланма “Жиноят ҳуқуқи” (Умумий қисми) ўқув курсининг дастури асосида тайёрланган бўлиб, Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилиги умумий қисм қоидаларининг қисқача мазмуни ифода этилган.

Ушбу ўқув-услугий қўлланма талабаларга фан бўйича амалий машғулотларга ва имтиҳонларга тайёргарлик кўришда яқиндан ёрдам беради.

Ўқув-услугий қўлланма олий ўқув юртларининг бакалавр ва магистрантларига қўлланма сифатида тавсия этилади.

Ушбу ўқув-услугий қўлланма амалдаги Жиноят кодексининг 2013 йил февраль ойигача бўлган ҳолатига кўра ёзилган.

© Ҳ.Р.Очилов, Э.О.Тургунбоев

© Тошкент давлат юридик институти, 2013 йил.

МУНДАРИЖА

Кириш.....

I БЎЛИМ. УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

1-Мавзу: ЖИНОЯТ ҚОНУНИ

- 1.1. Жиноят қонуни тушунчаси, вазифалари ва принциплари.....
- 1.2. Жиноят қонунининг тузилиши.....
- 1.3. Жиноят қонунининг ҳудуд ва вақт бўйича амал қилиш кучи.....
- 1.4. Жиноят қонунининг орқага қайтиш кучи.....
- 1.5. Жиноят қонунини шарҳлаш.....

II БЎЛИМ. ЖАВОБГАРЛИК АСОСЛАРИ

2 - Мавзу: ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИ

- 2.1. Жиноят тушунчаси, унинг белгилари ва бошқа ҳуқуқбузарликлардан фарқи.....
- 2.2. Жиноятларни таснифлаш тушунчаси ва турлари.....

3 - Мавзу: ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИК ВА УНИНГ АСОСЛАРИ

- 3.1. Жиноий жавобгарлик тушунчаси ва унинг асослари.....

4 - Мавзу: ЖИНОЯТ ТАРКИБИ

- 4.1. Жиноят таркиби тушунчаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари....
- 4.2. Жиноят таркиби элементлари тушунчаси ва турлари.....

5 - Мавзу: ЖИНОЯТ ОБЪЕКТИ

- 5.1. Жиноят объекти тушунчаси ва жиноят таркибидаги аҳамияти.....
- 5.2. Жиноят объектининг турлари.....

5.3. Жиноят объектининг жиноят предметидан фарқи.....

6 - Мавзу: ЖИНОЯТНИНГ ОБЪЕКТИВ ТОМОНИ

- 6.1. Жиноятнинг объектив томони тушунчаси ва унинг белгилари....
- 6.2. Ижтимоий хавфли ҳаракат ёки ҳаракатсизлик жиноят объектив томонининг зарурий белгиси сифатида.....
- 6.3. Ижтимоий хавфли оқибат жиноят объектив томонининг зарурий белгиси сифатида.....
- 6.4. Жиноят ҳуқуқида сабабий боғланиш тушунчаси.....
- 6.5. Жиноят объектив томонининг факультатив белгилари.....

7 - Мавзу: ЖИНОЯТНИНГ СУБЪЕКТИВ ТОМОНИ

- 7.1. Жиноят субъектив томони тушунчаси ва унинг белгилари.....
- 7.2. Айб жиноят субъектив томонининг зарурий белгиси сифатида ва унинг шакллари.....
- 7.3. Мураккаб айбли жиноятлар.....
- 7.4. Хато тушунчаси ва турлари.....
- 7.5. Жиноятнинг мотиви ва мақсади.....

8 - Мавзу: ЖИНОЯТ СУБЪЕКТИ

- 8.1. Жиноятнинг субъекти тушунчаси ва унинг белгилари.....
- 8.2. Жиноят субъектининг ёши.....
- 8.3. Ақли расолик ва ақли норасолик тушунчалари.....
- 8.4. Жиноят ҳуқуқида махсус субъект тушунчаси ва уни жиноятни квалификация қилишдаги аҳамияти.....

9 - Мавзу: ТАМОМ БЎЛМАГАН ЖИНОЯТЛАР

- 9.1. Жиноят ҳуқуқида жиноят содир қилиш босқичлари тушунчаси ва турлари.....
- 9.2. Жиноятга тайёргарлик кўриш тушунчаси ва белгилари
- 9.3. Жиноятга суиқасд қилиш тушунчаси ва турлари.....
- 9.4. Тамом бўлган жиноят тушунчаси.....
- 9.5. Жиноятга тайёргарлик кўрганлик ва суиқасд қилганлик учун жавобгарлик.....

9.6. Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш тушунчаси ва жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтган шахсларнинг жавобгарлиги.....

10 - Мавзу: ЖИНОЯТДА ИШТИРОКЧИЛИК ТУШУНЧАСИ, ТУРЛАРИ ВА ШАКЛЛАРИ.

- 10.1. Жиноят ҳуқуқида иштирокчилик тушунчаси ва турлари.....
- 10.2. Жиноят ҳуқуқида иштирокчиликнинг шакллари.....
- 10.3. Жиноят иштирокчиларининг жавобгарлик асослари ва доираси..
- 10.4. Иштирокчиларнинг ҳаракатларини квалификация қилиш.....
- 10.5. Махсус субъектлар томонидан содир қилинадиган иштирокчилик.....
- 10.6. Иштирокчиларнинг жиноятдан ихтиёрий қайтишининг ўзига хос хусусиятлари.....
- 10.7. Экссесс бажарувчи.....
- 10.8. Жиноятга дахлдорлик тушунчаси ва унинг турлари. Дахлдорликни иштирокчиликдан фарқи.....

11 - Мавзу: БИР ҚАНЧА ЖИНОЯТЛАР СОДИР ЭТИШ

- 11.1. Жиноят ҳуқуқида бир қанча жиноятлар тушунчаси ва турлари.....
- 11.2. Бир қанча жиноятларни алоҳида жиноят содир қилишдан фарқи.....
- 11.3. Такроран жиноят содир қилиш тушунчаси ва аҳамияти.....
- 11.4. Жиноятлар мажмуи тушунчаси ва турлари.....
- 11.5. Жиноятларни мажмуини такроран жиноят содир қилишдан фарқи.....
- 11.6. Рецидив жиноят тушунчаси ва турлари.....

III БЎЛИМ. ҚИЛМИШНИНГ ЖИНОЙЛИГИНИ ИСТИСНО ҚИЛАДИГАН ҲОЛАТЛАР

12 - Мавзу: ҚИЛМИШНИНГ ЖИНОЙЛИГИНИ ИСТИСНО ҚИЛАДИГАН ҲОЛАТЛАР ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ

- 12.1. Қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳолатлар тушунчаси, турлари ва аҳамияти.....
- 12.2. Кам аҳамиятли қилмишлар тушунчаси.....
- 12.3. Зарурий мудофаа тушунчаси ва шартлари.....
- 12.4. Ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказиш тушунчаси.....
- 12.5. Охирги зарурат тушунчаси ва шартлари.....
- 12.6. Буйруқ ёки бошқа вазифани ижро этиш.....
- 12.7. Касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчилик қилиш тушунчаси ва аҳамияти.....

IV БЎЛИМ. ЖАЗО ВА УНИ ТАЙИНЛАШ

13 - Мавзу: ЖАЗО ТИЗИМИ ВА ТУРЛАРИ

- 13.1. Жиноят ҳуқуқида жазо тушунчаси ва мақсади.....
- 13.2. Жиноят ҳуқуқида жазо тизими тушунчаси ва турлари.....
- 13.3. Асосий ва қўшимча жазолар тушунчаси ва турлари.....
- 13.4. Жарима жазоси.....
- 13.5. Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси.....
- 13.6. Ахлоқ тузатиш ишлари жазоси.....
- 13.7. Хизмат буйича чеклаш жазоси.....
- 13.8. Интизомий қисмга жўнатиш жазоси.....
- 13.9. Қамоқ жазоси тушунчаси.....
- 13.10. Озодликдан маҳрум қилиш жазоси.....
- 13.11. Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси.....
- 13.12. Жиноят ҳуқуқида қўшимча жазо тушунчаси ва турлари.....

14 - Мавзу: ЖАЗО ТАЙИНЛАШ

- 14.1. Жиноят ҳуқуқида жазо тайинлашнинг умумий асослари.....
- 14.2. Жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар.....
- 14.3. Жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар.....
- 14.4. Бир неча жиноят содир этганлик учун жазо тайинлаш тартиби.....
- 14.5. Бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш тартиби.....
- 14.6. Жазоларни қўшишнинг ҳисоблаш қоидалари.....
- 14.7. Қонунда кўрсатилганидан ҳам енгилроқ жазо тайинлаш.....

14.8. Тамом бўлмаган ва иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлаш тартиби.....

V БЎЛИМ. ЖАВОБГАРЛИК ВА ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШ

15 - Мавзу: ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИКДАН ОЗОД ҚИЛИШ

- 15.1. Жиноий жавобгарликдан озод қилиш тушунчаси, турлари аҳамияти ва шартлари.....
- 15.2. Жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетганлиги муносабати билан жиноят учун жавобгарликдан озод қилиш тушунчаси ва тартиби.....
- 15.3. Қилмиш ёки шахс ижтимоий хавфлилигини йўқотганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш.....
- 15.4. Айбдор ўз қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш.....
- 15.5. Ярашилганлик муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш тушунчаси ва тартиби.....
- 15.6. Касаллик туфайли жавобгарликдан озод қилиш.....
- 15.7. Амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилиш.....

16 - Мавзу: ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШ

- 16.1. Жазодан озод қилиш тушунчаси ва турлари.....
- 16.2. Жазони ижро этиш муддати ўтиб кетганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш тушунчаси ва тартиби.....
- 16.3. Шахснинг ижтимоий хавфлилик хусусиятини йўқотиши муносабати билан уни жазодан озод қилиш.....
- 16.4. Айбдорни чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш тушунчаси ва тартиби.....
- 16.5. Шартли ҳукм қилиш орқали шахсни жазодан озод қилиш тушунчаси ва тартиби.....
- 16.6. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш.....
- 16.7. Жазони енгилроғи билан алмаштириш.....
- 16.8. Касаллик ёки меҳнат қобилиятини йўқотиши оқибатида жазодан озод қилиш.....
- 16.9. Амнистия акти ёки афв этиш асосида жазодан озод

қилиш.....

17 - Мавзу: СУДЛАНГАНЛИК

- 17.1. Жиноят ҳуқуқида судланганлик тушунчаси, ҳуқуқий аҳамияти ва оқибатлари.....
- 17.2. Судланганлик ҳолатининг тугалланиши.....
- 17.3. Судланганлик ҳолатини олиб ташлаш тартиби.....
- 17.4. Судланганлик ҳолатининг тугалланиши ёки судланганликни олиб ташлаш муддатларини ҳисоблаш тартиби.....

VI БЎЛИМ. ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЖАВОБГАРЛИГИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

18 - Мавзу: ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ЖАВОБГАРЛИГИ

- 18.1. Жиноят ҳуқуқида вояга етмаганлар жавобгарлигининг ўзига хос хусусиятлари.....
- 18.2. Вояга етмаганларга нисбатан жарима, ахлоқ тузатиш ишлари, қамоқ жазоси турларини тайинлаш тартиби.....
- 18.3. Вояга етмаганларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинлаш тартиби ва муддатлари.....
- 18.4. Вояга етмаганларга нисбатан жазо тайинлаш.....

19 – Мавзу: ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИ ЖИНОЙИ ЖАВОБГАРЛИҚДАН ВА ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШ.

- 19.1. Вояга етмаганларни жиноий жавобгарликдан ва жазодан озод қилиш тушунчаси ва турлари.....
- 19.2. Мажбурлов чораларини қўлланган ҳолда жазодан озод қилиш.....
- 19.3. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш тушунчаси ва тартиби.....
- 19.4. Жазони енгилроғи билан алмаштириш.....

VII БЎЛИМ. ТИББИЙ ЙЎСИНДАГИ МАЖБУРЛОВ ЧОРАЛАРИ

20 - Мавзу: ТИББИЙ ЙЎСИНДАГИ МАЖБУРЛОВ ЧОРАЛАРИ

20.1. Тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари тушунчаси ва мақсади.....

20.2. Тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини қўллаш асослари ва уларнинг турлари.....

20.3. Алкоголизм, гиёҳвандлик, заҳарвандликка йўлиққан шахсларга нисбатан тиббий йўсиндаги чораларни қўллаш тартиби.....

КИРИШ

Мазкур ўқув қўлланмада “Жиноят ҳуқуқи” (Умумий қисми) фанига оид ишчи ўқув дастури режалари асосида ўтиладиган амалий машғулот мавзуларида кўрисатилган саволларга амалдаги Жиноят кодекси асосида берилган жавоблар ўз аксини топган.

Ўқув қўлланма талабаларга фан бўйича амалий машғулотларга ва имтиҳонларга тайёргарлик кўришда ва келажакда амалиётда жиноят қонуни нормаларини амалда тўғри татбиқ қилишда яқиндан ёрдам беради.

Жумладан ушбу ўқув қўлланма амалиётдаги ходимлар учун ҳам жиноят қонуни, унинг қўлланиш амалиёти, ижтимоий хавfli қилмишни жиноят деб топиш асослари, жиноят таркиби, жазо тизими ва жиноятларга жазо тайинлаш, жавобгарлик ва жазодан озод қилиш, судланганлик шунингдек, вояга етмаганлар жавобгарлиги ва тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини тайинлаш тушунчаларини бевосита ҳам назарий, ҳам амалий масалаларига эътибор беришларида яқиндан ёрдам беради.

1 - Мавзу: ЖИНОЯТ ҚОНУНИ

1.1. **Жиноят қонуни тушунчаси, вазифалари ва принциплари.**

Ўзбекистон Республикасининг жиноят тўғрисидаги қонун ҳужжатлари фақатгина Жиноят кодексидан иборатдир.

ЖК Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этган нормаларига асосланади.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси ўзининг ички узвий бирлиги ва бир - бирига ўзаро боғлиқ жиноят - ҳуқуқий меъёрларнинг мустақкам тизимга эга эканлиги билан ажралиб турувчи жиноят ҳуқуқи принципларини, жинойий жавобгарлик асослари ва шартларини, жиноят деб эътироф этиладиган ижтимоий хавфли қилмишларни, бундай қилмишларни содир этган шахсларга нисбатан ҳуқуқий таъсир чоралари қўлланилишининг тури ва чегарасини белгилаб берувчи Олий давлат органи томонидан қабул қилинган ва олий юридик кучга эга бўлган қонун ҳужжати дир.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 1994 йил 22 сентябрда қонун чиқарувчи орган томонидан қабул қилинган ва 1995 йил 1 апрелдан қонуний кучга кирган.

Жиноят кодексининг вазифалари:

- 1) жиноят қонуни билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатларни жинойий тажовузлардан кўриқлаш;
- 2) жиноятларни олдини олиш;
- 3) фуқароларни республика Конституцияси ва қонунларига риоя қилиш руҳида тарбиялашдан иборат.

Жиноят қонуни ана шу вазифаларни амалга ошириш учун жиноят қонунида белгиланган жавобгарликнинг асослари ва принципларига асосланади.

***Ушбу принциплар:** қонунийлик, фуқароларнинг қонун олдида тенглиги, демократизм, инсонпарварлик, одиллик, айб учун жавобгарлик, жавобгарликнинг муқаррарлиги принциплари дир.*

1.2. **Жиноят қонунининг тузилиши.**

Жиноят қонуни тизими Умумий ва Махсус қисмдан ташкил топган.

Умумий ва Махсус қисм ўз ўрнида бўлимлар, бўлимлар - боблардан, боблар - моддалардан ва моддалар эса, қисм ҳамда бандлардан иборатдир.

Жиноят қонуни Умумий қисми: 7 бўлим, 17 боб ва 1 - 96 моддаларни ўз ичига олади. Жиноят қонунига киритиладиган ҳар қандай ўзгартиш ва қўшимчалар Жиноят қонуни тизимига таъсир этмайди. Янги киритиладиган боб, норма мавжуд боб ёки моддага илова (прим.) шаклида киритилади (Масалан: ЖК ХХ¹ боби ёки 66¹ - моддаси).

Жиноят ҳуқуқи нормаси тизими:

- гипотеза;
- диспозиция;
- санкциядан ташкил топади.

Гипотеза деб - норманинг қўлланилиши шарт шароитини кўрсатувчи модда қисмига айтилади.

Одатда, махсус қисм нормаларида гипотеза мавжуд бўлмайди, у умумий қоида сифатида, ЖКнинг 16 - моддаси (“Жиноий жавобгарлик тушунчаси ва асослари”) қоидаларидан келиб чиқади.

Диспозиция деб – ижтимоий ҳавфли қилмишнинг белгиларини ифодаловчи модда қисмига айтилади.

Ушбу белгилар аниқ кўринишдаги жиноят таркибини ифодалайди. Диспозициянинг беш тури мавжуд бўлиб. Улар:

- Оддий;
- Тасвирлов;
- Бланкет;
- Ҳаволаки;
- Аралаш.

Оддий диспозиция деб - жиноят таркибининг белгилари ифодаланмасдан, жиноят умум эътироф этилган атама билан номланадиган диспозиция турига айтилади (мас: ЖК 97-модда 1 - қисми “Қасддан одам ўлдириш”).

Тасвирлов диспозиция деб - муайян жиноят турининг белгилари тўлиқ кўрсатиладиган модда диспозицияга айтилади (мас: ЖК 169-моддаси 1 – қисми “Ўғрилик, яъни ўзганинг мол-мулкини яширин равишда талон торож қилиш”).

Бланкет диспозиция деб - муайян жиноят турининг белгилари бошқа бир ҳуқуқ соҳасига тегишли бўлган норматив

хужжатлар асосида аниқланадиган диспозиция турига айтилади (мас: ЖК 189- моддаси 1 – қисми, “Савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини анча миқдордаги қийматда бузиш, шундай қилмишлар учун маъмурий жазо қўлланилгандан кейин содир этилган бўлса” дейилган. Бу ерда савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларининг айнан қайси бир тури бузилганлигини аниқлаш учун савдо ёки хизмат кўрсатиш фаолиятини тартибга солишни назарда тутувчи қонун ёки қонун ости норматив хужжатларига мурожаат этишни назарда тутуди).

Ҳаволаки диспозиция деб - модданинг мазмунини аниқлаш учун ЖК Махсус қисмининг бошқа бир моддасига ёки айна бир моддасининг бошқа қисмига мурожаат этилиб аниқланиши назарда тутилган диспозиция турига айтилади (мас: ЖК 105 - моддаси 1- қисми, Қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказганлик учун жиноий жавобгарликни назарда тутувчи моддада соғлиққа етказилган зарар содир этилаётган пайтда ҳаёт учун хавfli бўлмаган ва ушбу Кодекснинг 104 – моддасида назарда тутилган оқибатларга олиб келмаган бўлиши керак деб таъкидланган. Демак, ушбу ҳолатда модда диспозицияси ЖК 104 - моддасига мурожаат қилиш лозимлигини аниқлаши унинг ҳаволаки диспозиция эканлигини аниқлатади.)

Аралаш диспозиция деб эса - диспозициянинг икки ёки ундан ортиқ тури бир вақтда мавжуд бўладиган диспозиция турига айтилади (Масалан: ЖК 137-моддаси “Одам ўғирлаш”).

Санкция деб – диспозицияда кўрсатилган ҳаракатларни айбли содир қилганлик учун тайинланиши мумкин бўлган жазо тури ва миқдорини ифодаловчи норма қисмига айтилади.

Амалдаги ЖК да санкциянинг уч тури кузатилади. Булар:

- альтернатив;
- нисбий муайян;
- кумульятив санкция.

Альтернатив санкция деб – содир қилинган жиноят учун икки ёки ундан ортиқ жазо турларидан бирини қўллашни назарда тутувчи санкция турига айтилади.

Нисбий муайян санкция деб - жазо миқдорининг муайян чегарасини (энг қуйи ва юқори даражасини) белгиловчи санкция турига айтилади.

Кумулятив санкцияда эса - асосий жазо билан бирга кўшимча жазо ҳам тайинланиши назарда тутиладиган санкция турига айтилади.

- Агар модда санкциясида жазо турининг қуйи даражаси кўрсатилмаган бўлса, ЖК Умумий қисм қоидалар асосида ЖКнинг X ва XV - бобларида жазо турлари учун назарда тутилган умумий муддатлар ва миқдорлар асосида тайинланади.

1.3. Жиноят қонунининг ҳудуд ва вақт бўйича амал қилиши.

Жиноят қонунининг ҳудуд бўйича амал қилиши деб - Ўзбекистон Республикаси ҳудудига кирувчи куруқлик, сув ҳавзаси ва ҳаво бўшлиғида содир этилган ҳар қандай жиноятлар амалдаги жиноят қонуни билан тартибга солинишига айтилади.

Қилмиш:

- Ўзбекистон ҳудудида бошланган, тамомланган, тамом бўлмаган, тўхтатилган, давомли қилмишлардан бир қисми ушбу ҳудудда содир қилинган бўлса;

- Ўзбекистон ҳудудидан ташқарида содир этилиб, жиноий оқибати эса, Ўзбекистон ҳудудида юз берган бўлса;

- Ўзбекистон ҳудудида содир этилиб, жиноий оқибати эса, Ўзбекистон ҳудудидан ташқарида юз берган бўлса;

- Ўзбекистон байроғи остида ва Ўзбекистон портида рўйхатга олинган ҳаво, денгиз ёки дарё кемаси ҳеч бир давлатга тегишли бўлмаган ҳудудда жойлашган бўлса ва ушбу кема бортида жиноят содир этилса, жиноят Ўзбекистон Республикаси ҳудудида содир этилган жиноят деб топилади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида содир қилинган жиноятлари учун Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари, фуқаролиги бўлмаган шахслар бир хилда жавобгарликка тортиладилар;

- Алоҳида иммунитетга эга бўлган чет эл фуқаролари эса, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида содир қилган жиноятлари учун халқаро шартномаларга мувофиқ жавобгарлик масаласи ҳал қилинади;

- Ўзбекистон Республикаси фуқароси чет эл давлати ҳудудида содир қилган жиноятлари учун ушлаб берилиши мумкин эмас. Агарда, халқаро шартномаларда бошқача ҳолат назарда тутилмаган бўлса;

- Шунингдек, чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс Ўзбекистон Республикаси ҳудудида содир қилган жинояти учун бошқа давлатга ушлаб берилиши мумкин эмас.

Жиноят қонунини вақт бўйича амал қилиш кучи деб – ижтимоий хавфли қилмиш содир қилинган вақтда амалда бўлган қонун билан ушбу ижтимоий муносабатларнинг тартибга солинишига айтилади. Яъни содир қилинган ижтимоий хавфли қилмишнинг жиноийлиги ва жазога сазоворлиги шу қилмиш содир қилинган вақтдаги амалда бўлган қонун билан белгиланишини англатади.

Агарда, шахс содир қилган қилмиши ушбу қилмишни содир қилган вақтдаги жиноят қонуни билан тақиқланмаган бўлса, шахс ушбу содир қилган қилмиши учун қонун ўзгарса ҳам (*кейинчалик содир қилган қилмиши жиноят деб топилган тақдирда ҳам*) жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эмас,.

Жиноят содир қилинган вақт деб – содир қилинган ижтимоий хавфли қилмишнинг тамом бўлган жиноят сифатида эътироф этилиш пайтига айтилади.

Жиноят содир қилинган вақт:

- **формал таркибли жиноятларда** - ЖК Махсус қисм моддасида назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) содир этилишининг ўзи билан қилмиш тамом бўлган жиноят деб топилади. Яъни ижтимоий хавфли қилмиш бажарилган пайт жиноят содир қилинган вақт деб белгиланади;

- **моддий таркибли жиноятларда эса** – ижтимоий хавфли оқибат келиб чиққан пайт жиноят содир қилинган вақт деб топилади.

Жиноят қонуни - Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бир вақтнинг ўзида қонуний кучга киради.

Умумий қоидага кўра, қонуннинг ўзида унинг кучга кириш муддати кўрсатилмаган бўлса, расмий эълон қилингандан кундан бошлаб кучга киради.

Жиноят қонуни ўзининг амал қилиш кучини қуйидаги ҳолларда йўқотади:

- ушбу қонун бекор қилинганда;
- ушбу қонунга ўзгартириш киритилганда.

1.4. Жиноят қонунининг орқага қайтиш кучи.

Жиноят қонунининг орқага қайтиш кучи деб - янги қабул қилинган қонун кучга киргунга қадар содир этилган жиноятлар учун тадбиқ этилишига айтилади.

ЖКнинг 13-моддасига кўра, жиноят қонуни қуйидаги ҳоллардагина орқага қайтиш кучига эга:

- қилмишнинг жиноийлигини бекор қиладиган;
- жазони енгиллаштирадиган;
- шахснинг аҳволини бошқача тарзда яхшилайдиган.

Қилмишнинг жиноийлигини бекор қиладиган қонун деганда – ижтимоий хавфли қилмиш содир этилган вақтда амалда бўлган жиноят қонуни билан жиноят деб топилган қилмишнинг жиноийлигини бекор қиладиган қонун тушунилади.

Жазони енгиллаштирадиган қонун деганда – содир қилинган жиноят учун амалда бўлган жиноят қонунинда назарда тутилган жазо турлари ёки жазо миқдорларини камайтирадиган ёхуд қўшимча жазони бекор қиладиган, шунингдек жазонинг енгилроқ турларини тайинланишини назарда тутадиган қонун тушунилади.

Шахснинг аҳволини бошқача тарзда яхшилайдиган қонун деганда – содир қилинган жиноятда айбдор деб топилган маҳкумнинг жазони ўташ шароитларни енгиллаштирадиган, жавобгарлик ёки жазодан озод қилиш асослари ва турларини жиноят содир этган шахснинг фойдасига ўзгартирадиган, судланганлик муддатларини камайтирадиган ёки рағбатлантирувчи нормаларни жорий этадиган ҳам бошқа ҳар қандай кўринишда айбдорнинг аҳволини енгиллаштирадиган қонун тушунилади.

Жиноят қонунининг орқага қайтиш кучи қуйидаги шахсларга нисбатан қўлланилади:

- жиноят содир этган шахсларга;
- жазони ўтаётган шахсларга;
- жазони ўтаб бўлган, лекин судланганлик мақомига эга бўлган шахсларга.

Қилмишни жиноят деб ҳисоблайдиган, жазони оғирлаштирадиган ёки шахснинг аҳволини бошқача тарзда ёмонлаштирадиган қонун орқага қайтиш кучига эга эмас.

1.5. Жиноят қонунини шарҳлаш.

Жиноят қонунини шарҳлаш - жиноят қонунини амалиётда тўғри қўллаш учун кодексдаги атамалар ва ифодаларнинг мазмунини очиқ беришга айтилади.

№	Жиноят қонунини шарҳлаш мезонлари	Жиноят қонунини шарҳлаш турлари
1.	Субъектига кўра:	-Легал шарҳлаш; -Суд томонидан шарҳлаш; -Илмий ёки доктринал шарҳлашга бўлинади
2.	Усулига кўра:	- Грамматик; - Тизимли; - Тарихий; - Мантиқий.
3.	Ҳажмига кўра:	- Сўзма сўз (мувофик) шарҳлаш; - Кенгайтирилган шарҳлаш; - Чегараланган шарҳлаш.

Субъектига кўра шарҳлаш:

- Легал (Аутентик)шарҳлаш;
- Суд томонидан шарҳлаш;
- Илмий ёки доктринал шарҳлашга бўлинади.

Легал шарҳлаш - қонун асосида ваколат берилган давлат органи томонидан шарҳлашга айтилиб, у “аутентик” шарҳлаш деб ҳам юритилади. Легал шарҳ бериш Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди томонидан амалга оширилади. Легал шарҳ – умуммажбурий характерга эга бўлиб, қонуний кучга эга ҳисобланади.

Суд томонидан шарҳлашниг икки тури мавжуд бўлиб, булар:

- Олий суди Пленуми қарорлари асосида жиноят қонунининг шарҳланиши;
- Аниқ бир жиноят иши юзасидан чиқарилган ҳукмда жиноят қонунга шарҳ берилиши.

Илмий ёки доктринал шарҳлаш - жиноят ҳуқуқи соҳасида фаолият юритувчи илмий ходимлар томонидан жиноят қонунини шарҳлашга айтилади.

Жиноят қонуни шарҳлаш усулига кўра:

- Грамматик;

- Тизимли;
- Тарихий;
- Мантикий турларга бўлинади.

Грамматик шарҳаш - қонун нормаларини адабий тил меъёрлари асосида шарҳлашга айтилади.

Тизимли шарҳлашда - жинойт қонуни нормаларини бошқа жинойт қонун нормалари билан ёки бошқа ҳуқуқ соҳалари билан таққослаб шарҳ берилишига айтилади.

Тарихий шарҳлаш - ҳуқуқ нормаси қабул қилинган давлатда норма қабул қилинишига сабаб бўлган ҳолатларни аниқлаш асосида шарҳ берилишига айтилади.

Мантикий шарҳлаш эса - ҳар қандай ҳуқуқий норма мантик қоидалари асосида шарҳланишига айтилади.

Жинойт қонунини ҳажмига кўра шарҳлаш:

- Сўзма сўз (мувофиқ) шарҳлаш;
- Кенгайтирилган шарҳлаш;
- Чегараланган шарҳлаш турлари мавжуд.

Сўзма сўз шарҳлаш - қонун матнига айнан мос равишда шарҳ берилишига айтилади.

Кенгайтирилган шарҳлаш - қонунни унинг матнидан кўра, мазмунини кенгроқ очиб берилиш йўли билан шарҳ берилиши тушунилади.

Чегараланган шарҳлаш эса - қонун матнига айнан белгиланган маъно берилмай, уни чегараланган қисқартирилган шаклда бериш орқали шарҳ берилиши тушунилади.

Ҳар қандай шарҳлашда қонун мазмунининг ҳажмини ўзгартирилишига, янги ҳуқуқий нормаларнинг ижод қилинишига йўл қўйилмайди.

II БЎЛИМ. ЖАВОБГАРЛИК АСОСЛАРИ

2-Мавзу: ЖИНОЯТ ТУШУНЧАСИ

2.1. Жинойт тушунчаси, унинг белгилари ва бошқа ҳуқуқбузарликлардан фарқи.

Жинойт деб – жинойт қонуни билан тақиқланган, айбли ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) жазо қўллаш таҳдиди билан жинойт деб топилади (ЖК 14-моддаси 1-

қисми).

Фақатгина, қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) жиноят бўла олади. Жиноят содир қилиш тўғрисидаги фикр жиноят сифатида қабул қилинмайди.

Жиноят белгилари қуйидагилар:

- қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги;
- қилмишнинг ҳуқуққа хилофлилиги;
- қилмишда айбнинг мавжудлиги;
- қилмишнинг жазога сазоворлиги.

Қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги бу – содир қилинган қилмиш жиноят қонуни билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказиши ёки шундай зарар етказиш реал хавфини туғдириши мумкинлигини англатади.

Қилмишнинг ҳуқуққа хилофлилиги деганда – содир қилинган қилмишнинг жиноят қонуни билан тақиқланганлигини англатади.

Қилмишда айбнинг мавжудлиги деганда - содир қилинган қилмиш қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилгандагина жиноят деб топилишини англатади.

Қилмишнинг жазога сазоворлиги деганда эса - содир қилинган қилмиш учун ЖК Махсус қисм моддаларида назарда тутилган жазо чораларининг тайинланиши мумкинлигини англатади.

Ижтимоий хавфлилилик - жиноятнинг *моддий белгисини*;

Ҳуқуққа хилофлилилик эса - *формал* белгисини ташкил этади.

2.2. Жиноятларни таснифлаш тушунчаси ва турлари.

ЖК 15–моддасига кўра, ***жиноятлар ўзининг хусусияти*** ва ***ижтимоий хавфлилилик даражасига*** кўра тансифланади.

Жиноятнинг ижтимоий хавфлилилик хусусияти тажовуз объекти (инсон ҳаёти, соғлиғи, мулк, жамоат хавфсизлиги), айб шаклига (қасд, эҳтиётсизлик) қараб белгиланади.

Жиноятнинг ижтимоий хавфлилилик даражаси қилмиш содир этилиши ҳолатлари (жиноий ниятнинг амалга оширилганлик даражаси ва босқичлари, жиноятни содир этиш усули, зарар миқдори ва келиб чиққан оқибатлар оғирлиги, иштирокчиликда содир этилган жиноятда судланувчининг роли) билан белгиланади.

Жиноятларни таснифлаш - жазо тайинлаш, жиноий жавобгарликдан озод қилиш, жазодан озод қилишда эътиборга

олинади.

ЖК 15-моддасида жиноятларнинг қуйидагича таснифланган:

- ижтимоий хавфи катта бўлмаган;
- унча оғир бўлмаган;
- оғир;
- ўта оғир жиноятлар.

Ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятларга - қасддан содир этилиб, қонунда уч йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар, шунингдек эҳтиётсизлик оқибатида содир этилиб, қонунда беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради.

Унча оғир бўлмаган жиноятларга - қасддан содир этилиб, қонунда уч йилдан ортиқ, лекин беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар, шунингдек эҳтиётсизлик оқибатида содир этилиб, қонунда беш йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо назарда тутилган жиноятлар қиради.

Оғир жиноятларга – фақат қасддан содир этилиб, қонунда беш йилдан ортиқ, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятлар қиради.

Ўта оғир жиноятларга – фақат қасддан содир этилиб, қонунда ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёки умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятлар қиради.

Агарда содир этилган жиноят учун ЖК Махсус қисм моддасида озодликдан маҳрум қилиш ёки умрбод озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазолардан бошқа турдаги жазолар назарда тутилган бўлса, ушбу жиноятлар ижтимоий хавфлилик даражасига кўра - ***ижтимоий хавфи катта бўлмаган*** жиноятлар туркумига қиради.

Оғир ва ўта оғир жиноятлар - эҳтиётсизлик орқасидан содир этилмайди.

Содир этилган жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик даражаси - ЖК Махсус қисм моддасида ёки модда қисмида назарда тутилган энг оғир жазо турининг максимал миқдоридан келиб чиқиб аниқланади.

3 - Мавзу: ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИК ВА УНИНГ АСОСЛАРИ

3.1. Жиноий жавобгарлик тушунчаси ва унинг асослари.

Жиноят учун жавобгарлик бу - жиноят содир этишда айбдор деб топилган шахсга нисбатан суд томонидан ҳукм қилиш орқали жазо ёки бошқа ҳуқуқий таъсир чораси қўлланилишида ифодаланадиган жиноят содир этишнинг ҳуқуқий оқибатидир (ЖК 16 - моддаси).

Суд томонидан ҳукм қилиш орқали тайинланадиган:

- *жазо чорасига* - ЖК 43 - моддасида назарда тутилган жазо турларидан бирини тайинлашни назарда тутса;

бошқа ҳуқуқий таъсир чорасига эса - тиббий йўсиндаги ва вояга етмаганларга нисбатан тарбия йўсиндаги мажбурлов чораларини қўлланилишини назарда тутди.

Жазо - суд томонидан қўлланиладиган ва шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини маълум муддатга чеклаш ёки улардан маҳрум қилиш билан бирга уни қайта тарбиялаш мақсадини кўзловчи давлатнинг мажбурлов чораси тушунилади.

Жиноий жавобгарлик асоси деганда – шахсни жиноят содир этишда айбдор деб топиш учун исботланиши лозим бўлган ҳолатлар мажмуи тушунилади.

Жиноий жавобгарлик асосини - содир қилинган қилмишда ЖКда назарда тутилган жиноят таркибининг барча аломатлари мавжудлиги жиноий жавобгарлик асосини ташкил қилади.

4 – Мавзу: ЖИНОЯТ ТАРКИБИ

4.1. Жиноят таркиби тушунчаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

Жиноят таркиби деб - жиноят ҳуқуқида содир этилган аниқ бир ижтимоий хавfli қилмишни жиноят деб баҳолаш учун зарур бўлган объектив ва субъектив белгиларнинг минимал йиғиндисига айтилади.

Бу белгилар жиноят қонуни Махсус қисм нормаларида мустаҳкамланганлиги боис, у ёки бу ижтимоий хавfli қилмишнинг жиноят деб баҳоланмоғи учун зарурий белги бўлиб ҳисобланади.

Жиноят таркибининг "таркиб" деб номланишининг асосий сабаби шундаки, унда жиноятнинг объекти, объектив томони,

субъекти ва субъектив томони деган тушунчалар (элементлар) бир бутун ҳолда мужассамлашганлигини англатади.

Жиноят таркибининг жиноий-ҳуқуқий аҳамияти бир қатор омилларда ифодаланади:

- жиноят таркиби - содир қилинган қилмишни баҳолаш, аниқроғи жиноятни квалификация қилишнинг қонуний асоси бўлиши;

- содир бўлган ҳодиса (ҳолат) белгиларини ЖК Махсус қисми тегишли моддаларида белгиланган жиноят таркиби билан солиштирган ҳолда квалификация қилиши;

- жиноят таркибининг тўғри аниқланиши жиноятни тўғри квалификация қилиш учун асос бўлиши ва бу эса ўз навбатида одил судловни амалга ошириш ва қонунчиликни мустаҳкамлаш ҳамда пировард натижада айбланувчининг тақдирини тўғри ҳал этишда аҳамиятга эга бўлиши;

- бир томондан муайян жиноят таркиби белгиларини, иккинчи томондан содир бўлган жиноят таркиби белгиларининг бир - бирига мослигини қайд этиш жиноят содир қилган шахс ҳуқуқлари кафолатларидан биридир, яъни унинг ўзи содир қилган қилмишини қонунга мувофиқ квалификация қилишни талаб қилиш ҳуқуқини ифодалаб бериши;

- жиноят таркиби ва унинг белгиларининг аниқланиши суд-тергов амалиётида жиноий - ҳуқуқий нормани қўллашда қонунийлик принципининг муҳим кафолати бўлишлигида ифодаланади.

4.2. Жиноят таркиби элементлари тушунчаси ва турлари.

Жиноят таркиби элементларини – жиноят таркибининг объектив ва субъектив томонларининг зарурий ва факультатив белгилари ташкил этади.

Жиноят таркиби элементлари қуйидагилар:

- жиноят объекти;
- жиноятнинг объектив томони;
- жиноят субъекти;
- жиноятнинг субъектив томони.

Жиноят таркибининг зарурий белгилари деганда – ўзининг аҳамиятига кўра, жиноят таркибининг маълум бир элементида сўзсиз иштирок этадиган белгиларга айтилади.

Ушбу зарурий белгиларни:

- ижтимоий муносабат (хуқуқ ва эркинликлар);
- ижтимоий хавфли қилмиш;
- ёш, жиноий жавобгарлик келтириб чиқарувчи ёш чегараси (ЖК 17 - моддаси);
- ақли расолик;
- айб (қасд ёки эҳтиётсизлик шаклида) ташкил этади.

Жиноят таркибининг факультатив белгилари деганда - ўзининг аҳамиятига кўра, жиноят таркибининг маълум бир элементида ҳамма вақт ҳам иштирок этиши зарур ҳисобланмайдиган белгиларга айтилади.

Ушбу факультатив белгиларга:

- жиноят предмети;
- ижтимоий хавфли оқибат;
- ижтимоий хавфли қилмиш ва ижтимоий хавфли оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш;
- жиноят содир қилиш вақти, шароити, жойи, усули, жиноят содир этиш воситаси ёки қуроли, мотив ва мақсад, шунингдек махсус субъект белгилари киради.

Жиноят таркиби факультатив белгиларининг аҳамияти қуйидагиларда кўринади:

- улар жиноят қонунда кўрсатилган айрим ҳолларда жиноят таркибининг зарурий белгиси бўлиб келиши;
- қонунда кўрсатилган ҳолларда жиноят таркибининг оғирлаштирувчи, ўта оғирлаштирувчи ёки енгиллаштирувчи таркибининг зарурий белгиси бўлиб келиши;
- ушбу белгилар жиноят таркибига киритилмаган, киритилган бўлсада, жиноятни квалификациясига таъсир қилмайдиган ҳолатларда, жазо тайинлашда оғирлаштирувчи ёки енгиллаштирувчи ҳолат сифатида эътироф этилиши мумкинлиги.

Жиноят ҳуқуқида жиноят таркиби қуйидаги турларга бўлинади:

№	Жиноят таркибининг турлари	
1.	Ижтимоий хавфлилиқ даражасига қараб:	- Асосий (оддий таркибли); - Оғирлаштирувчи таркибли; - Енгиллаштирувчи таркибли.
2.	Жиноят таркиби объектив томонининг хусусиятига	- Моддий таркибли; - Формал таркибли;

	қараб:	- Кесик таркибли.
3.	Жиноят таркиби белгиларининг ифодаланиш усулига кўра:	- Оддий таркибли; - Мураккаб таркибли.

Асосий (оддий) таркибли жиноятлар деб - жиноят учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ёки енгиллаштирувчи ҳолатларни назарда тутмайдиган жиноят таркибига айтилади (мас: ЖК 97-моддаси 1-қисми “Қасддан одам ўлдириш”).

Оғирлаштирувчи таркибли жиноятлар эса - ўзида жиноят учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларни акс эттирадиган жиноят таркибига айтилади (мас: ЖК 97-моддаси 2-қисми “Қасддан одам ўлдириш”).

Енгиллаштирувчи таркибли жиноятлар - содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилигини камайтирадиган ёки жавобгарликни енгиллаштирадиган ҳолатларни ўзида акс эттирадиган жиноят таркибига айтилади. (мас: ЖК 100-моддаси “Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш”).

Моддий таркибли жиноят деб - ижтимоий хавфли оқибат келиб чиқишини талаб қиладиган ва шу оқибат келиб чиқиши билан жиноят тугалланган жиноят деб топиладиган жиноят турларига айтилади (ЖК 97-моддаси “Қасддан одам ўлдириш”).

Формал таркибли жиноят деб - ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) содир этилиши билан тугалланадиган жиноят турларига айтилади (мас: ЖК 140-моддаси “Тухмат”). Яъни, ЖК Махсус қисми нормаси диспозициясида жиноят таркиби объектив томони фақат ижтимоий хавфли қилмишда ифодаланади.

Кесик таркибли жиноят деб - жиноятни тамом бўлиш вақтини жиноят қонуни олдинги босқичга (жиноятга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш босқичига) кўчирилган жиноятларга айтилади (ЖК 165-моддаси “Товламачилик”).

Кесик таркибли жиноятларда жиноят объектив томони белгилари (ЖК Махсус қисми моддасининг диспозициясида назарда тутилган ҳаракатлар) бўлиб-бўлиб бажарилади ва ушбу ҳаракатлардан бири бажарилиши билан жиноят тугалланган деб топилади.

- ЖК Махсус қисм моддаларида ижтимоий хавфли оқибат келиб чиқиши шарт ёки шарт эмаслиги модда диспозициясида тўғридан - тўғри кўрсатиб ўтилади;
- Ушбу белгига қараб, жиноятларни моддий, ёки формал таркибли жиноят эканлиги аниқланади;
- Агарда, ижтимоий хавфли оқибат келиб чиқиши талаб қилинадиган жиноятларда шахснинг ўзига боғлиқ бўлмаган сабабга кўра, ушбу оқибатнинг келиб чиқмаслиги, ушбу жиноятларни формал таркибга айланишини англатмайди, балки ушбу жиноят тамом бўлмаган жиноят (жиноятга тайёргарлик кўриш ёки жиноятга суиқасд қилиш) сифатида квалификация қилинади.

Ушбу бўлинининг аҳамияти шундаки - бу жиноятларнинг тугалланиш вақтини кўрсатади.

Оддий таркибли жиноятлар деб - жиноят таркибининг элементлари (объект, объектив томон, субъект ва субъектив томони) биттадан ортиқ бўлмаган жиноятларга айтилади.

Мураккаб таркибли жиноятлар деб эса - жиноят таркибининг белгилари ёки бирор бир белгиси икки ёки ундан ортиқ бўлган жиноят турларига айтилади.

Жиноят таркиби		
№	Жиноят таркиби элементлари	Жиноят таркиби элементларининг белгилари
1.	Объект:	- ижтимоий муносабатлар; - жиноят предмети.
2.	Объектив томон:	- ижтимоий хавфли қилмиш; - ижтимоий хавфли оқибат; - ижтимоий хавфли қилмиш ва ижтимоий хавфли оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш; - жиноят содир қилиш вақти, шароити, жойи, усули, жиноят содир этиш воситаси ёки қуроли.
3.	Субъектив томон:	- айб; - мотив; - мақсад.
4.	Субъект:	- жисмоний шахс; - ақли расолик; - жиноят қонунида белгиланган жиноий

5 - Мавзу: ЖИНОЯТ ОБЪЕКТИ

5.1. Жиноятнинг объекти тушунчаси ва жиноят таркибидаги аҳамияти.

Объект деганда - Ўзбекистон Республикаси жиноят қонуни билан кўриқланадиган барча ижтимоий муносабатлар (*шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлат манфаатлари, табиий муҳит, тинчлик, инсоният хавфсизлиги*) мажмуи тушунилади.

Ижтимоий хавfli қилмиш содир этилиши натижасида, ушбу ижтимоий муносабатларга зарар етказилади ёки шундай зарар етказиш реал хавfli остида қолади.

Объектнинг аҳамияти:

- объект жиноят таркибининг зарурий элементи ҳисобланиб, ЖК Махсус қисм моддасида тўғридан - тўғри кўрсатилган бўлишлиги;

- содир этилган қилмишда объект бўлмаса, у жиноят сифатида эътироф этилмаслиги;

- жиноятларни тўғри квалификация қилишга хизмат қилишида ифодаланади.

Ижтимоий муносабатлар бу - инсонлар ўртасидаги уларнинг ҳаёт фаолияти жараёнида вужудга келадиган маълум алоқалардир.

Ушбу ижтимоий муносабатларга зарар етказиш деганда –

- шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларига;

- жамият ва давлат манфаатларига;

- табиий муҳитга;

- тинчликка;

- инсоният хавфсизлигига тажовуз қилиниши назарда тутилади.

5.2. Жиноят объектнинг турлари.

Жиноят объекти:

- Умумий объект;

- Махсус объект;

- Бевосита объект турларига бўлинади.

Умумий объект деб – жиноят қонуни билан қўриқланадиган барча ижтимоий муносабатлар тушунилади.

Махсус объект деб – жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий - сиёсий ва иқтисодий моҳиятлари жиҳатидан бир - бирига ўхшаш ёки яқин бўлган ижтимоий муносабатларни ўз ичига оладиган ижтимоий муносабатлар гуруҳига айтилади.

- Махсус объект ЖК Махсус қисмидаги жиноят-ҳуқуқий нормаларни таснифлаш имконини беради;

- Махсус объект ЖК Махсус қисми тузилишини шакллантириш бўлим ва бобларга ажратишнинг асосий мезони бўлиб ҳисобланади.

Жиноятнинг бевосита объекти деганда – ижтимоий хавфли тажовуз содир этилаётганда бевосита тажовуз қаратилган ижтимоий муносабат тушунилади.

- жиноий қилмиш содир этилиши натижасида ушбу ижтимоий муносабат бевосита зарар кўради;

- бевосита объект ЖК Махсус қисмининг ҳар бир моддасида акс этади;

Бевосита объект ҳам ўз навбатида қуйидаги турларга бўлинади:

- асосий бевосита объект;

- қўшимча бевосита объект;

-факультатив бевосита объектга.

Бевосита объектнинг бундай бўлиниши - жиноий тажовуз бир вақтнинг ўзида бир ёки бир неча объектга қарши қаратилган бўлгандагина аҳамият касб этади.

Бундай таснифланиш ҳам назарий, ҳам амалий аҳамиятга эга бўлиб, икки объектли жиноятларда зарар асосий объектдан ташқари бошқа объектга ҳам етказилиб у - қўшимча бевосита объект бўлиб ҳисобланади.

Асосий бевосита объект деб – ижтимоий хавфли тажовуз тўғридан - тўғри қаратилган, жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатлардир (мас: ЖК 164-моддаси “Босқинчилик” да асосий бевосита объект – ўзга шахснинг мулк ҳуқуқи ҳисобланади).

Бу объектга қарши қаратилган жиноий тажовузнинг йўқлиги - жиноят таркиби мавжуд эмаслигини англатади.

Қўшимча бевосита объект деб - бу асосий бевосита объект

билан бир вақтда тажовузга учрайдиган жиноят қонуни билан кўриқланадиган яна бир бошқа ижтимоий муносабатларга айтилади (мас: ЖК 164-моддаси “Босқинчилик”да кўшимча бевосита объект – шахсинг ҳаёти ёки соғлиғи бўлиб ҳисобланади. Яъни айбдор мулкни талон-торож қилишда мулк эгасининг мулкый ҳуқуқларига тажовуз қилиш билан бирга унинг ҳаёти ёки соғлиғига ҳам зарар етказди).

Кўшимча бевосита объект мураккаб таркибли жиноятларда мавжуд бўлиб, бошқа жиноят таркибидан ажратишда муҳим аҳамият касб этади.

Факультатив бевосита объект деб - асосий бевосита объект билан бир вақтда ижтимоий хавfli тажовузга учраши ёки учрамаслиги ҳам мумкин бўлган жиноят қонуни билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатлар тушунилади (мас: ЖК 277- моддаси “Безорилик”да – ўзганинг мулк ҳуқуқи факультатив объект бўлиб келиши мумкин. Яъни айбдор асосий бевосита объект ҳисобланган жамоат тартибидан ташқари ўзга шахсларнинг мулк ҳуқуқларига ҳам зарар етказиши ёки зарар етказмаслиги мумкин).

Факультатив объект бу - шундай ижтимоий муносабатлардирки, жиноят содир этилганда унга зарар етказилиши ҳам, етказилмаслиги ҳам мумкин. Ушбу ҳолат эса, жиноятни квалификациясига таъсир қилмайди.

5.3. Жиноят объектининг жиноят предметида фарқи.

Жиноят предмети бу – ижтимоий хавfli тажовуз қаратилган моддий дунё неъматидир. Жиноят предмети тажовуз натижасига зарар кўриши ҳам (ЖК 173-модда), зарар кўрмаслиги ҳам мумкин (ЖК 177-модда).

Жиноят предмети белгиларини:

- кўз билан кўриладиган, ўлчови, сифати ва ўзига-хос белгиларга эга бўлган моддий ашё бўлишлиги;

- шахс предметга тажовуз қилиш орқали жиноят объектига зарар етказиши (мас: Ўғрилик жиноятида: пулни ўғирлаш орқали шахсинг мулк ҳуқуқига тажовуз қилади. Ушбу ҳолатда пул - жиноят предмети, мулк ҳуқуқи эса - жиноят объекти бўлиб ҳисобланади);

- жиноят предмети айрим жиноят таркибларида мавжуд бўлмаслиги (мас: Қасдан одам ўлдириш жиноятида, инсон тана

аъзолари – жиноят предмети сифатида қабул қилинмайди).

жиноят объекти	жиноят предмети
<ul style="list-style-type: none">- фақат ижтимоий муносабатларни ташкил қилиши;- ушбу ижтимоий муносабатларнинг жиноят қонуни билан кўриқланганлиги;- ҳамма вақт жиноят таркибининг зарурий белгиси эканлиги;- объектнинг йўқлиги жиноят мавжуд эмаслигини англатишлиги.	<ul style="list-style-type: none">- кўз билан кўриладиган, ўлчови, сифати ва ўзига - хос белгиларга эга бўлган моддий ашё бўлиши;- айрим ҳолларда ушбу ижтимоий муносабатларни юзага келтирувчи манба бўлиб келиши;- предметга тажовуз қилиш орқали жиноят объектига тажовуз қилиниши;- жиноят қонунда назарда тутилган ҳолларда жиноят таркибининг зарурий белгиси бўлиб келишида ифодаланишлиги.

6 - Мавзу: ЖИНОЯТНИНГ ОБЪЕКТИВ ТОМОНИ

6.1. Жиноятнинг объектив томони тушунчаси ва унинг белгилари.

Жиноятнинг объектив томони деб - содир қилинган ижтимоий хавфли қилмишнинг ташқи томони хусусиятларини ифодаловчи қонун томонидан ўрнатилган белгилар мажмуига айтилади. Яъни жиноят содир қилишнинг усул ва йўллари назарда тутувчи белгилар йиғиндиси тушунилади.

Одатда ушбу белгилар ЖК Махсус қисм моддалари диспозициясида кўрсатилган бўлади.

Объектив томон - ЖК Махсус қисм ҳар бир моддасининг диспозициясида жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида кўрсатилади.

Жиноят таркиби объектив томони одатда, жиноят қонуни билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказадиган ёки шундай зарар етказиш реал хавфини вужудга келтирадиган қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик)ни ифодалайди.

Жиноят объектив томонининг белгилари иккита асосий гуруҳга ажратилади:

Биринчи гуруҳ белгилари - ўзгармас ва ҳар бир жиноят таркиби учун хос бўлган ва мазкур элементсиз жиноят таркиби

мавжуд бўлмайдиган **зарурий** белгилар;

Иккинчи гуруҳ белгилари эса - жиноятнинг бевосита объектив томони таркибида бўлмаслиги ҳам мумкин бўлган **факультатив** характерга эга бўлган белгилар.

Ушбу икки гуруҳ белгилари қуйидагилардан иборат:

- ижтимоий хавфли қилмиш;
- ижтимоий хавфли оқибат;
- ижтимоий хавфли қилмиш ва ижтимоий хавфли оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш;

- жиноят содир қилиш вақти, шароити, жойи, усули, жиноят содир этиш воситаси ёки қуроли.

Барча жиноят таркиби турлари учун жиноят объектив томони зарурий белгиси сифатида - ижтимоий хавфли қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик) олинади.

Агар содир қилинган жиноят **моддий таркибли** бўлса: **ижтимоий хавфли оқибат, ижтимоий хавфли қилмиш ва ижтимоий хавфли оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш** ҳам жиноят объектив томонининг зарурий белгиси сифатида эътироф этилади.

Жиноят таркиби тизимига кўра жиноят объектив томонининг зарурий ва факультатив белгилари			
№	Жиноят таркиби тизимига кўра турлари	Жиноят объектив томонининг зарурий белгилари	Жиноят объектив томон факультатив белгилари
1.	Моддий таркибли	- ижтимоий хавфли қилмиш; - ижтимоий хавфли оқибат; - ижтимоий хавфли қилмиш ва ижтимоий хавфли оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш;	- жиноят содир қилиш вақти, шароити, жойи, усули, жиноят содир этиш воситаси ёки қуроли.
2.	Формал таркибли	- ижтимоий хавфли қилмиш;	
3.	Кесик таркибли	- ижтимоий хавфли қилмиш;	

Қилмиш деб - жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказадиган ёки шундай зарар етказиш реал хавфини вужудга келтирадиган ижтимоий хавфли, ҳуқуққа хилоф, онгли, иродавий, аниқ ва мураккаб, хусусиятига кўра: фаол (актив) ва нофаол (пассив) хулқ атвор (ҳаракат ёки ҳаракатсизликка) айтилади.

Енгиб бўлмас куч таъсирида (табиат ҳодисалари ёки табиий рефлекслар таъсири остида) содир этилган қилмиш ижтимоий хавфли қилмиш сифатида баҳоланмайди.

6.2. Ҳаракат ёки ҳаракатсизлик жиноят объектив томонининг зарурий белгиси сифатида.

Қилмиш	- ҳаракат;
	- ҳаракатсизликдир.

Ҳаракат бу - шахсининг ижтимоий фаол (актив) хулқ атвори;

Ҳаракатсизлик эса - шахсининг нофаол хулқ атвори бўлиб, шахс ўзига қонун ёки бошқа қонун ости норматив ҳужжатлари асосида юклатилган вазифаларни бажармасликда ифодаланадиган пассив хулқ атвори тушунилади.

Ҳаракатсизлик орқали содир қилинган қилмиш учун жиноий жавобгарлик - шахс ўзи бажариши шарт бўлган вазифаларини реал имконияти бўла туриб бажармаса ва шунинг натижасида жиноят қонуни билан қўриқланадиган объектларга зарар етказилгандагина келиб чиқади.

Ҳаракатсизлик орқали содир этилган жиноятларда оқибат келиб чиқмаса шахсни жиноий жавобгарликка тортиб бўлмайди.

Ҳаракатсизлик натижасида жиноий жавобгарлик келиб чиқиш шартлари	<ul style="list-style-type: none"> - шахсга қонун ёки бошқа норматив ҳужжатлар билан мажбуриятларнинг юклатилганлиги; - ушбу мажбуриятларни бажариш учун реал имкониятларининг мавжудлиги; - шахс ўз мажбуриятини бажармаслиги оқибатида жиноят қонуни билан қўриқланадиган объектларга зарар етказилганлиги.
--	--

Шахсга юклатилган мажбуриятларнинг келиб чиқишининг ҳуқуқий асосини қуйидагилар ташкил қилади:

- қонун ёки қонун ости норматив ҳужжатлар;
- хизмат вазифаси ёки касбий мажбурияти;
- қариндошлик муносабатлари;
- шахснинг ижтимоий хавфли оқибат келиб чиққунга қадар бўлган хулқ атвори натижасида шахсга маълум бир мажбуриятларнинг юклатилиши. Яъни шахснинг ўзи жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйганлиги.

6.3. Ижтимоий хавфли оқибат жиноят объектив томонининг зарурий белгиси сифатида.

Жиноий оқибат деганда - ижтимоий хавфли қилмиш содир этилиши натижасида жиноят қонуни билан қўриқланаётган ижтимоий муносабатларда юз берадиган салбий ўзгаришга айтилади.

Ижтимоий хавфли оқибат одатда:

- асосий ва қўшимча;
- оддий ва мураккаб;
- моддий ва номоддий кўринишларда бўлади.

Моддий кўринишдаги оқибат ўз навбатида - **мулкӣ ва жисмонӣ** характердаги оқибатларга бўлинса;

Номоддий кўринишдаги оқибат эса - **зарар ва зиён** кўринишидаги оқибатларга бўлинади;

Асосий ва қўшимча оқибат эса – мураккаб таркибли жиноятларда мавжуд бўлади. Яъни айбдор ўзининг бир ҳаракати билан жиноят қонуни билан қўриқланадиган иккита объектга зарар етказди ва иккита оқибат келтириб чиқаришига сабаб бўлади (мас: ЖК 164-моддаси “Босқинчилик”да айбдор мол-мулкка зарар етказиш билан бирга шахснинг ҳаёти ёки соғлигига ҳам зарар етказиши мумкин).

6.4. Жиноят ҳуқуқида сабабий боғланиш тушунчаси.

Сабабий боғланиш – содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш ва унинг натижасида келиб чиққан ижтимоий хавфли оқибат ўртасидаги боғлиқликдир.

Сабабий боғланиш - моддий таркибли жиноятлар учун жиноят объектив томонининг зарурий белгиси бўлиб ҳисобланади.

Сабабий боғланишнинг қуйидаги мезонлари мавжуд:

- вақт мезони;
- реаллик мезони;
- муқаррарлик мезонлари.

Моддий таркибли жиноятларда қилмиш ва оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлашда қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

- содир этилган қилмиш ва унинг натижасида келиб чиққан оқибатнинг ижтимоий хавfli ва ҳуқуққа хилоф бўлганлиги;
- содир қилинган қилмиш туфайли ўша оқибат келиб чиққанлиги;
- келиб чиққан оқибат содир этилган ижтимоий хавfli қилмишнинг ёхуд бу қилмиш содир этилишидан ижтимоий хавfli оқибат келиб чиқишининг реал хавfli мавжуд бўлиши лозимлиги;
- бир неча оқибат юзага келганида ушбу қилмиш ҳар бир оқибатнинг сабаби бўлганлиги ёки бошқа оқибатларни келтириб чиқарган бир оқибатнинг сабаби бўлганлиги ва бошқалар.

6.5. Жиноят объектив томонининг факультатив белгилари.

Жиноят содир қилиш жойи, вақти, ҳолати, усули, қуроли ва воситаси жиноят объектив томони факультатив белгиларини ташкил этади.

Жиноят содир этилган жой - бу жиноят содир қилинган ва тамомланган маълум чегараланган ҳудуд, жой, географик нукта ҳисобланади.

Жиноят содир қилиш вақти – жиноят содир этилган аниқ пайтни ифодаладиган белгилар мажмуи.

Жиноят содир қилиш усули - бу жиноят содир қилинаётганда айбдор томонидан жиноятни содир қилишда ишлатиладиган аниқ усул ва услублар бирлигидир.

Жиноят содир қилиш қуроли – шахс жиноят предметига ёки шахсга бевосита таъсир кўрсатиш учун фойдаланган моддий ашё. Яъни айбдор жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектга зарар етказиш мақсадида фойдаланган моддий ашё тушунилади.

Жиноят содир қилиш воситаси эса – шахс жиноят содир қилишни ёки жиноят изларни йўқотишни осонлаштириш учун ишлатадиган ташқи дунё неъмат.

Одатда, жиноят содир қилиш воситаси билан жиноят

объектига тўғридан-тўғри зарар етказилмайди ва ушбу белги жиноят содир қилиш воситасини жиноят содир қилиш қуролидан фарқловчи асосий хусусият ҳисобланади.

Жиноят объектив томони факультатив белгилари муайян жиноят таркибининг зарурий ва зарурий бўлмаган белгилари бўлиши мумкин.

Агарда ЖК Махсус қисм моддаси диспозициясида ушбу белгилар тўғридан-тўғри кўрсатилган бўлса, улар зарурий белги сифатида эътироф этилади. Факультатив белги жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланмаганда эса, жиноятни квалификациясига таъсир этмасда, жазо тайинланашда жавобгарликни оғирлаштирувчи ёки энгиллаштирувчи ҳолат сифатида ҳисобга олиниши мумкин.

7 - Мавзу: ЖИНОЯТНИНГ СУБЪЕКТИВ ТОМОНИ

7.1. Жиноят субъектив томони тушунчаси ва унинг белгилари.

Жиноят таркибининг субъектив томони - Жиноят қонунида жиноят деб белгиланган ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахснинг ўз қилмишига бўлган руҳий муносабати тушунилади.

Субъектив томон белгилари қуйидагиларни ташкил этади:

- айб;
- мотив;
- мақсад.

Айб - субъектив томон зарурий белгиси, **мотив** ва **мақсад** эса - факультатив белгиси саналади.

Жиноят таркибида субъектив томоннинг бўлмаслиги жиноий жавобгарликни истисно қилади. Жиноятнинг субъектив томонини тўғри аниқлаш жиноятчи шахснинг ижтимоий хавфлилиги даражасини аниқлашда муҳим аҳамият касб этади.

Жиноятни квалификацияси қилишда субъектив томоннинг аҳамияти қуйидагиларда кўрилади:

- субъектив томон - ҳар қандай жиноят жиноят таркибининг зарурий белгисидир. Унинг йўқлиги қилмишнинг жиноийлигини истисно қилади;

- тегишли жиноят таркибининг субъектив томони ва унинг барча белгиларининг тўғри ўрганилганлиги жиноятни тўғри ва асосли квалификация қилишнинг зарурий шартидир;

- субъектив томоннинг тўғри белгиланганлиги айбдор шахсга нисбатан жиноий жавобгарлик, жазо муддати ва миқдорини тўғри белгилашда муҳим аҳамият касб этади;

- субъектив томоннинг тўғри белгиланиши қонунийликни таъминлаш ва мустаҳкамлашнинг зарурий шартидир.

7.2. Жиноят субъектив томонининг зарурий белгиси сифатида айб ва унинг шакллари.

Айб - жиноят қонуни билан тақиқланган ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахснинг ўзи содир этган ижтимоий хавфли қилмишига ва унинг оқибатларига бўлган ички руҳий муносабати тушунилади.

Айбнинг руҳий муносабат сифатидаги ҳолатлари *тафаккурий* ва *иродавийлик* бўлиб, улар биргаликда айбни шакллантиради.

Тафаккурий ҳолати бу - шахс ўзи содир этаётган ижтимоий хавфли қилмишининг хавфлилик хусусиятини англаб этаётганлигини ифодаласа;

Иродавийлик ҳолати – шахс ўз ҳаракатларини бошқара олиш имкониятини англатади.

Айбсиз ҳолда зарар етказишда – айбнинг тафаккурий ва иродавий ҳолатининг мавжуд бўлмаганлиги сабабли жиноий жавобгарлик келтириб чиқармайди.

Айб шакллари ЖК 20-моддасига кўра, *қасд ва эҳтиётсизлик* кўринишида бўлади.

Қасддан жиноят содир этиш тушунчасига тариф беришда жиноят моддий ёки формал таркибли жиноят эканлигини эътиборга олиш лозим бўлади.

Қасд турлари икки хил:

- тўғри қасд;

- эгри қасд.

Моддий таркибли жиноятларда, агар шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, унинг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етган ва уларнинг юз беришини истаган бўлса, бундай жиноят тўғри қасддан содир этилган деб топилади;

Агар шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган, унинг ижтимоий хавфли оқибатларига кўзи етган ва уларнинг юз беришига онгли равишда йўл қўйган бўлса, бундай жиноят эгри қасддан содир этилган деб топилади.

Формал таркибли жиноятларда эса шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган ва шундай қилмишни содир этишни истаган бўлса жиноят тўғри қасддан содир этилган деб топилади.

Формал таркибли жиноятларда - эгри қасд мавжуд бўлмайди.

Айбнинг қасд шаклини тўғри ва эгри қасд шаклига ажратиш - айнан қасднинг иродавий ҳолатига боғлиқ бўлади.

Жиноят ҳуқуқида қасднинг яна бошқа шакллари ҳам мавжуд бўлиб, уларга:

Қасднинг келиб чиқиш вақтига кўра: **олдидан ўйланган қасд** ёки **тўсатдан юз берган қасд** шаклларига.

Шахс ҳарактларининг хусусиятига қараб: **аниқ** ва **муқобил қасд** шаклларига бўлинади.

Муқобил қасдда - шахс содир этган қилмиши натижасида амалда келиб чиққан оқибатига қараб ҳаракатлари квалификация қилинади.

Қасд шакллари содир қилинган ижтимоий хавфли қилмишларни таснифлашда, квалификация қилишда, жиноят таркибини тўғри таҳлил қилишда ва жазо турларини индивидуаллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Эҳтиётсизлик орқасидан жиноят содир этиш деб – ижтимоий хавфли қилмишни ўз-ўзига ишониш ёки бепарволик орқасидан содир этишга айтилади.

Яъни эҳтиётсизликнинг икки шакли мавжуд. Улар:

- ўз-ўзига ишониш;
- бепарволик.

Агар жиноятни содир этган шахс ўз хулқ-атвори қонунда назарда тутилган ижтимоий хавфли оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлигига кўзи ета туриб, эҳтиёткорлик чора-тадбирларига онгли равишда риоя этмаган ҳолда бундай оқибатлар келиб чиқмаслигига асоссиз равишда умид қилган бўлса, бундай жиноят **ўз-ўзига ишониш** оқибатида содир этилган деб топилади.

Ўз-ўзига ишонишнинг эгри қасддан асосий фарқи - **айбнинг иродавий ҳолатига** кўра аниқланади.

Яъни эгри қасдда шахс оқибат келиб чиқишига **онгли равишда йўл қўйиб берса**;

Ўз-ўзига ишонишда ушбу оқибатнинг келиб чиқмаслигига

асоссиз равишда умид қилади.

Жиноят бепарволик орқасидан содир этилган деб - агарда шахс ўзининг хулқ-атвори қонунда назарда тутилган ижтимоий хавфли оқибатлар келтириб чиқариши муминлигига кўзи етмасада, лекин кўзи етиши лозим ва мумкин бўлса, бундай жиноят **бепарволик** орқасидан содир этилган деб айтилади.

Бепарволикнинг айбсиз ҳолда зарар етказишдан фарқи эса - айбнинг тафаккурий ва иродавий ҳолатига боғлиқ бўлади.

Яъни, тафаккурий ҳолат бепаровликда шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавфли оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлигини ўша вазиятга кўра билиши ёки англаши лозимлигини ифодаласа;

иродавий ҳолат - оқибатни олдини олишга ҳаракат қилмаганлигида ифодаланади.

Айбсиз ҳолда зарар етказишда эса, шахс - ўз хулқ атворини ижтимоий хавфлилигини анламаганлиги, англаши лозим ҳам бўлмаганлиги - тафаккурий ҳолат;

оқибатни олдини олиш имкониятининг ҳақиқатда мавжуд эмаслиги эса - иродавий ҳолатини ташкил қилади (моддий таркибли жиноятлар учун).

Демак, айбсиз ҳолда зарар етказганда, шахс ҳаракатларида жиноят таркиби мавжуд бўлмайди.

Одатда, айбнинг эҳтиётсизлик шакли формал таркибли жиноятларда мавжуд бўлмайди.

АЙБ			
№	Айб шакллари	Тафаккурий ҳолати	Иродавий ҳолати
1.	Тўғри қасд	- қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаганлиги; - ижтимоий хавфли оқибатларга кўзи етганлиги.	- шундай оқибатларнинг келиб чиқишини истаб ҳаракат қилган бўлишлиги.
2.	Эгри қасд	- қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаганлиги; - ижтимоий хавфли оқибатларга кўзи	- шундай оқибатларнинг келиб чиқишига онгли равишда йўл қўйиб берганлиги.

		етганлиги.	
3.	Ўз-ўзига ишониш	- ўзининг хулқ-атвори қонунда назарда тутилган ижтимоий хавфли оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлигини кўра билганлиги.	- эҳтиёткорлик чора тадбирларига онгли равишда риоя қилмаган ҳолда, ижтимоий хавфли оқибатлар келиб чиқмаслигига асоссиз равишда умид қилганлиги.
4.	Бепарволик	- ўзининг хулқ-атвори қонунда назарда тутилган ижтимоий хавфли оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлигига кўзи етмасда, лекин кўзи етиши лозим ва мумкин бўлишлиги.	- оқибатни олдини олишга ҳаракат қилмаганлиги.
5.	Айбсиз ҳолда зарар етказиш	- хулқ-атвори ижтимоий хавфлилигини англамаганлиги, англаши лозим ҳам бўлмаганлиги.	- оқибатни олдини олиш имкониятининг ҳақиқатда мавжуд эмаслиги.

Ижтимоий хавфли қилмишни қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасидан содир қилган шахсина жиноят содир этишда айбли деб топилиши мумкин.

7.3. Мураккаб айбли жиноятлар.

Айрим ҳолларда қасддан жиноят содир этилиши натижасида бошқа бир оғир оқибатлар келиб чиқади. Лекин бу оқибат шахснинг қасди билан қамраб олинмайди, балки бу шахснинг эҳтиётсизлиги натижасида келиб чиқадиган оқибат ҳисобланади. Бундай ҳолатда агар қонун содир этилган қилмишни қаттиқроқ жавобгарлик билан боғлаган бўлса, содир қилинган қилмиш қасддан содир этилган жиноят деб топилади.

Ушбу турдаги жиноятлар *мураккаб айбли жиноятлар* деб номланиб, ЖК Махсус қисм битта моддаси билан квалификация қилинади (мас: ЖК 104-моддаси 3-қисм “д” банди, “Жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган оғир тан жароҳати етказиш”).

7.4. Хато тушунчаси ва турлари.

Хато деганда - шахс ўзи содир қилган қилмишининг юридик ва фактик ҳолатларига нисбатан адашиши тушунилади.

Адашганлик хусусиятига кўра, хато: **юридик ва фактик** хато турларига бўлинади.

Юридик хато деб - бу шахс содир қилган қилмишининг жиноят ҳуқуқий мотиви ҳақида нотўғри тасавури тушунилади.

Одатда, юридик хато жиноят квалификациясига таъсир қилмайди. Сабаби, қилмиш жиноят қонунчилиги бўйича тавсифланади, ижтимоий хавфли қилмишни содир қилган шахснинг субъектив фикри бўйича эмас.

Фактик хато деб эса - жиноят таркибининг объектив белгиси ҳисобланадиган ҳолатлар тўғрисидаги нотўғри тушунчаси. Фактик хато жиноятни квалификациясига таъсир қилади.

ХАТО		
№	Хато турлари	Хато кўринишлари
1.	Юридик хато	<ul style="list-style-type: none">- шахс содир этган қилмишини жиноят деб ҳисоблайди, лекин содир қилган қилмишида жиноят белгилари бўлмайди;- шахс ўз ҳаракатларини жиноят деб ҳисобламайди, лекин ушбу ҳаракатда жиноят белгилари мавжуд бўлади;- шахс содир этган қилмишининг ҳуқуқий оқибатларини, жиноят учун белгиланадиган жазо тури ва миқдори ҳақидаги нотўғри тасавури.
2.	Фактик хато	<ul style="list-style-type: none">- объектга нисбатан;- жиноят предметига нисбатан;- жабрланувчи шахсига нисбатан хато;- содир қилган қилмиши хусусиятига нисбатан;- оқибатга нисбатан;- сабабий боғланишга нисбатан;- оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатларга нисбатан хато.

7.5. Жиноятнинг мотиви ва мақсади.

Жиноят мотиви дейилганда - инсон фаоллиги манбаси, ички

йўналтирувчи ҳиссиёт тушунилади.

Мотив субъектни ўз мақсадлари сари йўналтирувчи куч ҳисобланади. У маълум инсон эҳтиёжлари ва қизиқишларидан юзага келади ва шахсни жиноят содир қилишга йўналтиради. (мас: “Рашк мотиви” орқали қасддан одам ўлдириш жинояти ЖК 97-моддаси 1-қисми).

Жиноят мақсади эса – ижтимоий хавфли қилмишни бажаришдан кўзланган манфаат (мас: “Тамагирлик мақсадида” қасддан одам ўлдириш ЖК 97- моддаси 2 – қисми “и” банди).

Ушбу белгилар жиноят таркиби субъектив томонининг факультатив белгиси сифатида жиноятни квалификация қилишда эътиборга олинмаसाда, жазо тайинлашда эътиборга олинади. Айрим ҳолларда, ушбу белгилар ЖК Махсус қисм моддалари диспозициясида тўғридан-тўғри жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида ҳам назарда тутилган бўлса, улар жиноят таркибининг зарурий белгиси бўлиб келади (мас: ЖК 124-моддаси “Болани алмаштириб қўйиш” жинояти диспозициясида мақсад жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида кўрсатилган).

8 - Мавзу: ЖИНОЯТ СУБЪЕКТИ

8.1. Жиноят субъекти тушунчаси ва унинг белгилари.

Жиноят субъекти деганда – ижтимоий хавфли қилмишни содир қилган ва жиноят қонунида белгиланган ёшга етган ақли расо жисмоний шахс тушунилади.

Субъект ҳам жиноят таркибининг бир элементи сифатида, ўзининг зарурий ва факультатив белгиларига эга.

Жиноят субъектининг зарурий белгилари қуйидагилар:

- жисмоний шахс бўлишлик;
- ақли расолик;
- жиноят қонунида белгиланган ёшга етганлик.

Айрим ҳолларда, жиноят қонуни, субъектга юқорида кўрсатилган белгилардан ташқари қўшимча белгиларни ҳам бўлишини талаб қилади. Бу белгиларга эга бўлган шахслар эса – *махсус субъект* деб юритилади.

8.2. Жиноят субъектининг ёши.

Жиноят қонуни бўйича жиноят содир этгунга қадар жиноий жавобгарлик ёшига етган ақли расо жисмоний шахсина, жиноий жавобгарликка тортилади.

- ЖК 17-моддасига кўра, субъект ёшининг тўртта даражаси кўрсатилади. Булар: - 13 ёш, 14 ёш, 16 ёш ва 18 ёш.

- Жиноятнинг умумий субъект ёши 16 ёш деб белгиланган.

Жиноят қонуни талабига кўра, жиноят содир этган шахснинг ёш чегаралари аниқ белгиланиши учун шахснинг туғилган йили, ойи, куни аниқланиши лозим. Шахсни маълум бир ёшга тўлган деб топиш учун унинг ёши туғилган кунидан эмас, балки кейинги кундан бошлаб ҳисобланади.

Одатда, ёш туғилганлик тўғрисидаги маълумот (туғилганлик тўғрисидаги гувоҳнома ёки паспорт)га қараб аниқланади.

Агар шахснинг ёши ҳақида аниқ маълумот бўлмаса, туғилган вақт суд тиббиёт экспертизаси орқали аниқланади. Бунда ҳам хулоса аниқ бир ёшни эмас, балки ёшнинг минимал ва максимал чегарасини айтади (Масалан: шахс 14 – 16 ёшлар орасида).

Бундай ҳолда шахснинг ёши экспертиза берган хулосадаги минимал ёш чегарасидан келиб чиқиб тайинланади. Бунда шахсни туғилган куни деб, шу минимал ёшдан келиб чиқиб аниқланган йилнинг 31 - декабридан олинади.

ЖК Махсус қисм моддаларида ушбу жиноятлар учун модданинг ўзида тўғридан-тўғри ёш чегараси кўрсатилмайди. Ҳар бир модда бўйича ёш чегараси ЖК 17-моддаси орқали аниқланади. Чунки ушбу моддада барча жиноятлар учун жиноий жавобгарлик ёши чегараси белгиланган.

8.3. Ақли расолик ва ақли норасолик тушунчалари.

Ақли расолик деб – шахс жиноят содир этиш вақтида ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаганлик ва ўз ҳаракатларини бошқара олганлигига айтилади.

Жиноят содир этиш вақтида ўз қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаган ва ўз ҳаракатларини бошқара олган шахсина ақли расо шахс деб топилади.

Агар ижтимоий хавфли қилмишни содир қилиш вақтида ўз ҳаракатларини аҳамиятини англай олмаган ёки ўз ҳаракатларни бошқара олмаган шахс жиноий жавобгарликка тортилмайди.

Бундай шахслар ақли норасо шахс деб топилади.

Шахсни ақли норасо деб топиш учун қуйидаги мезонлар бўлиши талаб қилинади. Уларга:

- Юридик мезон;
- Тиббий мезон киради.

Юридик мезон ҳам ўз навбатида:

- *тафаккурий* (шахс содир қилган ижтимоий хавфли қилмишининг хавфлилик хусусиятини англамаслик);
- *уродавий* (ўз ҳаракатларини бошқара олмаслик) каби белгиларидан ташкил топади.

Мана шу икки белгидан бирининг мавжуд бўлиши юридик мезон мавжудлигини кўрсатади. Яъни шахс ижтимоий хавфли қилмишни содир қилиш вақтида ўз ҳаракатларини *англай олмаган бўлса ёки ўз ҳаракатларни бошқара олмаган бўлса ҳам* уни жиноий жавобгарликка тортиб бўлмайди.

Ақли норасоликнинг юридик мезони деганда - шахс ўзи содир қилаётган қилмишининг ижтимоий хавфлилик хусусиятини англамаслиги ёки ўз ҳаракатларини бошқара олмаслиги натижасида жиноят қонуни билан қўриқланадиган объектларга зарар етказишига айтилади.

Шахснинг бундай кўринишдаги ҳаракатининг сабаби эса, тиббий мезонда кўринади.

Тиббий мезон - шахс руҳий ҳолати бузилганлигининг белгиларини ифодалайди. Улар қуйидаги кўринишларда бўлади:

- сурункали руҳий касаллик;
- вақтинчалик руҳий касаллик;
- ақли заифлик;
- касалликнинг бошқа ҳолатлари.

Ақли норасо ҳолатда, содир қилинган қилмишлар учун суд томонидан *тиббий йўсиндаги мажбурлов* чоралари қўлланилиши мумкин.

Тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари жазо чораси деб эътироф этилмайди.

Жиноят қонуни мастлик ҳолатида содир қилинган қилмиш учун жиноий жавобгарликдан озод қилмайди ва шахсни ақли норасо ҳолатда деб топмайди. Мастлик ҳолатида жиноят содир этиш, жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида қабул қилинади.

Мастлик - инсон онггига таъсир қиладиган маълум бир воситаларни қабул қилиш орқали вужуга келадиган ҳолат. Ушбу воситаларга:

- алкоголь ичимликлар;
- психотроп моддалар;
- гиёҳвандлик воситалари;
- кишининг ақл-идрокига таъсир қилувчи бошқа моддалар киради (мас: токсикомания).

Лекин патологик мастлик айрим ҳолларда шахсни ақли норасо ҳолатда деб топишга сабаб бўлиши мумкин.

8.4. Жиноят ҳуқуқида махсус субъект тушунчаси ва уни жиноятни квалификация қилишдаги аҳамияти.

Жиноятнинг махсус субъекти деб - шахсда субъектнинг зарурий белгилари билан бирга, жиноят қонунида кўрсатилган бошқа бир белгиларнинг ҳам мавжуд бўлиши талаб қилинадиган субъектга айтилади. Ушбу белгиларга:

- фуқаролик;
- демографик белгилар;
- мансаби;
- ҳарбий хизматга алоқадорлиги;
- бажараётган иши;
- касбий мажбурияти;
- шахс мажбурияти;
- субъектнинг асосий ҳолатлари ва бошқалар кириши мумкин.

Ушбу белгилар айрим жиноятлар таркибининг зарурий белгиси сифатида эътироф этилиши мумкин. Яъни ушбу белгиларнинг мавжуд эмаслиги, шахсни ҳаракатларини ўша модда бўйича квалификация қилинмаслигини англатади.

Одатда, ушбу белгилар ЖК Махсус қисм моддасида жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида тўғридан-тўғри кўрсатилган ҳолларда жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида эътироф этилиши мумкин (мас: ЖК 157-моддаси “Давлатга хоинлик қилиш” жиноятида “*фуқаролик*” жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида келган).

9 - Мавзу: ТАМОМ БЎЛМАГАН ЖИНОЯТЛАР

9.1. Жиноят ҳуқуқида жиноят содир қилиш босқичлари тушунчаси ва турлари.

Жиноят содир қилиш босқичлари деб - ижтимоий хавфли қилмиш содир этилишини ифодаловчи ҳаракатлар босқичининг мажмуига айтилади.

Яъни қасднинг шаклланиши ва ривожланиши даражасини ифодалайди.

Объектив ва субъектив белгиларига кўра, ушбу ривожланиш босқичлари бир-биридан фарқланади.

Жиноят қонуни жиноят босқичлари деган тушунчани ишлатмайди, балки тамом бўлмаган жиноятлар тушунчасини беради. ЖК 25-моддасига кўра тамом бўлмаган жиноятларга:

- жиноятга тайёргарлик кўриш;
- жиноятга суиқасд қилиш киради.

Жиноят босқичларининг бир биридан фарқи ва тугалланиш вақти	
жиноятга тайёргарлик кўриш	жиноятга суиқасд қилиш
- жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектга тажовуз қилинмайди;	- жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектга тажовуз бошланади;
- жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектга тажовуз бошланмасдан шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра тўхтатилади.	- жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектга тажовуз бошланиб, лекин шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмайди.

Эҳтиётсизликдан содир қилинадиган жиноятларда ва ҳаракатсизлик орқасидан содир қилинадиган жиноятларда жиноят босқичлари (тайёргарлик кўриш ва суиқасд қилиш) мавжуд бўлмайди.

9.2. Жиноятга тайёргарлик кўриш тушунчаси ва белгилари.

Шахснинг қасдан қилинадиган жиноятни содир этиш ёки яшириш учун шарт-шароит яратувчи қилмиши ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра содир этилиши бошлангунга қадар тўхтатилган бўлса, бундай қилмиш **жиноятга тайёргарлик кўриш** деб топилади.

Жиноятга тайёргарлик кўришда, шахс жиноят қонуни билан

кўриқланадиган *объектга тажовуз қилишга улгурмасдан ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра, тўхтатилиши тушунилади.*

Жиноятга тайёргарлик кўришнинг объектив ва субъектив белгилари мавжуд бўлиб, улар қуйидаги ҳаракатларда ифодаланиши мумкин.

Объектив белгиларига:

- жиноят содир этиш воситаларини;
- жиноят иштирокчиларини излаб топиш;
- жиноят содир қилиш учун келишиш;
- жиноят объектига тажовуз бошланмасдан ташқи таъсир туфайли тўхталиши.

Субъектив белгисини эса - жиноятнинг *тўғри қасддан* содир этилиши ташкил этади.

Яъни, шахс содир этаётган ижтимоий хавфли қилмишининг хавфлилик хусусиятини англайди, тайёргарлик кўраётган қилмиши қандай хавфли оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлигига кўза етади ва шундай оқибатлар келтириб чиқаришини истаб ҳаракат қилади (моддий таркибли жиноятларда).

Формал таркибли жиноятларда эса - шахс ижтимоий хавфли қилмишининг хавфлилиги хусусиятини англайди ва шундай қилмишни содир этишни истаб ҳаракат қилади.

9.3. Жиноятга суиқасд қилиш тушунчаси ва турлари.

Шахснинг қасддан содир этадиган жинояти бошланиб, ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмаган бўлса, **жиноят содир этишга суиқасд қилиш** деб топилади.

Жиноятга суиқасд қилишнинг ҳам - объектив ва субъектив белгилари мавжуд бўлиб, улар қуйидагиларда ифодаланади.

Объектив белгиларига:

- суиқасд жиноят содир этишга бевосита йўналтирилган ҳаракатни ифодалаши;
- жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектларга қарши қаратилган тажовузнинг бошланиши;
- жиноий ҳаракат шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмаслиги.

Жиноятга суиқасд қилиш ҳам тайёргарлик кўриш сингари объектив томондан шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмайди. Лекин жиноятга суиқасд қилишда жиноят

конуни билан кўриқланадиган объектга тажовуз бошланиб, шахсга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмаслигида ифодаланади.

Субъектив белгисини эса - жиноятга суиқасд фақатгина, тўғри қасддан содир этиладиган жиноятларда мавжуд бўлишида ифодаланади.

Яъни шахс содир этаётган ижтимоий хавфли қилмиши жиноят содир этишга қаратилганлигини англайди, жинояти қандай хавфли оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлигига кўза етади ва шундай оқибатлар келтириб чиқаришини истаб туриб тажовуз қилади, бу моддий таркибили жиноятларда кузатилади.

Формал таркибли жиноятларда эса - шахс жиноят содир этишга бевосита қаратилган ҳаракатини истаб содир қилиши тушунилади.

- **моддий таркибли жиноятларда суиқасд** - шахснинг ўйлаган ижтимоий хавфли оқибати келиб чиқмаслигида ифодаланса;

- **формал таркибли жиноятларда эса** - шахс қилиши лозим бўлган ҳаракатларини тўлиқ бажара олмаслигида ифодаланади.

Жиноят ҳуқуқи суиқасдни бир неча турларга бўлиб ўрганади.
Улар:

№	Суиқасд турлари	
1.	Суиқасдни амалга оширилганлик даражасига кўра	тамом бўлмаган суиқасд;
		тамом бўлган суиқасд.
2.	Суиқасдни яроқлилик даражасига кўра	Яроқсиз объектга нисбатан;
		яроқсиз воситалар билан.

Тамом бўлган суиқасд деб - жиноий мақсадга эришиш учун айбдор ўзига боғлиқ бўлган барча ҳаракатларни амалга оширади, аммо унинг ўзига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра жиноят охирига етказилмаслиги тушунилади.

Яъни шахс жиноий мақсадга эришиши учун қилиши шарт ва лозим деб ўйлаган барча ҳаракатларини тўлиқ бажариши тушунилади. Масалан: шахс қасддан одам ўлдириш учун бировга заҳар беради, лекин шахсга тез тиббий ёрдам кўрсатилганлиги

туфайли у тирик қолади.

Тамом бўлмаган суиқасд деб - шахс жиноий мақсадга эришиши учун қилиши шарт деб ўйлаган барча ҳаракатларини ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра, тўлиқ бажара олмаслиги тушунилади. Масалан: шахс ўғрилиқ қилиши учун бажариши лозим бўлган ҳаракатларни мулкнинг эгаси келиб қолганлиги туфайли, тўлиқ бажара олмаслиги.

"Яроқсиз" объектга тажовуз қилиш – шахснинг хатоси туфайли жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектга зарар етказилмаслигида ифодаланади.

Яъни жиноят қонуни билан кўриқланадиган объект ижтимоий ҳавfli тажовуз бошлангунга қадар бошқа сабабларга кўра яроқсиз ҳолатга келиб қолган бўлади.

Бунда шахс кўп ҳолларда жиноят объектига нисбатан эмас, балки, предметига нисбатан хато қилади.

Ушбу ҳолатда шахснинг ҳаракатлари тамом бўлган суиқасд сифатида эътироф этилади ва квалификация қилинмоқда. Масалан: шахс қасддан одам ўлдириш учун пичоқ уради лекин ўша шахс бошқа бир сабабларга кўра олдинроқ вафот этган бўлади.

Ушбу ҳолатда шахсни жавобгарликка тортиш асосини – шахс жиноят қонуни билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказаётганда, унинг яроқсизлигини билмасдан туриб тажовуз қилганлиги билан ифодаланади ва унинг ҳаракатлари қасддан одам ўлдиришга нисбатан суиқасд деб квалификация қилинади.

Лекин бугунги кунда ушбу фикрларга қарши чиқаётган бир қанча олимлар бор, уларнинг фикрларига кўра, ушбу ҳолатда айбдорнинг ҳаракатлари жиноят сифатида баҳоланиши керак эмас деб ҳисоблашади ва ўз фикрларини жиноят қонуни амалда мавжуд бўлган ижтимоий муносабатларни ҳимоя қилади деб таъкидлашади. Яъни “яроқсиз” ҳолдаги объектлар жиноят қонуни билан кўриқланмайди деб ҳисоблашади.

"Яроқсиз" воситалар билан суиқасд қилиш деганда - жиноятни охирига етказиш учун яроқсиз бўлган, яъни амалда ишлатиб бўлмайдиган воситаларни қўллаб тажовуз қилиниши тушунилади.

Ушбу ҳолатда шахсни жавобгарликка тортиш асосини – шахс жиноят қонуни билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатларга

зарар етказиш мақсадида фойдаланаётган воситасининг амалда ярокли деб ўйлаши ташкил этади. Масалан: шахс қасддан одам ўлдириш учун заҳар беради лекин ушбу заҳар ижтимоий хавфли қилмиш содир этилаётган вақтга келиб ўзининг инсонга зарар етказиш хусусиятини йўқотган бўлади.

Бу эса, тамом бўлмаган суиқасд сифатида эътироф этилиб, умумий асосларда жавобгарликни келтириб чиқаради ва ушбу ҳолатда ҳам шахснинг ҳаракатлари қасддан одам ўлдиришга нисбатан суиқасд деб квалификация қилинади.

9.4. Тамом бўлган жиноят тушунчаси.

Амалдаги жиноят қонунида тамом бўлган жиноят тушунчаси берилмаган.

Лекин *жиноят ҳуқуқида тамом бўлган жиноят деб* - шахснинг содир қилган ижтимоий хавфли қилмишида жиноят қонунида назарда тутилган жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлса, ушбу қилмиш тамом бўлган жиноят деб топилишига айтилади.

Агарда, *жиноят моддий таркибли бўлса* - ижтимоий хавфли оқибат келиб чиққандагина, жиноят тамом бўлган деб топилса;

формал таркибли жиноятларда эса - жиноят қонуни билан тақиқланган ижтимоий хавфли қилмишнинг ўзи содир қилинган пайт тугалланган жиноят деб эътироф этилади.

9.5. Жиноятга тайёргарлик кўрганлик ва суиқасд қилганлик учун жавобгарлик.

Жиноятга тайёргарлик кўрганлик ва жиноят содир этишга суиқасд қилганлик учун жавобгарлик ЖК Махсус қисмининг тамом бўлган жиноят учун жавобгарликни белгиловчи моддасига мувофиқ ҳал қилинади (ЖК 25-моддаси 3-қисми).

Шахс жиноятга тайёргарлик кўриш босқичида тўхтатилганда унинг ҳаркатлари ЖК Махсус қисми тегишли моддаси ва ЖК 25-моддасининг 1-қисмига ҳавола қилган ҳолда квалификация қилинади (Мас: ЖК 25-моддаси 1-қисми, ЖК 97-моддаси 1-қисми).

Шахс жиноятга суиқасд қилиш босқичида тўхтатилганда эса, унинг ҳаркатлари ЖК Махсус қисми тегишли моддаси ва ЖК 25-моддасининг 2-қисмига ҳавола қилган ҳолда квалификация қилинади (Мас: ЖК 25-моддаси 2-қисми, ЖК 97-моддаси 1-қисми).

Лекин жиноятга тайёргарлик кўрганлик ва жиноятга суиқасд қилганлик учун тайинланадиган жазонинг муддати ва миқдори ЖК Махсус қисми тегишли моддасида ёки қисмида тамом бўлган жиноятлар учун тайинланиши назарда тутилган жазо турларининг энг кўп муддатининг тўртдан уч қисмидан ошмаслиги лозим. Ушбу ҳолатда модда санкциясида назарда тутилган жазолардан энг оғирининг тўртдан уч қисмидан ошиб кетмаслигини назарда тутати ва бу қоида санкцияда назарда тутилган барча жазо турларига нисбатан қўлланилмайди.

9.6. Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш тушунчаси ва жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтган шахсларнинг жавобгарлиги.

Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш деб - шахс жиноятга тайёргарлик кўриш ҳаракатларини ёки жиноят содир этишга бевосита қаратилган ҳаракатларни охирига етказиш мумкинлигини англаган ҳолда тўхтатса, шунингдек жиноий оқибат келиб чиқиши мумкинлигини англаган ҳолда, шундай оқибат келиб чиқишининг олдини олса, жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш деб топилади.

Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш икки асосий белги:

- *ихтиёрийлик ва узил-кесиллик* (қатъийлик) билан тавсифланади.

Ихтиёрийлик деганда – шахс ўзи бошлаган жиноий ҳатти - ҳаракатини охирига етказиш имкони борлигини англаган ҳолда ўз хоҳиши билан ҳеч қандай ташқи таъсирларсиз тўхтатиши тушунилса;

Қатъийлик деганда эса - шахснинг жиноий фаолиятини вақтинча тўхтатганлиги эмас, балки охирига етказиш учун тўла имкониятлар борлигини англаган ҳолда жиноий фаолиятини давом эттиришдан бутунлай воз кечганлигини англатади.

Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтишда қуйидаги шартлар мавжуд бўлиши талаб қилинади:

- шахсда жиноятни охирига етказиш имкони борлигини англаганлиги;

- жиноий оқибат келиб чиқишини билган ҳолда, унинг олди олинганлиги.

Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш куйидаги жиноят босқичларида амалга оширилиши мумкин:

- жиноятга тайёргарлик кўришдан;
- жиноят содир этишга қаратилган ҳаракатларни охирига етказишдан (яъни айбдор жиноятни охирига етказишига барча имкониятлари бўла туриб, ушбу ҳаракатларини охирига етказмаслиги);
- тамом бўлмаган суиқасддан (фақат яроксиз воситалар билан тажовуз қилганда);
- ижтимоий хавфли оқибат келиб чиқишини олдини олишдан.

Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш жавобгарликни истисно қилади.

Яъни жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтган шахс ҳаракатларини у содир қилмоқчи бўлган ЖК Махсус қисми тегишли моддасида назарда тутилган жиноят билан квалификация қилинмаслиги тушунилади (мас: шахс қасддан одам ўлдиришдан ихтиёрий қайтса ва одамни ўлдирмаса, унинг ҳаракатлари ЖК 97-моддаси билан квалификация қилинмайди).

Агарда шахс жиноятни охирига етказишдан ихтиёрий қайтганда, то ихтиёрий қайтгунига қадар амалда содир этган қилмишида бошқа бир жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлса, ўша жинояти бўйича умумий аосларда жавобгарликка тортилади. Масалан: шахс қасддан одам ўлдириш учун пичоқ уради лекин оқибат келиб чиқишини олдини олади ва ўлим келиб чиқмайди. Шахс қасддан одам ўлдириш жиноятидан ихтиёрий қайтган бўлсада, унинг амалда содир этган ҳаракатларида баданга шикаст етказиш жинояти таркиби мавжуд бўлганлиги учун унинг ҳаракати ЖК Махсус қисми “Соғлиққа қарши жиноятлар” бобининг тегишли моддаси билан квалификация қилинади.

Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтишнинг ҳуқуқий аҳамияти жавобгарликни истисно қилувчи ҳолат эканлигида кўринади.

Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтишнинг тамом бўлмаган жиноятлардан асосий фарқи	
Тамом бўлмаган жиноятлар (жиноятга тайёргарлик кўриш ёки жиноятга суиқасд қилиш)	Жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш

- жиноий ҳаракат шахсинг ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охирига етказилмаслиги;	- жиноий ҳаракат шахсинг ўзига боғлиқ бўлган ҳолатларга кўра охирига етказилмаслиги;
- тамом бўлмаган жиноятлар умумий асосларда жавобгарликни келтириб чиқаради.	- жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш жавобгарликни истисно қилувчи ҳолат ҳисобланади.

10 - Мавзу: ЖИНОЯТДА ИШТИРОКЧИЛИК ТУШУНЧАСИ, ТУРЛАРИ ВА ШАКЛЛАРИ

10.1. Жиноят ҳуқуқида иштирокчилик тушунчаси ва турлари.

Жиноятда иштирокчилик деб – қасддан содир қилинадиган жиноятни икки ёки ундан ортиқ шахсинг биргалашиб содир этишига айтилади (ЖК 28 моддаси).

Икки ёки ундан ортиқ шахсинг биргалашиб, жиноят содир этиши жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини оширади, жиноятни содир этишни, жиноят изларини йўқотишни осонлаштиради. Иштирокчиликда жиноят содир этиш оғирлаштирувчи ҳолат сифатида эътироф этилади ва жазонинг оғирроқ турини қўллашни назарда тутлади.

Иштирокчиликнинг иккита белгиси мавжуд бўлиб, улар:

- объектив белгилар;
- субъектив белгилар.

Иштирокчиликнинг объектив белгиларига:

- биргаликдаги ҳаракат (сифат кўрсаткичи);
- айти бир жиноятда икки ёки ундан ортиқ шахсинг катнашиши (миқдор кўрсаткичи)ни ташкил этади.

Сифат кўрсаткичи - қуйидаги ҳаракатларни содир этилишини англатади. Улар:

- жиноят иштирокчиларининг ҳар бири ўзига юклатилган вазифани (айни бир жиноятнинг объектив томонини ташкил қилувчи ҳаракатларни тўла ёки қисман) содир этишларини назарда тутиши;

- иштирокчилардан бирининг содир этган қилмиши иккинчисининг содир этиши лозим бўлган ҳаракатлари учун шароит яратиб бериши;

- умумий кўринишдаги ижтимоий хавфли оқибатнинг келиб чиқиши (моддий таркибли жиноятларда) барча иштирокчиларнинг биргаликдаги ҳаракатлари маҳсули сифатида гавдаланиши;

- биргаликдаги ҳаракат ва умумий оқибат ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжуд бўлишлиги.

Миқдор кўрсаткичи эса - жиноят содир этишда икки ёки ундан ортиқ жисмоний шахснинг иштирок этишини, уларнинг ҳар бири жиноий жавобгарлик субъекти ёшига етганлиги ва ақли расо шахс бўлишлигини англатади.

Иштирокчиликнинг субъектив белгиси – иштирокчиликдаги жиноят **умумий қасд** орқали содир этилишидир. Чунки шахс:

- содир этаётган қилмишининг ижтимоий хавфли хусусиятини англаши;

- бошқа иштирокчиларнинг ҳам қилмишининг ижтимоий хавфлилигини англаганлиги;

- ижтимоий хавфли қилмишни бошқа иштирокчилар билан биргаликда содир этишни исташи;

- агар жиноят моддий таркибли бўлса, иштирокчи келиб чиқиши мумкин бўлган ижтимоий хавфли оқибатга кўзи етиши ва шундай оқибатни келиб чиқишини исташи.

Иштирокчилик - *эгри қасд*дан содир этиладиган жиноятларда ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Лекин жиноят қонуни *эҳтиётсизлик*дан содир қилинадиган жиноятлар иштирокчиликдан содир этилмаслигини таъкидлайди.

10.2. Жиноят ҳуқуқида иштирокчилик турлари.

Иштирокчилик ЖК 28-моддасига кўра, жиноятда иштирок этувчи шахсларнинг жиноят содир этишдаги ўрни ва вазифасига кўра қуйидаги турларга бўлади. Улар:

- бажарувчи;

- ташкилотчи;

- далолатчи;

- ёрдамчи.

Бажарувчи деб - шахс:

- жиноятнинг объектив томонини бевосита ўзи тўлиқ бажарган шахс;

- жиноятнинг объектив томонини қисман бажарган шахс;

- жиноятнинг объектив томонини биргаликда (бир гуруҳ шахслар билан) бажарган шахс;

- жиноятнинг объектив томонини жавобгарликка тортиш мумкин бўлмаган (*субъект ёшига етмаган шахслар ёки ақли норасо*) шахслардан фойдаланиб бажарган шахс;

- жиноятнинг объектив томонини жавобгарликка тортиш мумкин бўлмаган воситалар (хайвонлар ёки қурилмалар)дан фойдаланиб бажарган шахс тушунилади.

Ташилотчи деб - шахс:

- жиноят содир этилишини ташкиллаштирган;

- жиноят содир этилишга раҳбарлик қилган шахс тушунилади.

Далолатчи деб - жиноят содир этилишига қизиқтирувчи шахс тушунилади. Яъни бошқа бир шахсда жиноят содир этиш истагини уйғотиши тушунилади. Қизиқтириш куйидаги ҳаракатларда ифодаланиши мумкин:

- келишиш;

- оғдириб олиш;

- илтимос қилиш;

- ишонтириш;

- кўндириш;

- буйруқ бериш;

- алдаш ва ҳокозо ҳаракатларда ифодаланади.

Одатда далолатчининг ҳаракати шахс жиноят содир этишга розилик билдирган вақтдан бошлаб тугайди.

Агарда далолатчи ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра, шахсни жиноят содир этишга кўндира олмаса, унинг ҳаракатлари ўша жиноятни содир этишга *тайёргарлик кўриши* сифатида квалификация қилинади.

Одатда, далолат аниқ бир объект ёки шахсларга нисбатан қаратилган бўлиши лозим. Жиноят содир этишга даъват этса-да, жиноят айнан қайси объектга қарши қаратилишини кўрсатмайдиган ёки умумий даъват қилган шахс далолатчи деб топилиши мумкин эмас.

Ёрдамчи деб - жиноят содир этиш ёки жиноят изларини йўқотиш учун ёрдам беришга олдиндан ваъда берган шахсга айтилади.

Шахс:

- жиноятни содир этилишига ўз маслаҳатларини бериш;

- кўрсатмалар бериш;
- воситалар бериш;
- тўсиқларни йўқотиш билан кўмаклашишга;
- жинойтчини яширишга;
- жинойт содир этиш қуролини;
- жинойт излари ва воситаларини;
- жинойт йўл билан қўлга киритилган нарсаларни яширишга;
- шунингдек бундай нарсаларни олиш ва ўтказиш тўғрисида олдиндан ваъда берса - ёрдамчи деб топилади.

Жинойт ҳуқуқида, ёрдамчилик ҳаракатлари ўз аҳамиятига кўра, қуйидаги турларга бўлинади:

- тафаккурий ёрдамчилик;
- жисмоний ёрдамчилик.

тафаккурий ёрдамчилик - маслаҳатлар, кўрсатмалар, ахборотлар йиғиб бериш учун ваъда бериш шаклидаги ҳаракатларда ифодаланса;

жисмоний ёрдамчилик эса - аниқ ҳаракатларни содир этишда, жинойт содир этиш ёки тўсиқларни йўқотиш учун қурол ёки воситаларини топиб беришда ифодаланади.

№	Иштирокчиларнинг турлари	
1.	базарувчи;	- жинойтнинг объектив томонини бевосита ўзи тўлиқ бажарган шахс; - жинойтнинг объектив томонини қисман бажарган шахс; - жинойтнинг объектив томонини биргаликда (бир гуруҳ шахслар билан) бажарган шахс; - жинойтнинг объектив томонини жавобгарликка тортиш мумкин бўлмаган (<i>субъект ёшига етмаган ёки ақли норасо</i>) шахслардан фойдаланиб бажарган шахс; - жинойтнинг объектив томонини жавобгарликка тортиш мумкин бўлмаган воситалар (ҳайвонлар ёки қурилмалар)дан фойдаланиб бажарган шахс тушунилади.
2.	ташкilotчи;	- жинойт содир этилишини ташкиллаштирган; - жинойт содир этилишга раҳбарлик қилган шахс.
3.	далолатчи;	- жинойт содир этилишига қизиқтирувчи шахс.
4.	ёрдамчи	- жинойтни содир этилишига ёки жинойт изларни йўқотишга ёрдам бериш учун <i>олдиндан ваъда берган</i> шахс.
Иштирокчиларнинг турларига кирмайдиган		
1.	дахлдорлик	- жинойтни содир этилишига (<i>жинойт содир</i>

		<p><i>этилайтганлиги ҳақида аниқ билган ҳолда хабар бермаслик</i>) ёки жиноят изларни йўқотишга ёрдам бериш учун <i>олдидан ваъда бермаган</i> шахс;</p> <p>- жиноятга дахлдорлик, ЖК 241-моддасида назарда тутилган “Жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яшириш” жинояти деб квалификация қилинади;</p> <p>- жиноятга дахлдорлик, ЖК 171-моддасида назарда тутилган “Жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш” жинояти деб квалификация қилинади.</p>
--	--	---

10.3. Жиноят ҳуқуқида иштирокчилик шакллари.

Иштирокчилик шакли деганда - жиноят содир этишдаги ўзаро алоқадорлик, иштирокчилар ҳаракатини олдиндан тил бириктирган ҳолда амалга оширилиш даражаси, субъектив алоқадорлиги ва хусусиятига кўра фарқ қилувчи бир неча шахсларнинг биргаликдаги ҳаракати тушунилади.

ЖК иштирокчиликни қуйидаги турларга бўлади. Улар:

- оддий иштирокчилик;
- мураккаб иштирокчилик;
- уюшган гуруҳ;
- жиноий уюшма шаклида бўлади.

Оддий иштирокчилик деб - икки ёки ундан ортиқ шахснинг олдиндан тил бириктирмай жиноят содир этишда биргалашиб қатнашишига айтилади.

Бундай ҳолатда икки ёки ундан ортиқ шахснинг олидиндан тил бириктирмасдан жиноят объектив томонини биргаликда бажаришлари назарда тутилади. Агар иштирокчилар олдиндан тил бириктирмасдан, жиноят объектив томонини биргаликда содир қилсалар, яъни жиноят иштирокчилари фақатгина, бажарувчилардан ташкил топса - бу ***“бир гуруҳ шахслар томонидан”*** жиноят содир этиш деб топилади. Бир гуруҳ шахслар томонидан жиноят содир этиш амалдаги ЖКда умумий тушунчаси берилмаган. Лекин ЖК Махсус қисм айрим моддаларида жиноят таркибининг оғирлаштирувчи ҳолати сифатида назарда тутилган.

Мураккаб иштирокчилик деб - икки ёки ундан ортиқ шахснинг олдиндан тил бириктириб қасддан жиноят содир этишига айтилади.

Мураккаб иштирокчиликнинг “бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб” жиноят содир этишдан асосий фарқи,

мураккаб иштирокчиликда, вазифаларнинг тақсимланганлиги, яъни жиноят таркиби объектив томонини биргалашиб бажарилмаслигидадир. Агар иштирокчилар олдиндан тил бириктириб, жиноят объектив томонини биргаликда содир қилсалар, яъни жиноят иштирокчиларининг барчаси бажарувчилардан ташкил топган бўлса, бу **“бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб”** жиноят содир этиш деб топилади.

Уюшган гуруҳ деб эса - икки ёки ундан ортиқ шахснинг биргаликда *жиноий фаолият* олиб бориш учун олдиндан бир гуруҳга бирлашишига айтилади.

Ушбу иштирокчилик шаклининг ўзига хос белгиси биргаликда жиноят содир этаётган шахсларнинг мақсадига қараб аниқланади.

Яъни иштирокчилар битта жиноят содир этиш эмас, балки икки ёки ундан ортиқ марта жиноятлар содир этишади ёки содир этишни мақсад қилишади.

Жиноий уюшма деб - икки ёки ундан ортиқ уюшган гуруҳнинг жиноий фаолият билан шуғулланиш учун олдиндан бирлашишига айтилади.

Яъни жиноят фаолият билан шуғулланишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган икки ёки ундан ортиқ *уюшган гуруҳларнинг* бирлашишидан ҳосил бўлган *жиноий ташкилот* тушунилади.

Жиноий уюшма тузишнинг ўзи жиноят қонуни билан тақиқланган ўта оғир жиноят ҳисобланиб, тегишлича ЖК 242-моддаси бўйича жиноий жавобгарликни келтириб чиқаради.

№	Иштирокчилик шакллари	
1.	оддий иштирокчилик	- олдиндан тил бириктирмасдан, икки ёки ундан ортиқ шахснинг қасдан содир қилинадиган жиноятнинг объектив томонини биргалашиб содир этиши. Бу “бир гуруҳ шахслар томонидан” жиноят содир этиш деб топилади.
2.	мураккаб иштирокчилик	- икки ёки ундан ортиқ шахснинг олдиндан тил бириктириб вазифалар тақсимланган ҳолда (бажарувчи, ташкилотчи, ёрдамчи кўринишида) қасдан битта жиноятни содир этишлари. - олдиндан тил бириктириб, икки ёки ундан ортиқ шахснинг қасдан содир қилинадиган

		битта жиноятнинг объектив томонини биргалашиб (фақат бажарувчилар) содир этишлари. Бу “ <i>бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб</i> ” жиноят содир этиш деб топилади.
3.	уюшган гуруҳ	- икки ёки ундан ортиқ шахснинг жиноий фаолият олиб бориш (икки ёки ундан ортиқ жиноят содир этиш) учун олдиндан тил бириктириши.
4.	жиноий уюшма	- икки ёки ундан ортиқ уюшган гуруҳнинг жиноий фаолият билан шуғулланиш учун олдиндан бирлашишига айтилади.

10.4. Жиноят иштирокчиларининг жавобгарлик асослари ва доираси.

Жиноят иштирокчиси қонунда белгиланган тартибда айби исботланган ижтимоий хавфли қилмишлари учунгина жавобгар бўлади.

ЖК 30-моддасига кўра, ташкилотчи, далолатчи ва ёрдамчилар ҳам ЖК Махсус қисмининг бажарувчини жавобгарликка тортишни назарда тутадиган моддаси бўйича жавобгарликка тортиладилар.

Олдиндан тил бириктирган гуруҳ (мураккаб иштирокчилик), жиноий гуруҳ ва жиноий уюшманинг ташкилотчилари ҳамда аъзолари тайёргарлик кўрилиши ёки содир этилишида ўзлари бевосита қатнашган барча жиноятлари учун жавобгарликка тортиладилар.

Уюшган гуруҳ ёки жиноий уюшма ташкил этган ёки уларга раҳбарлик қилган шахслар – жиноий уюшма ёки қуролли уюшган гуруҳ ташкил этганликлари учун жиноий жавобгарликка тортилишлари билан бирга, шу гуруҳ ёки уюшма содир этган барча жиноятлар учун, башарти, бу жиноятлар уларнинг жиноий нияти билан қамраб олинган бўлсагина, жавобгарликка тортиладилар. Жиноий уюшма ёки уюшган қуролли гуруҳнинг бошқа (жиноий уюшмани тузишда иштирок этмаган ёки раҳбарлик қилмайдиган) аъзолари фақатгина ўзлари бевосита содир этган жиноятлари учунгина жавобгар бўладилар.

10.5. Иштирокчилар ҳаракатларини квалификация қилиш.

Бажарувчининг ҳаракатларида жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлса, уни умумий асосларда жиноий жавобгарликка тортишга ва ЖК Махсус қисм моддаси санкциясида назарда тутилган доирада жазо чорасини тайинлашга сабаб бўлади.

Ташкилотчи, далолатчи, ёрдамчининг ҳаракатлари эса - бажарувчининг ҳаракатлари квалификация қилинган модда билан квалификация қилинади. Фақатгина ушбу ҳолатда ЖК Махсус қисм моддасини ЖК 28 – моддасига ҳавола қилган ҳолда квалификация қилиниши лозим бўлади. Масалан: иштирокчиликда қасдан одам ўлдириш жинояти содир этилган бўлса, бажарувчидан ташқари бошқа иштирокчиларнинг ҳаракатлари қуйидагича квалификация қилинади:

Бажарувчининг ҳаракатлари ЖК 97-моддаси тегишли қисми ва бандлари билан;

Ташкилотчи, далолатчи ва ёрдамчининг ҳаракатлари эса, ЖК 28,97-моддасининг тегишли қисми ва бандлари билан квалификация қилинади.

Агарда, бажарувчи жиноятга тайёргарлик кўрганлик ёки суикасд қилганлик босқичида тўхтатилган бўлса, бошқа иштирокчиларнинг ҳаракатлари ҳам ушбу жиноятни содир этишга тайёргарлик кўриш ёки суикасд қилиш деб квалификация қилинади.

Бу ҳолатда иштирокчиларнинг ҳаракатлари қуйидагича квалификация қилиниши лозим:

Бажарувчининг ҳаракатлари ЖК 25,97-моддаси тегишли қисми ва бандлари билан;

Ташкилотчи, далолатчи ва ёрдамчининг ҳаракатлари эса, ЖК 28,25,97-моддасининг тегишли қисми ва бандлари билан квалификация қилинади.

Иштирокчиларнинг барчаси фақатгина ўзлари иштирок этган ва умумий қасди билан қамраб олинган қилмишлари учунгина жавобгар бўладилар.

Иштирокчиларнинг умумий қасди билан қамраб олинмаган қилмишни содир этган иштирокчи содир этган қилмиши учун фақат ўзи жавобгар бўлади ва экцесс бажарувчи деб аталади.

№	Иштирокчиликда содир қилинадиган жиноятлар учун жавобгарлик доираси			
1.	оддий	-	агарда,	ЖК Махсус қисм моддасининг

	иштирокчилик	<p>оғирлаштирувчи қисмида жиноятни “<i>бир гуруҳ шахслар томонидан</i>” содир этиш деб кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолат назарда тутилмаган бўлса, ҳар бир иштирокчининг ҳаракати ўзи содир қилган ижтимоий хавфли қилмишининг ижтимоий хавфлилиқ даражаси ва шахснинг жиноийлигини тавсифловчи белгиларига қараб алоҳида-алоҳида квалификация қилинади. Ушбу ҳолатда иштирокчиларнинг ҳаракатлари квалификация қилинаётганда ЖК 28-моддасига ҳавола қилинмайди.</p> <p>- агарда, ЖК Махсус қисм моддасининг оғирлаштирувчи қисмида жиноятни “<i>бир гуруҳ шахслар томонидан</i>” содир этиш деб кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолат назарда тутилган бўлса, улар биргаликда содир қилган ижтимоий хавфли қилмишининг ижтимоий хавфлилиқ даражаси ва ҳар бир шахснинг жиноийлигини тавсифловчи белгиларига қараб, ЖК Махсус қисм моддасининг “<i>бир гуруҳ шахслар томонидан</i>” жиноятни содир этиш деган бандини қўллаган ҳолда квалификация қилинади. Ушбу ҳолатда ҳам иштирокчиларнинг ҳаракатлари квалификация қилинаётганда ЖК 28-моддасига ҳавола қилинмайди.</p>
2.	Мураккаб иштирокчилик	<p>- агарда, ижтимоий хавфли қилмиш иштирокчилар ўртасида вазифалар тақсимланган ҳолда олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, ташкилотчи, далолатчи, ёрдамчининг ҳаракатлари, бажарувчининг ҳаракатлари квалификация қилинган моддани ЖК 28-моддасига ҳавола қилган ҳолда квалификация қилинади;</p> <p>- агарда, иштирокчилар фақат бажарувчилардан ташкил топса ва ЖК Махсус қисм моддасининг оғирлаштирувчи қисмида жиноятни “<i>бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб</i>” содир этиш деб кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолат назарда тутилган бўлса, улар биргаликда содир қилган ижтимоий хавфли қилмишининг ижтимоий хавфлилиқ даражаси ва ҳар-бир шахснинг жиноят субъектини тавсифловчи белгиларига қараб, қилмишлари ЖК Махсус қисм моддасининг “<i>бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб</i>” жиноятни содир этиш деган бандини қўллаган ҳолда ЖК 28-моддасига ҳавола қилинмасдан туриб, квалификация</p>

		қилинади. Агарда, бундай банд моддада назарда тутилмаган бўлса, суд жазо тайинлашда жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида эътироф этиб жазо тайинлаши мумкин (ЖК 56– моддасида жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида назарда тутилганлиги учун). Ушбу ҳолатда ҳам иштирокчиларнинг ҳаракатлари ЖК 28-моддасига ҳавола қилинмайди.
3.	Уюшган гуруҳ	- ЖК Махсус қисми моддаларининг оғирлаштирувчи қисмида жиноятни “ <i>уюшган гуруҳ аъзоси томонидан</i> ” ёки “ <i>уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб</i> ” содир этиш деб кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолат назарда тутилган бўлса, барча иштирокчиларнинг ҳаракатлари жиноятни амалга оширишдаги ролдан қатъий назар, ўша модданинг қуйидаги оғирлаштирувчи белгини назарда тутувчи банди билан квалификация қилинади. Бундай ҳолда иштирокчиларнинг ҳаракатлари ЖК 28-моддасига ҳавола қилинмайди. Агарда, бундай банд моддада назарда тутилмаган бўлса, суд жазо тайинлашда жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида эътироф этиб жазо тайинлаши мумкин. Ушбу ҳолатда ҳам уюшган гуруҳ аъзоларининг ҳаракатларини квалификация қилишда, ЖК 28-моддасига ҳавола қилинмайди. Агарда уюшган гуруҳ куролланган уюшган гуруҳ бўлса, ушбу уюшган гуруҳ томонидан содир этилган ҳар-қандай жиноят жиноятлар мажмуи тариқасида квалификация қилинади. Сабаби, уюшган куролли гуруҳ тузиш, унга раҳбарлик қилиш ва унда иштирок этишнинг ўзи ҳам жиноят қонуни билан тугалланган жиноят деб топилиб, ЖК 242-моддаси 2-қисми билан квалификация қилинади.
4.	Жиноий уюшма	- жиноий уюшма ташкилотчиси ёки раҳбарининг умумий қасди билан қамраб олинган ва содир этилган ҳар қандай ижтимоий хавфли қилмиш жиноятлар мажмуи тариқасида квалификация қилинади. Яъни, содир қилинган ижтимоий хавфли қилмишни тавсифловчи ЖК Махсус қисм моддаси ва ЖК 242-моддаси билан жиноятлар мажмуи тариқасида. Сабаби жиноий уюшма тузишнинг ўзи ҳам тугалланган жиноят бўлиб, ЖК 242-моддаси билан жиноий жавобгарликни келтириб чиқаради. Фақатгина жиноий уюшма раҳбари ёки ташкилотчисининг ҳаракатларигина, жиноятлар мажмуи тариқасида

	квалификация қилинади. Қолган иштирокчиларнинг ҳаркатлари эса, ЖК 242-моддаси билан квалификация қилинмайди, балки ўзлари бевосита содир қилган жиноятлари учун жавобгарликни назарда тутувчи ЖК Махсус қисм моддаллари билан квалификация қилинади.
--	--

10.6. Махсус субъектлар томонидан содир қилинадиган иштирокчилик.

Махсус субъектлар томонидан иштирокчиликда жиноят содир этиши деб - икки ёки ундан ортиқ махсус субъектларнинг қасддан жиноят содир этишда биргалашиб иштирок этишларига айтилади.

Махсус субъектлар томонидан содир қилинадиган иштирокчилик белгилари	
Объектив белгилари	- жиноятда икки ёки ундан ортиқ шахснинг иштирок этиши.
Субъектив белгилари	- умумий қасднинг мавжудлиги; - иштирокчиларнинг жиноий жавобгарлик субъекти ёшига етганлиги; - барча иштирокчиларнинг махсус субъект белгисига эга эканликлари.

Агар содир қилинадиган жиноят фақат махсус субъектлар томонидан содир этилиши назарда тутилган бўлсада, иштирокчилардан бирортаси ушбу махсус субъект белгисига эга бўлмаса ва жиноят содир этилишида иштирок этса, ушбу ҳолатда жиноят иштирокчиликда содир этилган деб квалификация қилинади.

Яъни махсус субъект белгисига эга бўлмаган шахсларнинг ҳаракатлари иштирокчиликда *ташкilotчилик, далолатчилик* ёки *ёрдамчилик* қилган деб квалификация қилиниши лозим.

10.7. Иштирокчиларнинг жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтишининг ўзига хос хусусиятлари.

Ташкilotчи, далолатчи ёки ёрдамчи – жиноят содир этишдан ихтиёрий равишда қайтиб, жиноятнинг олдини олиш учун

ўзига боғлиқ бўлган барча чораларни ўз вақтида кўрган ва бажарувчининг жиноий фаолиятини давом эттиришига тўсқинлик қилган бўлса, иштирокчиликда жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш деб топилади. Бажарувчининг ҳаракатлари эса, жиноятга тайёргарлик кўриш ёки жиноятга суиқасд қилиш деб квалификация қилинади.

Бажарувчи жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтса – бошқа иштирокчиларнинг ҳаракатлари содир қилиниши режалаштирилган жиноятни содир қилишга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш деб квалификация қилинади.

Иштирокчиликда жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтиш, жиноятда иштирокчилик учун жавобгарликни истисно қилади.

Агарда, иштирокчилардан бирортаси жиноят содир этишдан ихтиёрий қайтгунига қадар содир этган қилмишида бошқа бир жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлса, умумий асосларда жавобгарликка тортилади. Ушбу ҳолатда бошқа иштирокчиларнинг ҳаракатлари қасдлари қаратилган жиноятга нисбатан тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш деб квалификация қилинади.

10.8. Экссесс бажарувчи

Экссесс бажарувчи деб - бошқа иштирокчиларнинг жиноий нияти билан қамраб олинмаган қилмишни содир этган бажарувчига айтилади .

Экссесснинг икки хил кўриниши мавжуд бўлиб, улар:

- сифат кўрсаткичли экссесс;
- миқдор кўрсаткичли экссесс.

Сифат кўрсаткичли экссессда - бажарувчининг ҳаракатлари бошқа иштирокчиларнинг жиноий нияти билан қамраб олинмаган бошқа бир жиноятни содир этишида ифодаланса (масалан: иштирокчилар ўғрилиқ қилишни келишиб олишади, лекин бажарувчи босқинчилик қилиб чиқади.);

Миқдор кўрсаткичли экссессда эса - бажарувчи бошқа иштирокчиларнинг жиноий нияти билан қамраб олинган жиноятни содир қилади, лекин унинг оқибати бошқа иштирокчилар ўйлаганидан кўра оғирроқ бўлади (масалан: иштирокчилар жабрланувчини кўрқитиб қўйиш мақсадида енгил тан жароҳати

етказишни келишиб олишади, бажарувчи жабрланувчига оғир тан жароҳати етказди).

Ушбу икки кўринишдаги эксцессда ҳам - бажарувчи ўзи содир этган қилмиши учун фақат ўзигина жавобгар бўлади. Қолган иштирокчиларнинг ҳаракатлари эса - қасд қилинган жиноятга нисбатан суиқасд қилиш ёки тугалланган жиноят деб квалификация қилинади.

10.9. Жиноятга дахлдорлик тушунчаси ва унинг турлари.

Жиноятга дахлдорлик деб – жиноят содир этилишига ёки жиноят изларини йўқотишга олдиндан ваъда бермаган ҳолда ёрдамлашишда ифодаланадиган ҳаракатлар мажмуига айтилади.

Ушбу ҳаракатларга:

- жиноятга тайёргарлик кўрилаётганлиги, жиноят содир этилаётганлиги ёки жиноят содир этилганлиги ҳақида аниқ била туриб, олдиндан ваъда бермаган ҳолда, ҳокимият органларига хабар бермаслик кўринишида;
- жиноятчини, жиноят содир этиш қуроли ва воситаларини, жиноят изларини, жиноий йўл билан қўлга киритилган нарсаларни олдиндан ваъда бермаган ҳолда яширганликда ифодаланадиган ҳаракатлар кўринишида амалга оширилади.

Жиноятга дахлдорлик ЖК 241-моддаси ва ЖК 171-моддасида назарда тутилган ҳоллардагина жавобгарликка сабаб бўлади. Яъни:

- оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақида аниқ билган ҳолда хабар бермаганлик;
- оғир ёки ўта оғир жиноятларни олдиндан ваъда бермаган ҳолда яширганлик учун;
- мулкнинг жиноий йўл билан топилганлигини билган ҳолда олдиндан ваъда бермасдан олганлик ёки ўтказганлик учун жавобгарликни келтириб чиқаради.

Жиноятга дахлдорликни иштирокчиликнинг ёрдамчилик туридан асосий фарқи, ёрдамчи олдиндан ваъда берган ҳолда ўз ҳаракатларини содир этса, дахлдор олдиндан ваъда бермаган ҳолда ўз ҳаракатларини содир қилади.

Жиноятга дахлдорлик учун ЖК 241-моддаси бўйича гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг яқин қариндошлари жавобгарликка тортилмайди.

11 - Мавзу: БИР ҚАНЧА ЖИНОЯТЛАР СОДИР ЭТИШ

11.1. Жиноят ҳуқуқида бир қанча жиноятлар содир этиш тушунчаси ва турлари.

Бир қанча жиноятлар тушунчаси, амалдаги ЖК да берилмаган, лекин жиноят ҳуқуқида *бир қанча жиноятлар деб* - бир шахснинг икки ва ундан ортиқ жиноятни содир этиши ва ҳар-бир қилмиши алоҳида жиноят таркибини ташкил қиладиган ҳаракатлар мажмуига айтилади.

Амалдаги жиноят қонунига кўра, бир қанча жиноят содир этишнинг қуйидаги турлари мавжуд. Улар:

- такроран жиноят содир этиш;
- жиноятлар мажмуи;
- рецидив жиноят содир этиш.

Бир қанча жиноят содир этиш, жиноят содир этган шахснинг ижтимоий хавфлилигини ошириб, шахсни жавобгарликка тортиш, жазо тайинлаш, жавобгарлик ва жазодан озод қилиш масалаларига таъсир қилади.

11.2. Бир қанча жиноятлар содир қилишни алоҳида жиноят содир қилишдан фарқи.

Бир қанча жиноят содир этиш ўз хусусияти ва аҳамиятига кўра, алоҳида содир қилинадиган (давомли ва узоққа чўзилган) жиноятлардан фарқланади.

Давомли жиноят деб - ягона қасд билан қамраб олинган битта жиноят таркибини ташкил қилувчи жиноят объектив томон ҳаракатларини бўлиб-бўлиб бажаришда ифодаланадиган жиноят турига айтилади.

Одатда, ушбу жиноят турида шахс содир этишни истаган ягона жиноятини ташқи томонини ифодаловчи ҳаракатларни турли вақтларда бўлиб-бўлиб бажариши тушунилади.

Қилмиш турли вақтларда бажарилсада, тажовуз қилинаётган объект, содир қилиш усули ва оқибат бир хил бўлади. Давомли жиноят бир-неча ҳатти-ҳаракатлардан охиргиси содир этилган вақтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади. Ушбу ҳолатда жиноий ҳаракат шахснинг ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра тўхтатилган бўлса, қилмиш шахснинг содир этишни истаган жиноятига нисбатан суиқасд қилиш деб квалификация қилинади.

Давомли жиноят содир этилиши даврида шахс томонидан бошқа жиноят содир этилган бўлиб, унинг белгилари ЖКнинг давомли жиноят учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаси билан қамраб олинмаса, унинг ҳаркатлари ЖКнинг давомли жиноят учун жавобгарликни назарда тутувчи ҳамда бошқа жиноят учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалари билан жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилинади.

Қонунга ўзгартириш киритилиши туфайли содир этилган қилмиш учун жазони оғирлаштирадиган ёки шахснинг (айбдорнинг) аҳволини бошқача тарзда ёмонлаштирадиган ҳолатлар назарда тутилган бўлса ва давомли жиноят эпизодларидан ҳеч бўлмаганда биттаси ушбу қонун кучга киргандан кейин содир этилганда, давомли жиноятнинг барча эпизодлари янги қонун бўйича квалификация қилиниши лозим бўлади.

Узоққа чўзилган жиноят деб - жиноят қонуни орқали жиний жазо қўллаш таҳдиди билан айбдорга юклатилган вазифаларнинг узоқ вақт мобайнида бажарилмаслигидан иборат бўлган қилмиши тушунилади.

Кўпинча узоққа чўзилган жиноятлар ҳаракатсизлик орқали содир этиладиган қилмиш бўлиб, шахс ўзига юклатилган вазифа ва мажбуриятларни узоқ вақт мобайнида бажармаслигида ифодаланадиган пассив хулқ-атворида ифодаланади.

Узоққа чўзилган жиноятларда ҳам шахснинг ҳаракатлари битта ижтимоий хавfli қилмиш сифатида баҳоланиб, ЖК Махсус қисмининг битта моддаси билан квалификация қилинади.

Узоққа чўзилган жиноятларда ҳам жиний ҳаракат ёки ҳаракатсизлик тўхтатилган пайдан бошлаб, қилмиш тугалланган жиноят деб топилади.

Қонунга ўзгартириш киритилиши туфайли содир этилган қилмиш учун жазони оғирлаштирадиган ёки шахснинг (айбдорнинг) аҳволини бошқача тарзда ёмонлаштирадиган ҳолатлар назарда тутилган бўлса ва узоққа чўзилган жиноят таркибини ташкил қилувчи ҳаракат ёки ҳаракатсизлик ушбу қонун кучга киргандан кейин ҳам давом эттирилганда, узоққа чўзилган жиноят янги қонун бўйича квалификация қилиниши лозим бўлади.

11.3. Такроран жиноят содир қилиш.

Такроран жиноят содир этиш деб - шахс қасддан содир қилинадиган айнан бир-хил кўринишдаги жиноятни икки ёки ундан ортиқ марта содир этиши ва ушбу жиноятларнинг бирортаси учун ҳам судланмаган бўлишига такроран жиноят содир этиш деб айтилади.

Лекин жиноят қонунчилиги, такроран жиноят содир этиш деб топишнинг бир қанча белгилари мавжуд бўлишини талаб қилади. Ушбу белгилар қуйидагилар:

- шахс томонидан икки ёки ундан ортиқ жиноятнинг содир этилиши;

- содир этилган жиноятларнинг фақат қасддан содир этилиши;

- жиноятнинг турли вақтларда содир этилиши;

- жиноятлар ЖК Махсус қисмининг айнан битта моддасида назарда тутилган бўлиши ва ушбу моддада бир-хил жиноят таркиблари учун жавобгарлик белгиланган бўлишлиги (масалан: ЖК 169-моддаси “Ўғрилик”, сабаби модданинг барча қисмларида ўзганинг мулкини яширин равишда талон-торож қилганлик учун жавобгарлик назарда тутилган. Шунинг учун айбдор турли вақтларда модданинг турли қисмларида назарда тутилган ўғрилик жиноятини бир неча марта содир этган ҳолларда ҳам унинг ҳаркатлари такроран ўғрилик қилиш деб баҳоланади.);

- жиноятлар ЖК Махсус қисмининг айнан битта моддаси битта қисмида назарда тутилган бўлишлиги ва ушбу модда қисмида турли жиноят таркиблари учун ҳам жавобгарлик белгиланган бўлишлиги (масалан: ЖК 228-моддаси “Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланклар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш” биринчи қисми. Яъни айбдор турли вақтларда ушбу модданинг биринчиси қисмида назарда тутилган турли ҳаракатларни бажариб, бир неча жиноятлари содир этса, унинг ҳаркатлари такроран жиноят содир этиш деб баҳоланади.);

- қонунда назарда тутилган айрим ҳолларда, жиноятлар турли моддаларда назарда тутилган бўлишлиги;

- шахснинг содир этган жиноятларидан бирортаси учун ҳам судланган бўлмаслиги каби белгилар мавжуд бўлишини талаб этади.

Агарда, шахс икки марта қасддан айнан бир-хил жиноятларни содир қилиб, қонунда белгиланган тартибда, улардан

бирортаси учун жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод этилган бўлса, унинг ҳаракатлари такроран жиноят содир этиш деб топилмайди.

Агарда, шахс содир этган жиноятлардан бири тугалланган бошқаси тугалланмаган (жиноятга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш) жинояти бўлса ҳам, шахснинг ҳаракатлари такроран жиноят содир этиш деб топилади.

Агарда шахс содир этган жиноятларидан биттасини ёки ҳаммасини иштирокчиликда содир этган бўлса ҳам унинг ҳаракатлари такроран жиноят содир этиш деб топилади.

Такроран жиноят содир қилиш жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланиб, ЖК Махсус қисми тегишли моддасининг оғирлаштирувчи қисми билан квалификация қилинади ва ушбу модданинг ўша қисмида назарда тутилган жазо турлари ва миқдорида жазо тайинланади.

Агарда, моддада жиноятни такроран содир қилганлик учун жавобгарлик назарда тутилмаган бўлса ёки модданинг ўзи бир қисмдан иборат бўлган ҳолларда, суд жазо тайинлашда жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида эътироф этиб, жазо тайинлайди. Лекин тайинланган жазонинг миқдори ЖК Махсус қисмида назарда тутилган модда санкциясининг максимал миқдоридан ошиб кетмаслиги лозим.

11.4. Жиноятлар мажмуи тушунчаси ва турлари.

Жиноятлар мажмуи деб - шахс жиноят қонуни турли моддаларида ёки бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган, икки ёки бир неча қилмишни қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасидан содир этиши ва уларнинг ҳеч қайси учун судланмаган бўлишига айтилади.

Жиноят ҳуқуқ назариясига кўра жиноятлар мажмуи - **реал ва идеал жами** турларига бўлинади.

Жиноятларнинг **реал жами деганда** - ЖК Махсус қисми турли моддаларида (модданинг турли қисмларида) назарда тутилган муайян жиноят таркибини ташкил этувчи, жиноий қилмишларни шахс турли вақтларда содир этишига айтилади.

Идеал жами деганда эса - шахснинг битта ҳатти-ҳаракати натижасида ЖК Махсус қисм турли моддаларида ёки бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган камида иккита

жиноят таркиби белгиларини ташкил қиладиган ва қилмиш ушбу нормалардан бирортаси билан ҳам тўлиқ қамраб олинмайдиган жиноят турига айтилади. Масалан: шахс пора предмети сифатида гиёхвандлик моддасини олиши, ЖК 210-моддаси ва ЖК 271-модалари билан жиноятлари жами сифатида квалификация қилинади.

Жиноят қонунчилиги, жиноятлар мажмуи деб топишнинг ҳам бир қанча белгилари мавжуд бўлишини талаб қилади. Ушбу белгилар қуйидагилар:

- шахс томонидан икки ёки ундан ортиқ жиноятнинг содир этилиши;

- содир этилган жиноятлар қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши;

- жиноятнинг турли вақтларда ёки бир вақтда содир этилиши;

- жиноятлар ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида назарда тутилганлиги;

- жиноятлар ЖК айнан бир моддаси турли қисмларида, башарти турли-хил жиноят таркиблари учун жавобгарлик белгиланган қилмишни содир этишлиги;

- шахс содир этган жиноий қилмишларидан бирортаси учун ҳам судланган бўлмаслиги каби белгилар мавжуд бўлиши талаб этилади.

Агарда, шахс икки мартаба ҳар-хил жиноятларни содир қилиб, қонунда белгиланган тартибда, улардан бирортаси учун жиноий жавобгарликдан ёки жазодан озод этилган бўлса, унинг ҳаракатлари жиноятлар мажмуи деб топилмайди.

ЖК 33-моддасига кўра, жиноятлар мажмуи мавжуд бўлганда айбдор шахс ўзи содир этган ҳар бир жинояти учун ЖК Махсус қисми тегишли моддаси ёки модда қисми бўйича жавобгар бўлади.

Агарда, **жиноятлар мажмуини ташкил этувчи барча жиноятларнинг белгилари** ЖК Махсус қисм битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятнинг аломатларини ташкил қилса, содир қилинган қилмиш ушбу модданинг оғирроқ қисми бўйича жавобгарликка тортилади ва жазо тайинланади. Масалан: шахс ЖК 155- моддасидаги “Терроризм” жиноятини биринчи, иккинчи ва учинчи қисмида назарда тутилган ҳолатлар бўйича **турли вақтларда** содир қилса, унинг ҳаракатлари содир қилган жиноятларининг энг оғири, яъни ЖК 155- моддаси 3-қисми

тегишли банди билан жавобгарликка тортилиб, жазо тайинланади ва жазо тайинлашда ЖК 59-моддаси қоидалари қўлланилмайди.

Аммо ЖК Махсус қисми бир моддасининг турли қисмларида турли таркибдаги жиноятлар учун жавобгарлик назарда тутилган бўлиб, шахс уларнинг ҳар бирини содир этса, қилмиш жиноятлар жами сифатида баҳоланади ҳамда ЖК 59-моддаси қоида­сига асосан жазо тайинланади.

11.5. Жиноятларни мажмуини такроран жиноят содир қилишдан фарқи.

Такроран жиноят содир этишни жиноятлар мажмуидан асосий фарқ қилувчи хусусиятлари	
Такроран жиноят содир этиш	Жиноятлар мажмуи
<ul style="list-style-type: none"> - содир этилган жиноятлар фақат қасддан содир этилиши; - жиноятнинг турли вақтларда содир этилиши; - содир қилинган жиноятлар ЖК Махсус қисмининг айнан бир модда­дасида назарда тутилган бўлиш­лиги, башарти ушбу моддада бир-хил жиноят таркиблари учун жавоб­гарлик белгиланган бўлса; - содир қилинган жиноятлар ЖК Махсус қисмининг айнан бир моддаси қисмида назарда тутилган бўлиши, башарти ушбу модда қисмида турли жиноят таркиблари учун жавоб­гарлик белгиланган бўлиш­лиги; - қонунда назарда тутилган айрим ҳолларда, содир қилинган жиноятлар ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида назарда тутилган бўлиш­лиги; 	<ul style="list-style-type: none"> - содир этилган жиноятлар қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилганлиги; - жиноятнинг турли вақтларда ёки бир вақтда содир этилиши; - содир қилинган жиноятлар ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида назарда тутилганлиги; - содир қилинган жиноятлар ЖК Махсус қисмининг айнан бир моддаси турли қисмларида, назарда тутилган бўлиш­лиги, башарти ушбу қисмларда турли хил жиноят таркиблари учун жавоб­гарлик белгиланган бўлиши;

11.6. Рецидив жиноят тушунчаси ва турлари.

Рецидив жиноят деб - муқаддам қасддан содир этган жинояти учун судланганлик ҳолати мавжуд бўлган шахс томонидан қасддан янги жиноят содир этилишига айтилади.

- *Айблов ҳукми қонуний кучга кирганлиги* тўғрисида шахсга эълон қилинган пайтдан бошлаб, у судланган деб топилади.

Ҳукм эълон қилинган вақтдан бошлаб унинг қонуний кучга кирганлиги маҳкумга эълон қилингунга қадар ўтган вақт ичида қасддан содир этилган янги жиноят рецидив жиноят деб топилмайди. Ушбу ҳолатда шахснинг қилмишлари такроран жиноятлар содир қилиш ёки жиноятлар мажмуи деб квалификация қилинади.

Жиноят қонуни рецидив жиноятни жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси ва муайян жиноятлар учун судланиш сонидан келиб чиқиб:

- *оддий*;

- *хавфли*;

- *ўта хавфли* рецидив жиноятларга бўлади.

Оддий рецидив жиноят деб - шахс қасддан содир этилган ҳар қандай жинояти учун судлангандан сўнг (судланганлик муддати тугамасдан туриб), у томонидан қасддан янги жиноят содир этилишига айтилади.

Хавфли рецидив жиноят деб - шахснинг қасддан илгари содир этган жинояти учун судлангандан кейин (судланганлик муддати тугамасдан туриб) содир этган жиноятига айнан ўхшаш янги жиноятни қасддан содир этишига айтилади.

Айнан ўхшаш жиноятлар деганда эса - жиноятларни ***такроранлик*** белгисини ифодаловчи бир-неча жиноятни содир этишни назарда тутати. Шахсни хавфли рецидивист деб - жиноят қонуни топади. Жиноят хавфли рецидивист томонидан содир этилган деб квалификация қилиш учун, айбдор жиноятни содир этган вақтда хавфли рецидивист мақомига эга бўлган бўлиши талаб этилади.

Ўта хавфли рецидив жиноят деб - илгари оғир ёки ўта оғир жинояти учун судланиб, судланганлик муддати тугамасдан шахснинг қасддан беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланиши мумкин бўлган қасддан янги жиноят содир этишига айтилади.

ЖК 34-моддаси 3-қисмида шахсни ўта хавфли рецидивист деб топишнинг бир қанча шартлари кўрсатилган. Уларга:

- илгари ўта оғир жинояти учун ёки икки марта оғир жинояти учун ҳукм қилиниб, уларнинг ҳар бири учун беш йилдан кам

бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган шахс томонидан ўта оғир жиноят содир этилиши;

- илгари оғир жинояти учун икки марта ҳукм қилинган ёки олдин-кейинлигидан қатъи назар, оғир ёки ўта оғир жиноятлар учун уларнинг ҳар бирига беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган шахснинг оғир жиноят содир этиши.

Фақатгина, суднинг ҳукми билангина шахс ўта хавфли рецидивист деб топилиши мумкин.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш тўғрисидаги масала ҳал қилинаётган вақтда унинг бошқа давлатлар судларининг ҳукмлари бўйича судланганлиги ҳам ҳисобга олиниши мумкин.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топишда қуйидаги ҳолатлар эътиборга олинмайди:

- ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар содир этган жинояти учун судланганлиги;

- қонунда белгиланган тартибда судланганлик муҳлатининг ўтиб кетганлиги ёки олиб ташланганлиги.

Шахснинг қасддан содир этган жинояти учун ҳукм қилиниб, жазо ёки судланганлик муддатини ўтаётган вақтда, ушбу жинояти учун жавобгарликка тортилгунга қадар бошқа жиноятларни содир этганлиги аниқланса, унинг ҳаракатлари рецидив жиноят сифатида баҳоланмайди.

Жиноят ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган деб квалификация қилиш учун айбдор ушбу жиноятни содир этгунга қадар тегишли равишда хавфли ёки ўта хавфли рецидивист деб топилган бўлиши лозим.

Ўта хавфли рецидивист мақоми фақатгина, шахсдан судланганлик ЖК 79-моддасида белгиланган тартибда олиб ташлангандагина бекор қилинади.

III БЎЛИМ. ҚИЛМИШНИНГ ЖИНОЙЛИГИНИ ИСТИСНО ҚИЛАДИГАН ҲОЛАТЛАР

12-мавзу. Қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар тушунчаси, турлари ва аҳамияти

12.1. Қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳолатлар тушунчаси ва турлари.

Қилмишда жиноят қонунида назарда тутилган аломатлар расмий жиҳатдан мавжуд бўлса-да, лекин у ижтимоий хавфли, ғайриқонуний ёки айбли бўлмаса, **қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар** деб топилади.

Шахснинг ҳаракатларида санаб ўтилган учта белгидан бирининг мавжуд бўлишлиги, унинг ҳаракатларини қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳолат деб топишга сабаб бўлади.

Жиноят қонуни берган тушунтиришга кўра, қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳолатлар ижтимоий хавфли эмас, балки ижтимоий фойдали ҳаракат натижасидир (кам аҳамиятли қилмишлардан ташқари).

Қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳолатлар турлари:	<ul style="list-style-type: none">- кам аҳамиятли қилмишлар (ЖК 36-м.);- зарурий мудофаа (ЖК 37-м.);- охирги зарурат (ЖК 38-м.);- ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш чоғида зарар етказиш (ЖК 39-м.);- буйруқ ёки бошқача тарздаги вазифани бажариш (ЖК 40-м.);- касб ёки хўжалик фаолияти билан боғлиқ бўлган асосли таваккалчилик (ЖК 41-м.).
---	---

12.2. Кам аҳамиятли қилмишлар тушунчаси.

Кам аҳамиятли қилмиш деб - жиноят қонунида жиноят сифатида назарда тутилган қилмишнинг аломатлари расмий жиҳатдан мавжуд бўлсада, ўзининг кам аҳамиятлилиги туфайли ижтимоий хавфли бўлмаган жиноят ҳисобланмайдиган ҳаракат ёки ҳаракатсизликка айтилади.

Шахс амалда содир этган қилмишини кам аҳамиятли қилмиш деб топишнинг - *объектив ва субъектив* мезонлари мавжуд.

Объектив мезони - шахс содир этган қилмишининг ташқи томонини ифодалаб, жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектга амалда етказилган зарар миқдорини ифодаласа;

Субъектив мезони - шахснинг мақсади йўналтирилган зарар даражасини ифодалайди.

Агарда шахснинг қасди кўп ёки жуда кўп миқдордаги зарар етказишга қаратилган бўлиб, ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра, ўйлаган зарари келиб чиқмаса, унинг ҳаракатлари кам аҳамиятли қилмиш сифатида баҳоланиши мумкин эмас. Ушбу ҳолатда унинг ҳаракатлари қасди қаратилган қилмишига нисбатан тамом бўлмаган жиноят (жиноятга суиқасд қилиш) сифатида эътироф этилади.

12.3. Зарурий мудофаа тушунчаси ва ҳуқуқий шартлари.

Зарурий мудофаа деб - шахс ўзига, бошқа шахсга ёки жамият ва давлат манфаатларига қарши қаратилган қонунга хилоф тажовузларни **тажовузчига зарар етказган** ҳолда ҳимоя қилиш чоғида қилган ҳаракатига айтилади.

Агарда шахснинг ҳаракатларида зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқилмаган бўлса, жиноят деб топилмайди ва жавобгарликка тортилмайди.

Зарурий мудофаа ҳуқуқига барча шахслар - хизмати, касби, мавқеи (лавозими)дан қатъий назар бир хилда эгадирлар. Лекин зарурий мудофаа ҳуқуқни муҳофаза қилиш ходимларининг мажбурияти саналади.

Бошқа шахсларга ёки ҳокимият органларига ёрдам сўраб мурожаат қилиш ёхуд тажовуздан ўзгача йўсинда қутулиш имконияти бор йўқлигидан қатъий назар зарурий мудофаа ҳуқуқи ҳар - қандай вақтда шахсга тегишлидир.

Зарурий мудофаани қўллашга асос бўлиб - жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектларга қарши қаратилган ижтимоий хавfli тажовузнинг мавжуд бўлиши ҳисобланади.

Жиноят ҳуқуқида зарурий мудофанинг қуйидаги ҳуқуқий шартлари мавжуд:

Зарурий мудофа		
№	Зарурий мудофа ҳуқуқий шартларининг турлари	шартлари
1.	Тажовузга нисбатан	- жиноят қонуни билан кўриқланадиган объектларга қарши қаратилган ижтимоий хавfli тажовузнинг мавжудлиги;

		<ul style="list-style-type: none"> - ушбу тажовузнинг муқаррарлиги; - ушбу тажовузнинг реаллиги.
2.	Мудофаага нисбатан	<ul style="list-style-type: none"> - жиноят қонуни билан ҳимоя қилинадиган объектни қўриқлаш мақсадида зарар етказилиши; - зарар фақатгина тажовузчига нисбатан етказилиши; - айна вақтдаги ҳимоя; - мудофаа ҳолатида зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқилмаганлиги.

Тажовузнинг хусусияти ва хавфлилиги даражасига бутунлай мувофиқ келмайдиган мудофаа, зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш деб топилади.

Тажовузнинг олди олинган ёки тугагандан сўнг ва ҳимоя воситаларини қўллаш зарурияти аниқ йўқолганда ҳимояланувчининг тажовуз қилувчига зарар етказганликдаги ҳаракати ҳам зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган деб ҳисобланмайди.

Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, **қасддан** содир қилинган қилмиш учун шахс умумий асосларда жиноий жавобгарликка тортилади. Фақат суд томонидан жазо тайинлашда энгиллаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланиши мумкин.

Агарда, шахс зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, **эҳтиётсизлик орқасидан зарар етказса**, унинг ҳаракатлари жиноий жавобгарлик келтириб чиқармайди.

Лекин, шахс тажовузнинг аслида йўқ ва хаёлийлигини била туриб, иш ҳолатларига кўра ҳам уни албатта билиши мумкин бўлгани ҳолда зарар етказса, унинг ҳаракатлари ЖК Махсус қисмининг эҳтиётсизлик орқасидан зарар етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалари билан тавсифланиши лозим.

Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб зарар етказганлик учун жиноий жавобгарликка тортиш субъекти бўлиб эса - фақат келиб чиққан оқибатни тавсифловчи жиноят турининг субъект ёшига мувофиқ келган шахсларгина ташкил этади. Масаалан: 15 ёшли шахс зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдирса, унинг ҳаракатларини ЖК 100-моддаси билан квалификация қилиб бўлмайди, чунки ушбу жиноят

учун субъект ёши 16 ёш деб белгиланган. Ушбу ҳолатда шахс содир қилган қилмиши учун жиноий жавобгарликка тортилмайди.

Агарда, шахс зиён етказиш (уришиш, азоб бериш, ўч олиш ва бошқалар) ниятида хужумнинг келиб чиқишига сабабчи бўлса, бундай ҳаракатларни зарурий мудофаа йўсинда қилинган деб топиш мумкин эмас. Бу ҳолатларда содир этилган хатти-ҳаракатлар умумий асосларда квалификация қилинади.

12.4. Ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказиш.

Ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ҳокимият органларига топшириш мақсадида ушлаш вақтида унга зарар етказиш, агар уни ушлаш учун зарур бўлган чораларнинг чегарасидан четга чиқилмаган бўлса, жиноят деб топилмайди.

Етказилган зарар жисмоний ёки мулкӣ кўринишда бўлиши мумкин. Ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш ҳуқуқига ҳар қандай шахс эга. Ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказишни ҳуқуққа хилоф эмас деб топишнинг қуйидаги шартлари мавжуд. Зарар:

- жиноят содир этган шахсгагина етказилиши;
- жиноят содир этган шахсни ушлаш вақтида етказилиши;
- айбдорни бошқа бир янги жиноят содир этишини олдини олиш учун ҳокимият органларига топшириш мақсадида етказилиши;
- зарар мажбурий чора ҳисобланиши;
- ушлаш учун зарур бўлган чораларнинг чегарасидан четга чиқилмаганлиги.

Қуйидаги ҳолларда зарар етказиш:

- ушлаш воситалари ва усулларига;
- қилмишнинг ҳамда уни содир этган шахснинг хавфлилик даражасига;
- шунингдек ушлаш шароитига бутунлай мос келмайдиган, ушлаш зарурати тақозо этмаган ҳолда ушланаётган шахсга қасддан зарар етказиш ушлаш чоралари чегарасидан четга чиқиш деб топилади ва ҳаётга ёки соғлиққа қарши қаратилган жиноят сифатида квалификация қилинади.

12.5. Охирги зарурат тушунчаси ва шартлари.

Охирги зарурат деб - шахснинг ёки бошқа фуқароларнинг шахсига ёхуд ҳуқуқларига, жамият ёки давлат манфаатларига таҳдид солувчи хавфни қайтариш учун қонун билан қўриқланадиган бошқа бир манфаатларга зарар етказган ҳолда содир этилган қилмиш (ҳаракат ёки ҳаракатсизлик)ка айтилади.

Хавф манбаи бўлиб эса - шахсларнинг ҳаракатлари, ҳайвонларнинг ҳужуми, табиат кучлари, техника воситаларининг носозлиги ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин. Охирги заруратнинг ҳуқуқийлигини белгиловчи шартлар икки гуруҳга бўлинади:

- таҳдид солаётган хавфга нисбатан ҳуқуқий шартлар;
- мудофаага нисбатан ҳуқуқий шартлар.

Охирги заруратнинг ҳуқуқий шартлари		
№	Гуруҳи	Шартлари
1.	таҳдид солаётган хавфга нисбатан ҳуқуқий шартлар.	- хавфнинг бевосита жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатларга қаратилганлиги; - муқаррарлик; - реаллик.
2.	мудофаага нисбатан ҳуқуқий шартлар.	- жиноят қонуни билан қўриқланадиган манфаатларни ҳимоя қилишга қаратилганлиги; - хавфни ўша ҳолатда бошқа чоралар билан қайтаришнинг иложи йўқлиги; - зарар учинчи шахсга етказилиши; - келтирилган зарар олди олинган зарарга қараганда камроқ бўлишлиги.

Шахснинг ҳаракатларини охирги зарурат ҳолатида эмас деб топишнинг шартлари:

- хавфни бошқа воситалар орқали олдини олиш имкониятининг мавжудлиги;

- келтирилган зарар олди олинган зарардан ошиб кетишлиги.

Охирги зарурат чегарасидан четга чиқиб, қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасидан зарар етказганлик учун шахс умумий асосларда жиноий жавобгарликка тортилади. Лекин жазо

тайинлашда енгиллаштирувчи ҳолат сифатида суд томонидан қабул қилиниши мумкин.

Охирги зарурат зарурий мудофаадан қуйидаги белгилари билан фарқланади:

- хавф манбаини фақатгина шахсинггина хулқ атвори ташкил этмаслиги;

- зарар тажовузчига эмас, учинчи шахсга етказилиши;

- зарар етказмасдан туриб, хавфнинг олдини олиш имкониятининг мавжуд эмаслиги;

- етказилган зарар олди олинган зарарга қараганда камроқ бўлишлиги;

Шахс жисмоний ёки руҳий мажбурлаш натижасида ҳуқуқлар ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларга зарар етказганда (ижтимоий хавфли қилмиш содир этганда) жавобгарлик масаласи охирги зарурат ҳолатини ҳисобга олган ҳолда ҳал қилинади.

Яъни шахсга зўрлик ишлатиб ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб жиноят қонуни билан тақиқланган бирон бир айбли ижтимоий хавфли қилмишни содир этишга мажбур этилса уни жиноий жавобгарликка тортиш масаласи, охирги зарурат қоидаларини инобатга олган ҳолда ҳал қилиниши талаб этилади.

Агарда ушбу ҳолатда, етказилган зарар унинг ўзига нисбатан ишлатиши мумкин бўлган зарардан аҳамиятига кўра камроқ бўлса, у жиноий жавобгарликдан озод қилинади ва у содир қилган қилмиш охирги зарурат ҳолатида содир қилинган қилмиш деб топилади.

12.6. Буйруқ ёки бошқа вазифани ижро этиш.

Буйруқ ёки бошқа вазифани ижро этиш деб - шахсинг буйруқ ёки бошқа фармойишни, шунингдек мансаб вазифаларини қонунан бажариши туфайли жиноят қонуни билан қўриқланадиган ижтимоий муносабатларга зарар етказишда ифодаланадиган ҳаракатига айтилади.

Бундай шахсинг ҳаракати жиноят деб топилмайди ва жиноий жавобгарликни истисно қилади.

Жиноийлиги олдиндан аён бўлган буйруқ ёки бошқа фармойишни бажариб, жиноят содир этган шахс, ўша ноқонуний буйруқ берган шахс билан биргаликда умумий асосларда

жавобгарликка тортилади ва уларнинг ҳаракатлари иштирокчиликда содир этилган жиноят деб баҳоланади.

Ғайриқонуний равишда берилган буйруқ ёки фармойишни ёхуд мансаб вазифасини бажармаган ёки бузган шахс жавобгарликка тортилмайди. Лекин шахс амалда содир этган қилмишида бошқа бир жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлса, у умумий асосларда жавобгарликка тортилади.

Айрим ҳолларда буйруқни бажармасликнинг ўзи жиноий жавобгарликни келтириб чиқаради. Масалан: ЖК 279-моддаси “Бўйсунмаслик” жиноятида. Шундай ҳолларда шахс ноқонуний равишда берилган буйруқ ёки фармойишни бажармаса ва ушбу буйруқнинг ғайриқонунийлигини билмаган бўлса, унинг ҳаракатларини ЖК 279-моддаси билан квалификация қилиниши лозимлигини англалади.

12.7. Касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчилик қилиш тушунчаси ва аҳамияти.

Ижтимоий фойдали мақсадга эришиш учун касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчилик қилиб, жиноят қонуни билан кўриқланадиган манфаатларга зарар етказишда ифодаланадиган жиноят деб топилмайдиган ҳаракат тушунилади.

1.	Касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчиликни ҳуқуқий асосли деб топиш шартлари.	<ul style="list-style-type: none">- таваккалчилик ижтимоий фойдали мақсадга йўналтирилганлиги;- таваккалчилик қилмай туриб ижтимоий фойдали мақсадларга эришиб бўлмаслиги;- таваккалчилик замонавий илмий техника билимлари ва тажрибаларига мувофиқ келганлиги;- жиноят қонуни билан кўриқланадиган бошқа манфаатларга зарар етказилишининг олдини олиш учун тегишли чораларни кўрган бўлишлиги.
----	--	--

Касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчилик қилишда кўзланган ижтимоий фойдали натижага эришилмаган ва

келтирилган зарар ижтимоий фойдали мақсадга эришиш натижасида олиниши мумкин бўлган фойдали натижадан кўпроқ бўлган тақдирда ҳам етказилган зарар жавобгарликка сабаб бўлмайди.

Таваккалчилик одамларнинг ҳалок бўлиш хавфи, экология ҳалокати ёхуд бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқиши мумкинлигини била туриб қилинган бўлса, асосли деб топилмайди.

Касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчиликнинг охири заруратдан фарқловчи хусусиятлари қуйидагилар:

- хавф билан боғлиқ бўлмаслиги;
- ижтимоий фойдали мақсадга эришишга қаратилганлиги;
- учинчи шахсларга зарар етказилиши назарда тутилиши;
- етказиладиган зарар чегарасининг белгиланмаслиги.

Тадбиркорлик субъектларининг ўзларига кўрсатилган хизматлар, шу жумладан берилган кредитлар юзасидан банклар ва бошқа молия ташкилотлари олдидаги шартнома мажбуриятларини тадбиркорлик таваккалчиликлари ҳамда бошқа тижорат таваккалчиликлари билан боғлиқ ҳолда бажармаганлиги банклар ва бошқа молия ташкилотлари ходимларини жиноий жавобгарликка тортиш учун асос бўлмайди

13 - Мавзу. ЖАЗО ТИЗИМИ ВА ТУРЛАРИ

13.1. Жиноят ҳуқуқида жазо тушунчаси ва мақсади.

Жазо деб - жиноят содир этишда айбдор деб топилган шахсга нисбатан давлат номидан суд ҳукми билан қўлланадиган ва маҳкумни қонунда назарда тутилган муайян ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилиш ёки чеклашдан иборат бўлган мажбурлов чорасига айтилади.

Жиноий жазо белгилари:

- жиноий жазо давлатнинг мажбурлов чораси ҳисобланади;
- давлат номидан унинг органлари томонидан амалга оширилади;
- жиноий жазо чораси фақат суд томонидан тайинланади;
- жазо тайинлаш учун жиноий қилмишнинг содир этилганлиги

асос бўлади;

- жазо фақат жиноят содир этишда айбдор деб топилган шахсга нисбатан тайинланади;

- жазо шахсни муайян ҳуқуқ ва эркинликлардан маълум вақт оралиғида чеклашида ифодаланади;

- махсус ҳуқуқ ва эркинликлардан маҳрум қилиш фақат жиноят қонунида кўрсатилади;

- судланганлик ҳолатини келтириб чиқаради.

Жазонинг мақсади - адолатли ва тўғри жазо тайинланишидан келиб чиқиши кутилган натижа бўлиб, ЖК 42-модда 2- қисмида жазо мақсадига:

- маҳкумни ахлоқан тузатиш;

- маҳкумни жинойий фаолиятини давом эттиришга тўсқинлик қилиш;

- маҳкумнинг янги жиноят содир этишини олдини олиш;

- бошқа шахсларнинг ҳам жиноят содир этишларини олдини олиш киради деб таъкидланган.

Тарбиялаш - жазонинг алоҳида бир мақсади сифатида жиноят содир этган шахсга жазо қўллаш орқали уни қонунга риоя этиш руҳида тарбиялаш, қонун ва ахлоқ нормаларини ҳурмат қилиш, ҳалол турмуш кечириш ва меҳнат қилиш руҳида тарбиялашдан иборатдир.

Жинойий фаолиятни давом эттиришга тўсқинлик қилиш эса - жазонинг махсус мақсади сифатида шахсни, жиноят қонуни билан қўриқланадиган манфаатларга қарши қаратилган ижтимоий хавфли тажовузига чек қўйилишини англатади.

Жиноятни олдини олиш - жиноят ҳуқуқида иккига **умумий ва махсус** олдини олишга ажратилади.

Умумий кўринишдаги олдини олиш деганда - бошқа шахсларнинг ҳам жиноят содир этишларини олдини олишни назарда тутса.

Махсус олдини олиш эса - маҳкумнинг янги жиноят содир этишини олдини олишни назарда тутсади.

13.2. Жазо тизими ва турлари.

Жазо тизими деб - жиноят қонунида белгиланган тартибда оғирлик даражасига кўра, енгилдан оғирга қараб жойлаштирилган жазо турлари йиғиндисига айтилади.

Амалдаги ЖК 43-моддасига кўра, жиноий жазонинг 9 хил тури мавжуд бўлиб, улар уч гуруҳга бўлинади.

Жиноий жазо тизими		
№	Жазо гуруҳлари	Жазо турлари
1.	Асосий жазолар:	<ul style="list-style-type: none"> - жарима; - муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш; - ахлоқ тузатиш ишлари; - хизмат бўйича чеклаш; - қамоқ; - интизомий қисмга жўнатиш; - озодликдан маҳрум қилиш; - умрбод озодликдан маҳрум қилиш.
2.	Қўшимча жазо:	- ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш.
3.	Аралаш турдаги жазо (ҳам асосий ҳам қўшимча жазо тариқасида тайинланиши мумкин бўлган жазо):	- муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш.

13.3. Асосий ва қўшимча жазолар тушунчаси ва турлари.

Асосий жазолар деб - фақат ўзи мустақил (якка) кўринишда қўлланиладиган ва жазонинг асосий мақсадини амалга оширишни назарда тутадиган жазо турларига айтилади.

Қўшимча жазо деб - жазонинг мақсадини амалга ошириш учун ёрдамчи аҳамиятга эга бўлган ва асосий жазо тури билан биргаликда тайинланадиган жазо чорасига айтилади.

Аралаш турдаги жазо деб – жиноят қонунида назарда тутилган айнан бир жазо турининг содир этилган жиноятлар учун ҳам асосий ҳам қўшимча жазо тури тариқасида тайинланиши мумкин бўлган мажбурлов чорасига айтилади.

Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш - ЖК Махсус қисмининг аниқ моддалари санкцияларида асосий жазо тариқасида кўрсатилмаган бўлса, ҳар қандай асосий жазо турига, қўшимча жазо тариқасида тайинланиши мумкин бўлган жазо тури.

13.4. Жарима жазоси.

Жарима бу - айбдордан давлат даромадига Жиноят қонунида белгиланган миқдорда, яъни энг кам ойлик иш ҳақининг

беш бараваридан олти юз бараваригача миқдорда пул ундиришдир (ЖК 44 - моддаси).

Жарима жазосининг миқдори ижтимоий хавфли қилмиш содир этилган вақтдаги энг кам ойлик иш ҳақи билан белгиланади. Жарима жазоси шахснинг қонуний кўринишдаги ҳар қандай даромадидан ундирилиши мумкин.

Суд қуйидаги ҳолатларни жаримани ижро этишдан бош тортиш, деб топиши мумкин:

- жаримани тўлаш мумкин бўлмаган ҳолатлар суд томонидан узрли, деб топилмаган бўлса;

- жазо тариқасида тайинланган жаримани мажбурий ижро этиш учун белгиланган муддатлар (ҳукм қонуний кучга киргандан сўнг уч ой)да тўлашдан бўйин товласа;

- қарздорда ундирув қаратилиши мумкин бўлган мол-мулк мавжуд эмаслиги туфайли мажбурий ижро этиш белгиланган муддат давомида жаримани ундиришнинг имкони бўлмаса;

- жаримани кечиктириб тўлаш муддати тугаганидан кейин ҳам тўланмаган бўлса;

- жиноий жазо тариқасидаги жаримани бўлиб-бўлиб тўлаш шартлари бузилган бўлса.

Агар шахс юқорида санаб ўтилган сабаблардан бири бўйича жаримани тўламаса, жарима жазоси жиноят қонунида белгиланган бошқа оғирроқ жазо турлари билан алмаштирилади.

Жарима жазосини алмаштириш тартиби	
Жарима жазоси тўланмаса, алмаштирилиши мумкин бўлган жазо турлари ва муддатлари	Ахлоқ тузатиш ишлари - ҳар бир ойи энг кам ойлик иш ҳақининг ўн олти баравари миқдордаги жаримага тенглаштирилиб, уч йилдан кўп бўлмаган муддатга тайинланади.
	Хизмат бўйича чеклаш - ҳар бир ойи энг кам ойлик иш ҳақининг ўн олти баравари миқдордаги жаримага тенглаштирилиб, уч йилдан кўп бўлмаган муддатга тайинланади.
	Қамоқ - ҳар бир ойи эса, энг кам ойлик иш ҳақининг юз баравари миқдордаги жаримага тенглаштирилиб, олти ойдан кўп бўлмаган муддатга тайинланади.

	<p><i>Озодликдан маҳрум қилиш</i> - ҳар бир оғир ва оғирлик иш ҳақининг ўн олти баравари миқдордаги жаримага тенглаштирилиб, уч йилдан кўп бўлмаган муддатга тайинланади.</p>
--	---

13.5. Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси.

Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш деб - суд томонидан тайинлаган муддат давомида айбдорнинг:

- корхоналар, муассасалар ёки ташкилотларда у ёки бу мансабни эгаллашини;
- у ёки бу фаолият билан шуғулланишини тақиқлашдан иборат бўлган жазо чорасига айтилади.

Ушбу жазо тури қуйидаги муддатларга тайинланади:

- 1 йилдан 5 йилгача (асосий жазо тариқасида тайинланганда);
- 1 йилдан 3 йилгача (қўшимча жазо тариқасида тайинланганда).

Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш - одатда асосий жазо тариқасида:

- айбдор мансаби ёки иш фаолияти билан бевосита боғлиқ бўлган жиноятни содир этганда;
- ЖК Махсус қисмининг тегишли моддаси санкциясида асосий жазо тури сифатида назарда тутилгандагина тайинланади.

Қўшимча жазо тариқасида эса - ЖК Махсус қисмининг тегишли моддасида асосий жазо тариқасида назарда тутилмаган бўлса, ҳар қандай турдаги асосий жазога қўшимча жазо тариқасида тайинланиши мумкин.

Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш - асосий жазо тариқасида тайинланганда, уни ўташ муддатлари йиллар, ойлар ва кунлар билан ҳисобланиб, суднинг ҳукми қонуний кучга кирган кундан бошлаб муддат ўтиши бошланади.

Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш - қўшимча жазо тариқасида *интизомий қисмга жўнатилиш, қамоқ ва озодликдан маҳрум қилиш* жазоларига қўшиб тайинланганда, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш ушбу жазо турларининг бутун муддатига ва ушбу жазолар ижро этиб бўлингандан кейин суд томонидан тайинланган муддатга ҳам тадбиқ этилади. Масалан: айбдорга содир қилган жинояти учун суд

беш йилга озодликдан маҳрум қилиш ва икки йилга қўшимча жазо тариқасида муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоларини тайинлади. Айбдор асосий жазо озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўташ даврида (беш йил мобайнида) ҳам муайян ҳуқуқдан маҳрум қилинган деб ҳисобланади. Ушбу жазони ўтаб бўлгандан сўнг, суд томонидан қўшимча жазо тариқасида икки йиллик муддатга тайинланган муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазосини ўташни бошлаши назарда тутилади. Ушбу қоида фақат, *интизомий қисмга жўнатиш, қамоқ ва озодликдан маҳрум қилиш* жазоларига тааллуқли.

	Асосий жазо турлари	Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазосини муддатларини ҳисоблаш тартиби
Муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси қўшимча жазо тариқасида тайинланганда, уни ўташ муддатларини ҳисоблаш	<ul style="list-style-type: none"> - Интизомий қисмга жўнатиш; - Қамоқ; - Озодликдан маҳрум қилиш. 	<ul style="list-style-type: none"> - асосий жазонинг бутун муддатига татбиқ этилади; - асосий жазо ижро этиб бўлингандан сўнг суд ҳукми билан қўшимча жазо тариқасида тайинланган муддатга жорий этилганидан бошлаб ҳисобланади.
	<ul style="list-style-type: none"> - Жарима; - Ахлоқ тузатиш ишлари; - Хизмат бўйича чеклаш. 	<ul style="list-style-type: none"> - Асосий жазо билан бир вақтда жазони ижро этиш бўйича ҳукм қонуний кучга кирган кундан бошлаб ҳисобланади.
	<ul style="list-style-type: none"> - Шартли ҳукм қилинганда. 	<ul style="list-style-type: none"> - шартли ҳукм қонуний кучга кирган кундан бошлаб ҳисобланади.

Агарда шахс бир неча жиноятларни содир қилса ва ушбу жиноятларининг бири учун муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси асосий жазо тариқасида тайинланса, унда муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси бошқа асосий жазо турлари

билан бир вақтда ижро этилади. Ушбу ҳолатда муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси қўшимча жазо тариқасида тайинлангандаги қоидалар тадбиқ қилинмайди.

13.6. Ахлоқ тузатиш ишлари.

Ахлоқ тузатиш ишлари деб – жиноят содир этишда айбдор деб топилган шахс иш ҳақининг ўн фоизидан ўттиз фоизигача бўлган миқдорини давлат даромади ҳисобига ушлаб қолган ҳолда уни *олти ойдан уч йилгача бўлган муддатга* меҳнатга мажбуран жалб қилишдан иборат бўлган жазо чорасига айтилади.

Ахлоқ тузатиш ишлари суднинг ҳукмига мувофиқ:

- маҳкумнинг ўз иш жойида;
- мазкур жазо ижросини назорат қилувчи органлар белгилаб берадиган бошқа жойларда ўталади.

Ахлоқ тузатиш ишлари қуйидаги шахсларга нисбатан тайинланмайди:

- 16 ёшга тўлмаган шахсларга;
- пенсия ёшига етганларга (аёллар 55 ёшдан, эркеклар 60 ёшдан);
- меҳнатга қобилиятсизларга (тегишинча I, II, III-гуруҳ ногиронларига);
- ҳомиладор аёлларга (муддати аҳамият касб этмайди);
- ёш боласини боқиш учун таътилда бўлган аёлларга (уч ёшгача);
- янги туғилган чақалоқни бевосита туғруқхонадан фарзандликка олган ёки унга нисбатан васий бўлиб, болани парваришlash билан боғлиқ таътилда бўлган шахсларга (бола уч ёшга тўлгунга қадар эркек ёки аёл киши эканлигининг аҳамияти йўқ);
- ҳарбий хизматчиларга (чунки уларга ушбу жазо ўрнига хизмат бўйича чеклаш жазоси тайинланади).

Агар шахс суд томонидан тайинланган ахлоқ тузатиш ишлари муддатининг жами бўлиб ўндан бир қисмидан кўпроғини ўташдан бўйин товласа - суд ахлоқ тузатиш ишларининг ўталмаган муддатини *худди шу муддатга озодликдан маҳрум қилиш* тариқасидаги жазо тури билан алмаштиради. Жазони ўтишдан бўйин товланган вақт жазонинг ўталган муддатига қўшиб

ҳисобланмайди ва алмаштирилгандаги муддат озодликдан маҳрум қилиш жазосининг минимал миқдори (олти ой)дан кам бўлиши мумкинлиги ҳам аҳамият касб этмайди.

13.7. Хизмат буйича чеклаш жазоси.

Хизмат буйича чеклаш деб – суд ҳукмида кўрсатилган муддат давомида ҳарбий хизматчини муайян ҳуқуқ ва имтиёзлардан маҳрум қилиб, пул таъминотининг маълум миқдорини давлат даромади ҳисобига ушлаб қолган ҳолда мажбурий хизматга жалб қилишдан иборат бўлган жазо турига айтилади.

Ушбу жазо тури фақат қуйидаги ҳолатларда тайинланади:

- суд ҳукми билан айбдор деб топилган хизматни контракт буйича ўтаётган муддатли ҳарбий хизматчиларга нисбатан (ишлайдиган ҳарбий хизматчилар);

- ЖК Махсус қисм моддасида назарда тутилган ҳолларда икки ойдан уч йилгача бўлган муддатга тайинланади;

- ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлар содир қилинганда тайинланади;

- контракт буйича ҳарбий хизматни ўтаётган муддатли ҳарбий хизматчиларга нисбатан ахлоқ тузатиш ишлари жазоси ўрнига тайинланади;

- пул таъминотининг ўн фоизидан ўттиз фоизгача бўлган миқдорини давлат даромади ҳисобига ушлаб қолишдан иборат бўлади.

Маҳкум жазони ўтаётган вақтда:

- маҳкумнинг мансабини, ҳарбий ёки махсус унвони оширилмайди;

- жазони ўтаган вақт эса, унинг кўп йил ишлаганлик, навбатдаги ҳарбий ёки махсус унвон ҳамда пенсия олиш учун асос бўладиган хизмат муддатларига қўшилмайди.

Жиноят қонунини назарда тутилган ҳолларда ҳарбий хизматчи (*ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлардан*) бошқа бир турдаги жиноятни содир этганда ва содир этилган қилмиш:

- ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни ташкил қилса;

- оғир оқибатларни келтириб чиқармаган эҳтиётсизлик орқасидан содир этилган жиноятни ташкил қилган бўлса;

- содир этган жинояти учун уч йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланиши назарда тутилган ҳоллардагина суд хизмат бўйича чеклаш жазосини озодликдан маҳрум қилиш, қамоқ, ахлоқ тузатиш ишлари жазоси ўрнига тайинлаши мумкин.

13.8. Интизомий қисмга жўнатиш жазоси.

Интизомий қисмга жўнатиш деб – жиноят қонунида назарда тутилган ҳолларда, суд томонидан белгиланган муддат мобайнида шахсни ички тартиби анча қаттиқ бўлган махсус ҳарбий қисмга жойлаштириш кўринишидаги жазо турига айтилади.

Ушбу жазо тури фақат:

- барча турдаги муддатли ҳарбий хизматчиларга нисбатан татбиқ қилинади (ишлайдиган ва бир йилга ҳарбий хизматни ўташ учун борганларга);

- ЖК Махсус қисм моддасида назарда тутилган ҳоллардагина, уч ойдан бир йилгача бўлган муддатга қўлланилади;

- ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлар содир қилинганда тайинланади;

- маҳкумни муайян ҳуқуқ ва имтиёзлардан маҳрум этади ва барча маҳкумлар у улгари офицер ёки оддий аскар бўлганлигидан қатъий назар бир хил кўринишдаги кийимларда юришади ва бир хил ҳуқуқ эга бўладилар ва мажбуриятларни бажарадилар.

- жазони ўташ вақти ҳарбий хизматни ўташ муддатига қўшилмайди.

Агарда муддатли ҳарбий хизматчи томонидан (*ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлардан*) бошқа бир турдаги жиноят содир этилганда жиноят қонунида назарда тутилган ҳолларда суд иш ҳолатлари ва маҳкумнинг шахсини ҳисобга олган ҳолда уч йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўрнига шу муддатга интизомий қисмга жўнатиш жазосини қўллаши мумкин. Ушбу ҳолатда интизомий қисмга жўнатиш жазосининг муддати бир йилдан ортиқ бўлиши мумкинлиги аҳамият касб этмайди.

13.9. Қамоқ жазоси.

Қамоқ деб – жиноят содир этишда айбдор деб топилган шахсни жамиятдан батамом ажратган шароит остида сақлашдан иборат бўлган, бир ойдан олти ойгача муддатга белгиланадиган жазо турига айтилади.

Қамоқ жазоси тайинланганда, жиноят қонунида кўрсатилган муддатлар минимал ва юқори даражасидан ошиб кетмаслиги талаб этилади.

Қамоқ жазосини – маҳкумлар ҳукм чиқарилган жойдаги махсус қамоқ уйларида ўтайдилар. Ҳарбийлар эса, ушбу жазони – гарнизон гаупвахталарида ўтайдилар.

Бугунги кунда республикада қамоқ уйлари ҳали ташкил этилмаганлиги учун вақтинчалик ушбу жазо - тергов ҳибсхоналари ва турмаларда ижро этилмоқда.

13.10. Озодликдан маҳрум қилиш жазоси.

Озодликдан маҳрум қилиш деб - маҳкумни жамиятдан маълум бир муддатга ажратишга айтилади. Маҳкумни жамиятдан ажратиш:

- жазони ижро этиш колониясига юбориш;
- турмага жойлаштириш орқали амалга оширилади.

Озодликдан маҳрум қилиш - олти ойдан йигирма йилгача муддатга белгиланади. Бир неча ҳукмлар юзасидан тайинланганда эса -муддат йигирма беш йилгача белгиланиши мумкин.

Озодликдан маҳрум қилиш жазоси аёлларга; олтимиш ёшдан ошган эркакларга **нисбатан тайинланганда** –

тайинланган жазо муддати ЖК Махсус қисмининг тегишли моддасида, қисмида назарда тутилган озодликдан маҳрум этиш жазоси энг кўп муддатининг тўртдан уч қисмидан ортиқ бўлиши мумкин эмас.

Озодликдан маҳрум қилиш жазоси ЖК 46-моддасининг тўртинчи қисмида назарда тутилган ҳолларда ахлоқ тузатиш ишлари жазосини алмаштириш тартибида тайинланганда, унинг муддати олти ойдан камроқ муддатни ҳам ташкил этиши мумкин мумкин.

№	Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш тартиби ва жазони ижро этиш муассасалари турлари
---	--

1.	Эркакларга нисбатан	- ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноятни содир этганлик учун жазони манзил колонияларда ўтайдилар;
		- оғир ёки ўта оғир жиноятни биринчи марта содир этганлиги учун ҳукм қилинаётганларга нисбатан жазони умумий тартибдаги колонияларда ўтайдилар;
		- илгари қасддан содир этган жинояти учун озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ўтаб чиқиб, қасддан янги содир этган жинояти учун ҳукм қилинаётганларга нисбатан жазони қаттиқ тартибли колонияларда (судланганлик муддати эътиборга олинмайди) ўтайдилар;
		- ўта хавфли рецидивистларга ва авф этилиб, умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси озодликдан маҳрум қилиш билан алмаштирилган шахслар жазони махсус тартибли колонияларда ўтайдилар.
2.	Аёлларга нисбатан	- ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноятни содир этганлик учун жазони манзил колонияларда ўтайдилар;
		- оғир ва ўта оғир жиноят содир этганлик учун жазони умумий тартибли колонияларда ўтайдилар;
		- илгари озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ўтаб чиқиб, янги содир этган ўта оғир жинояти учун ҳукм қилинаётганларга, шунингдек ўта хавфли рецидивист деб топилганларга нисбатан жазони қаттиқ тартибли колонияларда ўтайдилар.

Бир неча жиноятлар учун жазо тайинлашда жазо муддати ЖКнинг ҳар бир моддаси учун алоҳида кўрсатилади. Озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ўташ колониясининг тури эса, жиноятлар мажмуи бўйича жазо тайинлангандан сўнг белгиланади.

Турмага қамаш тариқасидаги озодликдан маҳрум қилиш - жазонинг муайян қисмига, лекин беш йилдан кўп бўлмаган муддатга:

- ўта хавфли рецидивистларга;
- оғир ёки ўта оғир жинояти учун беш йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахслар (эркаклар ва аёллар)га нисбатан тайинланиши мумкин.

Озодликдан маҳрум қилиш жазоси қуйидаги шахсларга нисбатан тайинланиши мумкин эмас.	
Содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси	Шахслар доираси
Ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноят содир этганлик ёки унча оғир бўлмаган жиноят содир этганлик учун	<ul style="list-style-type: none"> - ҳомиладор аёлларга; - уч ёшга тўлмаган болалари бор аёлларга; - қонун ҳужжатларига мувофиқ ёшга доир пенсияга чиқиш ҳуқуқига эга бўлган шахсларга.

Озодликдан маҳрум қилиш жазосининг яна бир тури - **узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш** ҳисобланади. Узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш йигирма йилдан ортиқ лекин йигирма беш йилдан кам бўлган муддатга тайинланиб, фақатгина:

- жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдирганлик (ЖК 97-моддаси 2-қисми);
- терроризм (ЖК 155-моддаси 3-қисми)да назарда тутилган жиноятни содир этганлик учун тайинланиши мумкин.

Узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси - қуйидаги шахсларга:

- аёлларга;
- ўн саккиз ёшга тўлмасдан жиноят содир этган шахсларга;
- олтмиш ёшдан ошган эркакларга нисбатан тайинланмайди.

13.11. Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси.

Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси деб - фавқулодда жазо чораси бўлиб, ҳаёт ёки жамоат хавфсизлигига қарши қаратилган ўта оғир жиноятлар содир этганлик учун маҳкумни **махсус тартибли жазони ижро этиш колониясига** жойлаштириш орқали жамиятдан муддатсиз ажратишдан иборат бўлган жазо турига айтилади.

Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси фақатгина:

- жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдирганлик (ЖК 97-моддаси 2-қисми);
- терроризм (ЖК 155-моддаси 3-қисми)да назарда тутилган жиноятни содир этганлик учунгина тайинланиши мумкин.

Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси - қуйидаги шахсларга нисбатан тайинланмайди:

- аёлларга;
- ўн саккиз ёшга тўлмасдан жиноят содир этган шахсга;
- олтмиш ёшдан ошган эркакларга (ушбу ҳолатда, биринчи инстанция суди томонидан айбдорнинг ҳукм чиқариш кунига қадар, апелляция шикояти (протести) берилган ҳолда – иш апелляцияси инстанциясида кўрилган кунга қадар бўлган ёшидан келиб чиқиб қўлланилади).

Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси тамом бўлмаган жиноятлар учун тайинланиши мумкин эмас.

13.12. Ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш.

Ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш деб - қўшимча жазо тариқасида, ушбу унвонга эга бўлган шахс томонидан оғир ёки ўта оғир жиноят содир этилганда асосий жазога қўшиб тайинланадиган ва шахсни ушбу унвон ёки мукофотдан маҳрум қиладиган жазо турига айтилади.

Ушбу жазо турининг қўлланилиши асослари қуйидагилар:

- жиноят содир этган шахснинг давлат рўйхатида турадиган маълум бир унвон ёки мукофотларга эга бўлганлиги;
- содир этган жинояти ижтимоий хавфлилик даражасига кўра, оғир ёки ўта оғир жиноятни ташкил қилганлиги;
- жазонинг мақсадига эришиш учун ушбу қўшимча жазо чорасини қўллашнинг зарурлиги.

Ушбу унвон ёки мукофотдан маҳрум қилиш - олий ҳарбий ёки махсус унвонга ёхуд Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотларига эга бўлган шахс томонидан оғир ёки ўта оғир жиноят содир этилганда, **суд ҳукми асосида киритадиган тақдимномасига биноан мазкур унвон ёки мукофотдан ушбу унвон ёки мукофотни берган орган томонидан олиб ташланади;**

Ушбу жазо тури ЖК Махсус қисм моддасида назарда тутилган ҳар қандай асосий жазо турига қўшимча жазо тариқасида тайинланиши мумкин.

IV БЎЛИМ. ЖАЗО ВА УНИ ТАЙИНЛАШ

14 –Мавзу. ЖАЗО ТАЙИНЛАШ

14.1. Жиноят ҳуқуқида жазо тайинлашнинг умумий асослари.

Жазо тайинлаш деб - жиноят содир этишда қонунда белгиланган тартибда айбли деб топилган шахсга нисбатан ЖК Махсус қисм моддаси санкциясида назарда тутилган жазо (мажбурлов чораси)ни қўлланилиши тушунилади.

Суд жазо тайинлашда:

- ЖК Махсус қисмининг жиноят содир этганлик учун жавобгарлик назарда тутилган моддасида белгиланган доирада;
- ЖК Умумий қисмининг қоидаларига мувофиқ;
- содир этилган жиноятнинг хусусияти ва ижтимоий хавфлилик даражасини;
- қилмишнинг содир қилиниши сабабини;
- етказилган зарарнинг хусусияти ва миқдорини;
- айбдорнинг шахсини;
- жазони енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларни ҳисобга олиши шарт.

14.2. Жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар.

ЖК 55-моддасига кўра, қуйидаги ҳолатларни суд жазони енгиллаштирувчи ҳолат деб топади:

- айбни бўйнига олиш тўғрисида арз қилиш, чин кўнгилдан пушаймон бўлиш ёки жиноятни очиш учун фаол ёрдам бериш;
- етказилган зарарни ихтиёрий равишда бартараф қилиш;
- оғир шахсий, оилавий шароитлар оқибатида ёки бошқа мушкул аҳволда жиноят содир этиш;
- мажбурлаш ёки моддий томондан, хизмат жиҳатидан ёхуд бошқа жиҳатдан қарамлик сабабли жиноят содир этиш;
- жабрланувчининг зўрлик, оғир ҳақорат ёки бошқача ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли вужудга келган кучли руҳий ҳаяжонланиши ҳолатида жиноят содир этиш;
- зарурий мудофаанинг, охириги заруратнинг асосли чегарасидан четга чиқиб жиноят содир этиш, ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлашда, касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ бўлган асосли таваккалчиликда зарар етказиш;

- вояга етмаганнинг жиноят содир этиши;
- ҳомиладор аёлнинг жиноят содир этиши;
- жабрланувчининг ғайриқонуний ёки ахлоққа зид хулқ-атвори таъсири остида жиноят содир этиш.

Агарда, енгиллаштирувчи ҳолат ЖК Махсус қисмининг моддасида жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида назарда тутилган бўлса, жазо тайинлашда яна енгиллаштирувчи ҳолат сифатида ҳисобга олинмайди.

Жазо тайинлашда суд ушбу моддада назарда тутилмаган бошқа ҳолатларни ҳам енгиллаштирувчи ҳолат деб топиши мумкин.

14.3. Жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар.

ЖК 56-моддасига кўра, қуйидаги ҳолатларни суд жазони оғирлаштирувчи ҳолат деб топиши мумкин:

- ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан;
- ёш бола, қария ёки ожиз аҳволдаги шахсга нисбатан;
- хизмат вазифаси ёки фуқаролик бурчини бажарганлиги муносабати билан шахсга ёки унинг яқин қариндошларига нисбатан;
- айбдорга моддий томондан, хизмат жиҳатидан ёки бошқа жиҳатдан қарам шахсга нисбатан;
- ўта шафқатсизлик билан;
- кўпчилик учун хавfli бўлган усулда;
- ёш бола ёки руҳий касаллиги айбдорга аён бўлган шахсдан фойдаланган ҳолда;
- жиноят натижасида оғир оқибатларнинг келиб чиққанлиги;
- умумий офат шароитидан фойдаланган ҳолда ёки фавқулодда ҳолат вақтида ёхуд оммавий тартибсизликлар жараёнида;
- ғаразли ёки бошқача паст ниятларда;
- ирқий ёки миллий душманлик ёхуд адоват замирида;
- бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктирган ҳолда ёки уюшган гуруҳ ёхуд жинойий уюшма томонидан;
- илгари ҳам қасддан жиноят содир этган шахснинг такроран ёки қасддан янги жиноят содир этиши;
- мастлик ҳолатида ёки гиёҳвандлик воситалари, психотроп

ёхуд кишининг ақл-идрокига таъсир қилувчи бошқа моддалар таъсири остида жиноят содир этиш.

Суд содир этилган жиноятнинг хусусиятини эътиборга олиб, ушбу ҳолатларни оғирлаштирувчи ҳолат деб топмаслиги ҳам мумкин.

Суд жазо тайинлашда ушбу оғирлаштирувчи ҳолатлардан бошқа ҳолатни оғирлаштирувчи ҳолат деб топиши мумкин эмас.

Ушбу оғирлаштирувчи ҳолатлар ЖК Махсус қисмининг моддасида жиноят таркибининг зарурий белгиси сифатида назарда тутилган бўлса, жазо тайинлашда яна оғирлаштирувчи ҳолат сифатида ҳисобга олинмайди.

14.4. Бир неча жиноят содир этганлик учун жазо тайинлаш тартиби.

Бир неча жиноят содир этганлик учун жазо тайинлаш (ЖК 59-моддаси) бир қанча жиноятлар содир этишнинг - *жиноятлар мажмуи* кўринишига таалуклидир.

Жиноят қонунида кўзда тутилган, жиноятлар мажмуи бўйича жазо тайинлаш қоидалари кўйидаги ҳолларда қўлланилади:

- қилмиш жиноят қонунининг турли моддалари билан квалификация қилинганда;

- қилмиш ЖК Махсус қисми битта моддасининг бир неча қисмлари билан билан квалификация қилинганда, башарти ушбу қисмлар турли жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутса;

- шахс бир неча қилмишни содир этган бўлиб, улардан бири тугалланган жиноят тариқасида, бошқалари эса жиноятга тайёргарлик, суиқасд ёки иштирокчиликда содир қилинганда;

- иш бўйича ҳукм чиқарилгандан кейин маққумнинг биринчи иш бўйича чиқарилган ҳукмгача яна бошқа жиноятда айбдорлиги аниқланганда;

- иш бўйича шахсга айблов ҳукми эълон қилиниб, ушбу ҳукм қонуний кучга кирмасдан шахснинг бошқа бир жиноятни содир қилганда.

Жиноятлар мажмуи бўйича жазо тайинлаш деб - суд ЖКнинг 54 -моддасида назарда тутилган қоидаларга мувофиқ ҳар қайси жиноят учун алоҳида жазо тайинлаб, *сўнгра тайинланган энгилроқ жазони оғирроғи билан қоплаш ёхуд тайинланган*

жазоларни тўла ёки қисман қўшиш йўли билан узил–кесил жазо тайинлашига айтилади.

Яъни суд содир қилинган барча жиноятларнинг ҳар бири учун алоҳида жазо тайинлайди сўнгра ушбу жазо турларини тўла ёки қисман қўшиб (ЖК 61-моддаси қоидаларига кўра) ёхуд энгилроқ жазо турини оғирроғи билан қоплаб узил-кесил битта жазо турини тайинлайди.

Жазоларни қўшиш деганда – турли жазо турларини бир хил кўринишдаги жазо турига айлантирилиб, уларнинг муддатлари қўшилишига айтилади. Ушбу ҳолат бўйича жазо турлари қўшилганда ЖК 61-моддаси қоидаларига қатъий амал қилиниши шарт.

Яъни ЖК 61-моддаси қоидаларига кўра *ахлоқ тузатиш ишлари, хизмат бўйича чеклаш, қамоқ ва интизомий қисмга жўнатиш* жазолари бири-бири билан қўшилмайди, балки ушбу жазо турлари фақатгина озодликдан маҳрум қилиш жазосигагина қўшилиши мумкин.

Жазоларни қоплаш деб - содир қилинган жиноятлар учун тайинланган турли жазо турларидан энг оғирининг муддати ўзгартирилмасдан бошқа жиноятлар учун ҳам етарли миқдордаги жазо деб ҳисобланган ҳолдаги жазо тайинланишига айтилади.

Ушбу қоида фақат содир этилган жиноятлар ижтимоий хавфлилик даражасига кўра, ижтимоий хавфи катта бўлмаган ва унча оғир бўлмаган жиноятларни ташкил қилганда ёки содир этилган жиноятларнинг биттаси учун умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси ёхуд узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланганда амалга оширилиши мумкин.

Агарда содир этилган қилмишлар ижтимоий хавфлилик даражасига кўра:

Бир неча жиноят содир этганлик учун жазо тайинлаш		
№	Содир этилган жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик даражаси	Жазо тайинлаш тартиби ва муддатлари
1.	Ижтимоий хавфи катта бўлмаган ва унча оғир бўлмаган жиноятларни ташкил этса.	- тайинланган энгилроқ жазони оғирроғи билан қоплаш ёхуд тайинланган жазоларни тўла ёки қисман қўшиш йўли билан (ЖК 61-моддаси қоидаларига амал

		қилган ҳолда) узил-кесил жазо тайинланади. Бунда узил-кесил тайинланган жазо муддати содир этилган жиноятлардан энг оғири учун назарда тутилган жазо муддатининг энг кўп қисмидан ёки миқдоридан ортиб кетмаслиги лозим.
2.	Жиноятлар мажмуини ташкил қилувчи жиноятлардан лоақал биттаси оғир ёки ўта оғир жиноятни ташкил этса.	<p>- содир этилган жиноятлар учун тайинланган жазоларни тўла ёки қисман қўшиш йўли билан жазо узил-кесил тайинланади. Агарда жазолар ҳар-хил турдаги асосий жазоларни ташкил этса, жазо тайинлаш ЖК 61-моддасида назарда тутилган қоидаларга амал қилиниб, жазо турларининг энгилени оғирига алмаштирган ҳолда жазо муддатларини тўла ёки қисман қўшиш йўли билан жазонинг оғирроқ тури узил-кесил тайинланади. Лекин жазолардан биттаси жарима ёки муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси бўлса, бошқа жазо турларига қўшилганда ҳар қайси жазо турлари алоҳида ижро этилади.</p> <p>- ушбу ҳолатда, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси бошқа асосий жазо турлари билан бир вақтда ижро этилади. (Масалан: шахс содир қилган жиноятларининг бир учун 5 йилга озодликдан маҳрум қилинса, иккинчи бир жинояти учун эса, 5 йилга муайян ҳуқуқдан маҳрум қилинса, маҳрум ушбу икки жазо турини бир вақтда яъни 5 йилда ўтаб бўлади).</p>
3.	Жиноятлар мажмуини ташкил қилувчи жиноятлардан биттаси учун узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса.	<p>- бошқа энгилроқ турдаги жазолар узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан қопланиб, узил-кесил узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосининг ўзи тайинланади;</p> <p>- ушбу ҳолатда содир этилган жиноят учун тайинланган узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосининг муддати қанча муддатга тайинланган бўлса, ушбу муддат ўзгартирилмасдан қолдирилади;</p> <p>- агарда содир этилаган жиноятлардан</p>

		<p>бири учун <i>жарима</i> ёки <i>муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш</i> жазоси тайинланган бўлса, ушбу жазо турлари узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан қопланмайди, балки ушбу жазо турлари алоҳида ижро этилади;</p> <p>- муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан бир вақтда ижро этилади ва узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосининг бутун муддатига тадбиқ қилинмайди.</p>
4.	<p>Жиноятлар мажмуини ташкил қилувчи жиноятлардан биттаси учун умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса.</p>	<p>- бошқа енгилроқ турдаги барча жазолар умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан қопланиб, узил-кесил жазо тайинланади;</p> <p>- ушбу қоида жарима ва муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазосига ҳам таалуқли бўлади.</p>
5.	<p>Жиноятлар мажмуини ташкил қилувчи жиноятлардан биттаси учун жарима ёки муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса.</p>	<p>- ушбу жазо турлари бошқа жазо турларидан алоҳида ижро этилади. Бунда муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси бошқа асосий жазо турлари билан бир вақтда ижро этилади.</p>
6.	<p>Жиноятлар мажмуини ташкил қилувчи жиноятлар учун ахлоқ тузатиш ишлари ёки хизмат бўйича чеклаш жазолари тайинланган бўлса.</p>	<p>- ушбу жазо турларининг фақат муддатлари қўшилади;</p> <p>- айбдорнинг иш ҳақидан ёки пул таъминотидан ушлаб қолишнинг ҳар-хил миқдори белгилаган ҳолларда, ушбу жазо турларининг фақат муддатлари қўшилади;</p> <p>- айбдорнинг иш ҳақидан ёки пул таъминотидан ушлаб қолиш эса, ҳар-бир жиноят учун алоҳида ижро этилади.</p>

Жиноятлар мажмуи бўйича тайинланган асосий жазога суд айрим жиноятлар учун тайинланган қўшимча жазоларни ҳам қўшиши мумкин. Бунда:

Алоҳида жиноятлар учун тайинланган қўшимча жазолар бир турга мансуб бўлса, суд ушбу қўшимча жазо тури учун белгиланган максимал муддат доирасида уларнинг енгилроғини оғирроғи билан қоплаш ёки уларни тўла ёки қисман қўшиш қоидаси орқали узил-

кесил жазо тайинлайди.

Яъни муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси бир неча жиноятлар учун қўшимча жазо тариқасида тайинланиб, улар қўшилганда жиноятлар мажмуи тариқасидаги мудати уч йилдан ортиб кетмаслиги лозим.

Ушбу ҳолатда муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси жиноятлар мажмуи учун узил-кесил тайинланган асосий жазо (*озодликдан маҳрум қилиш, интизомий қисмга жўнатиш ва қамоқ*) жазоси муддатига ва суд тайинлаган муддатга тадбиқ қилинади.

Агарда жиноятлар учун тайинланган қўшимча жазо турлича бўлса, улар алоҳида-алоҳида ижро этилади.

Иш бўйича ҳукм чиқарилганидан кейин маҳкумнинг ана шу иш бўйича чиқарилган ҳукмга қадар содир этган яна бошқа жиноятда айбли эканлиги аниқланган тақдирда ҳам жазо жиноятлар мажмуи тартибида тайинланади. Бундай ҳолда жиноятлар мажмуи бўйича суд томонидан тайинланган жазо муддатига биринчи ҳукм юзасидан жазонинг ўталмай қолган қисми қўшилади ва узил-кесил тайинланган жазо муддати биринчи ҳукм бўйича тайинланган жазо муддатидан кам бўлмаслиги лозим.

Агарда жиноятлар мажмуини ташкил этувчи жиноятлар ЖК Махсус қисм битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларни ташкил қилса, ушбу жиноятлар учун жазо тайинлашда ЖК 59– моддасида назарда тутилган жазо тайинлаш қоидалари тадбиқ қилинмайди. Ушбу ҳолатда жазо тайинлаш ЖК Махсус қисм моддасининг энг оғир қисми билан жавобгарликка тортилиб, ўша қисм санкциясида назарда тутилган жазо турларидан бири тайинланади (ЖК 33-моддаси).

Жиноятлар мажмуи тариқасида жазо тайинланганда, озодликдан маҳрум қилиш жазосининг энг кўп муддати йигирма йилдан ортиқ бўлиши мумкин эмас.

14.5. Бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш.

Бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш деб - маҳкум ҳукм чиқарилганидан кейин *асосий* ва *қўшимча* жазоларни тўла ўтамай туриб, янги жиноят содир этса, суд янги ҳукм бўйича тайинланган жазо муддатига илгариги ҳукм юзасидан ўталмай қолган жазо муддатини тўла ёки қисман қўшиб жазо тайинлашига айтилади.

<p>Бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш шартлари:</p>	<ul style="list-style-type: none"> - қилмишнинг қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилганлиги; - шахснинг содир этган жинояти бўйича суд ҳукмининг қонуний кучга кирганлиги; - жиноят юзасидан тайинланган асосий ва қўшимча жазо муддатининг тугамаганлиги; - ушбу жазо муддати тугамасдан туриб янги жиноят содир этилиши; - ҳукмлар мажмуи бўйича белгиланган жазо янги жиноят учун белгиланган жазо муддатидан ҳам, илгариги ҳукм бўйича белгиланган жазонинг ўталмай қолган қисмидан ҳам кўпроқ бўлиши лозимлиги.
---	---

Бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлашда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасида узил-кесил тайинланадиган жазо муддати - йигирма беш йилдан, вояга етмаганларга, олтмиш ёшдан ошган эркаклар ҳамда аёлларга нисбатан эса - ўн беш йилдан ортиқ бўлиши мумкин эмас.

Бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш тартиби	
<p>Содир этилган жиноятлар учун тайинланган жазолар ҳар-хил турдаги жазоларни ташкил қилса.</p>	<p>- жазоларни қўшиш йўли билан жазо тайинланиб, ЖКнинг 61-моддасида назарда тутилган қоидаларга амал қилинган ҳолда жазонинг оғирроқ тури узил-кесил тайинланади. Ушбу қоида фақатгина, тайинланган жазолардан бири озодликдан маҳрум қилиш жазосини ташкил қилсагина қўлланилади.</p>
<p>Жазолар <i>ахлоқ тузатиш ишлари</i> ёки <i>хизмат бўйича чеклаш</i> жазоларини ташкил қилса ва иш ҳақи ёки пул таъминотидан ушлаб қолишнинг ҳар-хил миқдори белгиланган ҳолларда.</p>	<p>- жазоларнинг фақат муддатлари кўшилади; - пул таъминотидан ушлаб қолиш миқдори содир этилган ҳар-бир жиноят учун алоҳида-алоҳида ижро этилади.</p>
<p>Тайинланган жазолар жарима ёки ахлоқ тузатиш ишлари жазоларини ташкил қилса.</p>	<p>- ушбу жазо турлари бошқа жазо турларидан алоҳида ижро этилади.</p>

Узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинланган бўлса..	- жазоларни қўшишда энгилроқ турдаги жазони узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан қоплаш ёхуд жазоларни тўла ёки қисман қўшиш йўли билан жазо узил-кесил тайинланади.
Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинланган бўлса..	- жазоларни қўшишда энгилроқ турдаги жазони умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси билан қоплаш орқали жазо узил-кесил тайинланади. Ушбу қоида жарима ва муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазосига ҳам тааллуқли.

Илгариги ҳукм юзасидан ижро этилмай қолган қўшимча жазолар ҳукмлар жами тариқасида тайинланган асосий жазога қўшиб тайинланади.

Бир неча жиноятлар содир этганлик учун жазо тайинлашнинг бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлашдан фарқи	
Бир неча жиноят содир этиш учун жазо тайинлаш	Бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлаш
<ul style="list-style-type: none"> - икки ёки ундан ортиқ жиноят содир этилиб, улардан бирортаси учун ҳам судланмаган бўлишлик; - жазо тайинлашда шахс рецидивист, хавфли рецидивист ёки ўта хавфли рецидивист деб топилмаслиги; - агарда содир қилинган жиноятлар жиноятлар идеал жамини ташкил қилса, жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланмаслиги мумкинлиги; - жиноятлар жиноятнинг идеал жами деб топилиб, жазо тайинланган бўлса, жавобгарлик ёки жазодан озод қилиш қўлланилиши мумкинлиги. 	<ul style="list-style-type: none"> - икки ёки ундан ортиқ жиноят содир этилиб, дастлабки жиноят учун ҳукм чиқарилгандан кейин, то жазо муддати тамом бўлмасдан янги жиноят содир этилишлиги; - қилмиш рецидив жиноят деб топилиши. Шахс хавфли рецидивист ёки ўта хавфли рецидивист деб топилиб, жазо тайинланиши мумкинлиги; - ҳамма вақт оғирлаштирувчи ҳолат сифатида баҳоланишлиги; - ушбу турдаги жазо тайинлашда жавобгарлик ёки жазодан озод қилиш қўлланилиши мумкин эмаслиги.

14.6. Жазоларни қўшишнинг ҳисоблаш қоидалари.

Асосий жазоларни кўшиб ҳисоблаш озодликдан маҳрум қилиш жазоси миқдорига қараб белгиланади. ЖК 61-моддасига кўра ҳар-хил турдаги асосий жазоларни кўшганда озодликдан маҳрум қилишнинг бир куни:

- қамоқ ёки интизомий қисмга жўнатишнинг бир кунига;
- ахлоқ тузатиш ишлари ёки хизмат бўйича чеклашнинг уч кунига тўғри келади.

Жарима ёки муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазолар озодликдан маҳрум қилиш, интизомий қисмга жўнатиш, қамоқ, хизмат бўйича чеклаш, ахлоқ тузатиш ишлари жазолари билан қўшилганда ҳар қайси жазо тури алоҳида ижро этилади.

ЖК 61-моддаси қоидаларига кўра *ахлоқ тузатиш ишлари, хизмат бўйича чеклаш, қамоқ ва интизомий қисмга жўнатиш* жазолари бири-бири билан қўшилмайди, балки ушбу жазо турлари фақатгина озодликдан маҳрум қилиш жазосигагина қўшилиши мумкин.

Суд жазо тайинлаш вақтида дастлабки қамоқ (*жиноий жазо тури эмас, балки эҳтиёт чорасининг бир тури бўлиб, айбланувчи, судланувчи содир этган жиноятининг хавфлилиги туфайли у суриштирувдан, дастлабки терговдан ва суддан яшириниши мумкин деган тахмин бўлганда суд томонидан бериладиган санкция асосида ҳукм чиққунга қадар шахсни ушлаб туриш*)нинг ҳар бир кунини эса:

- қамоқ, интизомий қисмга жўнатиш ва озодликдан маҳрум қилишнинг бир кунига;
- ахлоқ тузатиш ишлари ёки хизмат бўйича чеклашнинг уч кунига тенглаштириб ҳисобланади (ЖК 62-моддаси).

14.7. Қонунда кўрсатилганидан ҳам енгилроқ жазо тайинлаш.

Суд содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражасини жиддий камайтирувчи ҳолатларни ҳисобга олиб, қонунда кўрсатилганидан ҳам енгилроқ жазо тайинлаши мумкин.

Енгилроқ жазо тайинлашнинг шакллари:

- ЖК Махсус қисмининг моддасида назарда тутилган мазкур жиноят учун белгиланган жазонинг энг кам қисмидан ҳам камроқ жазо тайинланиши;

- ЖК Махсус қисмининг моддасида назарда тутилмаган бошқа енгилроқ турдаги жазонинг тайинланиши;

- ЖК Махсус қисмининг моддасида қўлланилиши шарт деб кўрсатилган қўшимча жазони тайинланмаслиги киради.

Суд ЖК 57-моддаси 2-қисмида кўрсатилган ҳолатларни жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини жиддий камайтирувчи ҳолатлар деб топиши мумкин.

Шунингдек, айбдор ўз қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлса, айбини бўйнига олиш тўғрисида арз қилса ёки жиноятни очилишида фаол ёрдам берса, шунингдек етказилган зарарни ўз ихтиёри билан қопласа ва қилмишида ЖК 56 моддаси биринчи қисмида назарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлмаса, унга тайинланадиган жазо миқдори ва муддати содир этган жинояти учун ЖК махсус қисми санкциясида назарда тутилган энг оғир жазонинг тўртдан уч қисмидан ошиб кетмаслиги лозим.

14.8. Айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганида жазо тайинлаш

Айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганида жазо тайинлашда жазо муддати ёки миқдори ЖК Махсус қисмининг тегишли моддасида назарда тутилган энг кўп жазонинг учдан икки қисмидан ошмаслиги керак.

Бунинг учун қуйидаги шартлар бир пайтнинг ўзида мавжуд бўлиши талаб этилади:

1) ЖК 55-моддаси биринчи қисмининг "а" (айбни бўйнига олиш тўғрисида арз қилиш, чин кўнгилдан пушаймон бўлиш ёки жиноятни очиш учун фаол ёрдам бериш) ва "б" бандларида (етказилган зарарни ихтиёрий равишда бартараф қилиш) назарда тутилган жазони енгиллаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлиши;

2) ЖК 56-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлмаслиги.

Мазкур қоида жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасдан одам ўлдириш (97-модданинг иккинчи қисми) ва терроризм (155-модданинг учинчи қисми) билан боғлиқ жиноятларни содир этган шахсларга татбиқ этилмайди.

14.9. Тамом бўлмаган ва иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлаш тартиби.

Суд тамом бўлмаган жиноятлар (*жиноятга тайёргарлик кўрганлик ва суиқасд қилганлик*) учун жазо тайинлашда:

- ЖК 54-моддасида кўрсатилган умумий қоидаларни;
- жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини;
- жиноятнинг амалга оширилганлик даражасини;
- жиноятнинг охирига етказилмаганлик сабабларини

эътиборга олган ҳолда жазо тайинлаши шарт.

Суд тамом бўлмаган жиноятлар учун жазо тайинлаганда, жазонинг муддати ёки миқдори - ЖК Махсус қисми айнан бир моддаси ёки модда қисмида тамом бўлган жиноят учун назарда тутилган жазо турларининг энг кўп (максимал) муддатининг тўртдан уч қисмидан ошмаслиги керак.

Ушбу қоида содир этилган битта жиноят учун ЖК Махсус қисм тегишли моддаси ёки модда қисмида тайинланиши назарда тутилган барча жазо турларига тааллуқли эмас, балки ушбу санкцияда назарда тутилган энг оғир жазо турига нисбатан қўлланилади.

Агарда тамом бўлмаган жиноят *аёллар* ва *олтмиш ёшдан ошган эркаklar* томонидан содир этилган бўлса ва содир қилинган жиноят учун озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланса, ушбу жазо турининг муддати ЖК 50-моддасида ушбу шахслар учун тайинланиши назарда тутилган озодликдан маҳрум қилиш жазоси муддатининг тўртдан уч қисмидан ошмаслиги лозим.

Мазкур қоида:

- ўта хавфли рецидивистларга;
- уюшган гуруҳ ёки жиноий уюшма аъзоларига;
- тинчлик ва хавфсизликка қарши қаратилган тамом бўлмаган жиноятлар содир этганларга;

- ЖК 97-моддаси 2-қисмидаги “Жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдириш”га тайёргарлик кўрган ёки суиқасд қилган шахсларга;

- ЖК 118-моддаси 4-қисмидаги “Ўн тўрт ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган шахснинг номусига тегиш”га тайёргарлик кўрган ёки суиқасд қилган шахсларга;

- ЖК 119-моддаси 4-қисмидаги “Ўн тўрт ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган шахсга нисбатан жинсий эҳтиёжини ғайритабиий усулда қондириш”га тайёргарлик кўрган ёки суиқасд қилган шахсларга;

- ЖК 246-моддаси “Контрабанда” 2-қисмида назарда тутилган жиноятга тайёргарлик кўрган ёки суиқасд қилган шахсларга нисбатан тадбиқ қилинмайди.

Ушбу ҳолатларда жазо умумий асосларда тугалланган жиноятлар учун тайинланиши назарда тутилган жазо муддати ва миқдоридан келиб чиқиб тайинланади ва юқорида таъкидланган қоида, яъни ЖК Махсус қисми айнан бир моддаси ёки модда қисмида назарда тутилган жазо турларининг энг кўп муддатининг тўртдан уч қисмидан ошмаслиги лозим деган қоида тадбиқ қилинмайди.

Тамом бўлмаган жиноятлар учун - *умрбод озодликдан маҳрум қилиш* жазоси тайинланиши мумкин эмас. Ушбу қоида барча турдаги жиноятларга тааллуқли.

Иштирокчиликда содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлашда суд эътиборга олиши лозим бўлган ҳолатлар:

- қилмишни содир этишда иштирок этган ҳар қайси айбдорнинг жиноятда иштирок этганлик хусусияти ва даражасини;

- иштирокчилик шаклини;

- ҳар қайси иштирокчининг шахсига тегишли бўлган енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларни;

- ушбу енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатлар фақат шу иштирокчининг ўзига жазо тайинлашда инобатга олинишини;

Агарда иштирокчилик шакли содир этилган жиноятнинг ЖК Махсус қисм моддасида алоҳида назарда тутилган бўлса, уни кўшимча равишда оғирлаштирувчи ҳолат сифатида эътироф этиш мумкин эмас.

V БЎЛИМ. ЖАВОБГАРЛИКДАН ВА ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШ

15-Мавзу. ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИКДАН ОЗОД ҚИЛИШ

15.1. Жиноий жавобгарликдан озод қилиш тушунчаси, турлари, аҳамияти ва шартлари.

Жиноий жавобгарликдан озод қилиш деб - шахс содир этган ижтимоий хавфли қилмишида айбдорлик масаласи ҳал қилинмасдан туриб, унинг барча ҳуқуқий оқибатларидан уни озод қилишга айтилади. Яъни:

- содир этган ижтимоий хавфли қилмиши учун ЖК асосида жавоб бериш мажбуриятидан;

- унинг ҳаракатлари давлат томонидан салбий баҳоланишидан;

- айбдорга жиноий ҳуқуқий таъсир чораларини қўлланилишидан;

- судланганлик ҳолатининг юзага келишидан.

Амалдаги жиноят қонуни жавобгарликдан озод қилишнинг қуйидаги турларини кўрсатади:

- жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетганлиги муносабати билан;

- қилмиш ёки шахснинг ижтимоий хавфлилигини йўқотганлиги муносабати билан;

- айбдор ўз қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан;

- ярашилганлик муносабати билан;

- касаллик туфайли;

- амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилиш.

Жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетганлиги муносабати билан ёки амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилиш - судларнинг мажбурияти ҳисобланса, бошқа турдаги жавобгарликдан озод қилиш турлари судларнинг ҳуқуқи ҳисобланади.

15.2. Жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетганлиги муносабати билан жиноят учун жавобгарликдан озод қилиш.

Жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетганлиги муносабати билан жиноят учун жавобгарликдан озод қилиш деб – шахс жиноят содир этгандан кейин қонунда назарда тутилган маълум бир муддатлар давомида жиноий жавобгарликка тортилиши ва жиноят содир этишда айбдор ёки айбдор эмаслиги масаласи ҳал қилиниши лозим бўлган ҳолларда шахс

жавобгарликка тортилмаслиги натижасида жавобгарликдан озод қилинишига айтилади.

Ушбу муддат – жиноят содир этилган кундан бошлаб то ушбу жиноят иши бўйича суд ҳукми қонуний кучга киргунгача бўлган вақтни ўз ичига олади.

Жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетганлиги муносабати билан жиноят учун жавобгарликдан озод қилиш асоси бўлиб:

- жиноят содир этилган кундан бошлаб то ҳукм қонуний кучга киргунгача бўлган вақтнинг ўтиши;
- содир этилган жиноят (“Тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши жиноятлар”дан ЖК Махсус қисм 150,151,152,153,154,155,156 - моддалари) ташқари жиноятларни ташкил этишлиги;
- жиноят содир этган ва жиноий жавобгарликка тортилган шахснинг тергов ёки суддан яширинмаганлиги ташкил қилади.

ЖКнинг 64-моддасида жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик даражасига қараб, жиноий жавобгарликка тортиш муддатлари белгиланган. Агарда жиноят содир этишда айбдор бўлган шахснинг ушбу муддат давомида жавобгарлик масаласи ҳал қилинмаса, тегишлича жиноий жавобгарликдан озод қилиниши белгиланланган.

Жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетганлиги муносабати билан жиноят учун жавобгарликдан озод қилиш		
№	Жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик даражаси	Жавобгарликка тортиш муддати
1.	ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноят содир этилган кундан бошлаб.	- уч йил.
2.	унча оғир бўлмаган жиноят содир этилган кундан бошлаб.	- беш йил.
3.	оғир жиноят содир этилган кундан бошлаб.	- ўн йил.
4.	ўта оғир жиноят содир этилган кундан бошлаб (<i>тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши</i>	- ўн беш йил ўтиб кетган бўлса, шахс жавобгарликдан озод қилинади.

	<i>жиноятлардан ташиқари).</i>	
5.	содир этилган жиноят учун умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинлаш назарда тутилган бўлса.	- муддат суд томонидан ҳал қилинади; - йигирма беш йил ўтиб кетган бўлсада, суд ушбу ҳолатда жавобгарликка тортиш муддатини қўллашни лозим топмаса, умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси ўрнига озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинлайди ва ушбу жазо тури ижро этилади.
6.	бир қанча жиноят содир этилган бўлса.	муддат ҳар бир жиноят учун содир этилган жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик даражасига қараб, алоҳида алоҳида (ЖК 64-моддаси 4-қисми коидаларини инобатга олган ҳолда) ҳисобланади.

Агарда жиноят содир этган шахс тергов ёки суддан яширинса:

Яъни шахс жиноят содир этишда айбланувчи тариқасида ишга жалб қилинганлиги ҳақида хабардор бўлган кунидан кейин тергов ёки суддан яширинса -

- муддатнинг ўтиши тўхтатилади;
- муддат айбдор ушланган ёки айбини бўйнига олиб арз қилган кундан бошлаб қайтадан тикланади;

Агарда, шахс жиноят ишида айбланувчи тариқасида жалб қилинганлиги ҳақида хабардор бўлмасдан туриб, тергов ёки судда қатнаша олмаса жавобгарликка тортиш муддатлари ўтади.

- агар оғир ёки ўта оғир жиноят содир этган шахс юқоридаги муддатлар ўтмасдан **қасддан янги** (*жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси эътиборга олинмайди*) жиноят содир этса, муддатнинг ўтиши узилади.

Бундай ҳолда жавобгарликка тортиш муддатлари янги жиноят содир этилган кундан бошлаб ҳисобланади.

- яъни, иккала жинояти учун ҳам жавобгарликка тортиш муддати бир вақтда ўтиши бошланади;

- биринчи содир этган оғир ёки ўта оғир жиноят учун ҳам жавобгарликка тортиш муддатлари қайтадан (янгидан) бошлаб ҳисобланади;

- агар шахс ушбу муддатлар ўтмасдан эҳтиётсизликдан жиноят содир этса, биринчи содир қилган оғир ёки ўта оғир жинояти учун жавобгарликка тортиш муддатлари узилмайди, балки давом этиб кетаверади. Янги эҳтиётсизликдан содир этган жинояти учун ҳам жавобгарликка тортиш муддати алоҳида ҳисобланади.

Агар ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноят содир этган шахс юқоридаги муддатлар ўтмасдан **янги жиноят содир этса (айб шакли ва содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражаси эътиборга олинмайди)**, ушбу муддатлар ҳар бир жиноят учун алоҳида ҳисобланади.

- яъни бундай ҳолларда биринчи содир этилган жиноят учун жавобгарликка тортиш муддати тўхтатилмайди, балки давом этаверади;

- янги содир этилган жиноят учун ҳам жавобгарликка тортиш муддати бир вақтда давом этаверади.

Агар жиноят содир этилган кундан бошлаб - **йигирма беш йил ўтган бўлса** ва шахс тергов ёки суддан яширинган бўлса ҳам жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Ушбу жавобгарликка тортиш муддатлари ўтиши муносабати билан шахсни жавобгарликдан озод қилиш қоидалари – тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши жиноят содир этган шахсларга нисбатан қўлланилмайди.

15.3. Қилмиш ёки шахс ижтимоий хавфлилигини йўқотганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш.

Ишни тергов қилиш ёки судда кўриш вақтида шароит ўзгарганлиги туфайли жавобгарликдан озод қилиниши асослари қуйидагилар:

- содир этилган қилмиш ўзининг ижтимоий хавфлилигини йўқотганлиги;

- жиноят содир этган шахс ижтимоий хавфлилиқ хусусиятини йўқотганлиги.

Содир этилган қилмиш ўзининг ижтимоий хавфлилигини йўқотиши ёки жиноят содир этган шахс ўзининг ижтимоий хавфлилиқ хусусиятини йўқотган деб топиш ваколати дастлабки тергов ва суд идораларига берилган. Ушбу асос бўйича жавобгарликдан озод қилиш шарти содир этилган қилмиш

юзасидан суд ҳукми чиқмасдан шароит ўзгариши туфайли қилмиш ёки шахс ўзининг ижтимоий хавфлилигини йўқотишини назарда тутди.

15.4. Айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш.

Ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноятни биринчи марта содир этган шахс, агар жиноят содир қилингандан кейин жиноят туфайли келтирилган зарарни ихтиёрий равишда бартараф қилиб, айбини бўйнига олиш тўғрисида арз қилган, чин кўнгилдан пушаймон бўлган ва жиноятнинг очилишига фаол ёрдам берган бўлса, жавобгарликдан озод қилиниши мумкин.

Ушбу турдаги жавобгарликдан озод қилишнинг икки: объектив ва субъектив асослари мавжуд.

Айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш асослари	
асослари	белгилари
Объектив асосларига:	<ul style="list-style-type: none"> - содир қилинган жиноят ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноятни ташкил қилишлиги; - жиноятнинг биринчи марта содир этилганлиги.
Субъектив асосларига	<ul style="list-style-type: none"> - айбдор ўз айбини бўйнига олиш тўғрисида арз қилиши; - жиноятнинг очилишига фаол ёрдам бериши; - жиноят туфайли келтирилган зарарни ихтиёрий равишда бартараф қилинишлиги; - чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги; - жамият учун хавфлилик хусусиятини йўқотганлиги.

Айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш биринчи маротаба ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноятга қўл урган, яъни муқаддам судланмаган, иши тергов ёки судга оширилмаган, тергов ва суддан яширинмаган шахсларга тааллуқлидир.

Шахс қуйидаги ҳолларда биринчи марта жиноят содир этган деб топилади:

- олдин ҳеч қандай ЖК билан тақиқланган айбли ижтимоий хавфли қилмишни содир қилмаган бўлса;

- агар шахс илгари ижтимоий хавфи катта бўлмаган кам аҳамиятли қилмишни содир этган бўлса (ЖК 36-моддаси);

- аввалги содир этган жинояти учун жиноий жавобгарликка тортиш муддати ўтиб кетган бўлса (ЖК 64-моддаси);

- қилмиш ёки шахснинг ижтимоий хавфлилигини йўқотганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод этилган бўлса (ЖК 65-моддаси);

- томонларнинг ярашганлиги муносабати билан (ЖК 66¹-моддаси) иш тугатилган бўлса;

- шахс содир қилган жинояти учун амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилинган бўлса;

- амнистия акти асосида судланганлиги олиб ташланган бўлса;

- илгари содир этган жинояти учун судланганлик муддати тугатилган ёки тегишли тартибда олиб ташланган ҳолларда, шахс биринчи марта жиноят содир этган шахс деб топилади.

15.5. Ярашилганлик муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш.

Ярашилганлик муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш деб – жиноят қонунида белгиланган тартибда жиноят содир этилиши натижасида жабр кўрган шахс (жабрланувчи) билан жиноят содир этишда айбдор деб топилган шахснинг ярашиши натижасида айбдорни суд ажрими асосида жавобгарликдан озод қилишга айтилади.

Ярашганлик ўзига-хос хусусиятларига эга бўлиб, улар қуйидагилар:

- содир этилган жиноят ЖК 66¹-моддасида кўрсатилган жиноятларга киритилганлиги;

- жабрланувчи билан ярашиш тўғрисидаги ариза (суд маслаҳатхонага киргунга қадар) суриштирув, дастлабки тергов ва суд мажлисининг исталган босқичида берилганлиги;

- башарти шахс оғир ёки ўта оғир жиноятлар учун муқаддам судланган бўлса, унинг ушбу жинояти учун судланганлик ҳолати тугалланган ёки олиб ташланган бўлишлиги (агар айбдорда ушбу

ҳолатда оғир ёки ўта оғир жинояти учун судланганлиги мавжуд бўлса, унга ярашув битими тузишга рухсат берилмайди);

- айбдор ўз айбини тан олиши;

- бир неча жиноят содир этилиб, ушбу жиноятлар ЖК 66¹-моддасида кўрсатилган жиноятлар дорасига кирсада, такрорийлик белгисини бермаслиги;

- етказилган зарарнинг қопланиши.

Ярашганлик муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш мумкин бўлган жиноят турлари ЖКнинг 66¹-моддасида тугал келтирилган бўлиб, унинг доираси кенгайтирилиб талқин этилиши мумкин эмас.

Ярашилганлик муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш ҳуқуқи судларга тегишли бўлиб, судлар бу ҳақда ажрим чиқаради.

15.6. Касаллик туфайли жавобгарликдан озод қилиш.

Касаллик туфайли жавобгарликдан озод қилиш асослари:

- шахс жиноят содир этган вақтида ақли расо шахс бўлганлиги;

- жиноят содир этгандан кейин шахс ҳукм чиқарилгунга қадар, ўз ҳаракатларининг аҳамиятини англай олмайдиган ва ўз ҳаракатларини бошқара олмайдиган даражада руҳий касалликка чалиниб қолган бўлса ва ақли норасо деб топилса, жавобгарликдан озод қилинади.

Ақли норасо шахсларга нисбатан суд томонидан - тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари қўлланилади.

Ақли норасо шахслар содир этган қилмишлари учун ЖКнинг 64-моддасида назарда тутилган жавобгарликка тортиш муддатлари ўтмасдан туриб тузалсалар, улар умумий асосларда жавобгарликка тортилади.

Бундай ҳолда жавобгарликка тортиш муддатлари - суд томонидан тиббий йўсиндаги мажбурлов чораси қўлланилган кундан бошлаб ҳисобланади.

Яъни бундай ҳолда ақли норасо шахсга содир этган ижтимоий хавфли қилмиши учун уни жиноий жавобгарликка тортиш муддати тиббий йўсиндаги мажбурлов чораси қўлланилган кундан бошлаб ҳисобланади ва у жиноят содир этган кундан то суд ажрими чиққунгача қадар ўтган вақт жавобгарликка тортиш муддатига қўшилмаслигини англатади.

15.7. Амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилиш.

Жиноят содир этган шахс амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилиниши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 80-моддасининг 10-бандида қайд этилганидек, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати Ўзбекистон Республикаси Президентининг тақдимига биноан амнистия тўғрисидаги ҳужжатларни қабул қилади.

Амнистия акти:

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг тақдимига биноан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати томонидан қабул қилинадиган ҳужжат;

- давлат ва халқ учун муҳим аҳамият касб этувчи саналар муносабати билан қабул қилинадиган ҳужжат;

- амнистия акти қабул қилинган кунга қадар содир этилган жиноятларга нисбатан татбиқ қилинади;

- татбиқ қилиниши мумкин бўлган жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик чегараси аниқ белгилаб қўйилади;

- татбиқ қилиниши мумкин бўлган жиноят содир этган шахсларнинг чегараси аниқ белгилаб қўйилади;

- амнистия акти қабул қилингандан кейин уч ойлик муддат давомида – амнистия акти қабул қилингунга қадар содир этилган яъни, терговда бўлган, судда кўрилаётган жиноят ишлари ва жазони ўтаётган ёки судланганлик мақомига эга бўлган шахсларга нисбатан ижро қилиниши.

Умумий қоидага кўра, амнистия акти - у чиқарилгунга қадар содир этилган жиноятларга нисбатан татбиқ этилади.

Узоққа чўзилган ва давомли жиноят содир этган шахсларга нисбатан амнистия акти - агар жиноятни ташкил этувчи барча ҳаракатлар амнистия акти кучга киргунга қадар амалга оширилган бўлсагина татбиқ этилади. Амнистия акти асосида шахсни жиноий жавобгарликдан озод қилиш давлат томонидан унинг жиноятини эмас, балки шахснинг кечирилишидир.

16 – Мавзу. ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШ

16.1. Жазодан озод қилиш тушунчаси ва турлари.

Жазодан озод қилиш деб - суд томонидан жиноят содир этишда айбдор деб топилган шахсни:

- содир этган жинояти учун тайинланган жазодан;
- ушбу тайинланган жазо турини ҳақиқатда ўташдан;
- жазони ўташни давом эттиришдан озод қилишга айтилади.

ЖК жазодан озод қилишнинг қуйидаги турларини ажратиб кўрсатади:

Жазодан озод қилиш турлари	- жазони ижро этиш муддати ўтиб кетганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш (ЖК 69-модда).
	- шахснинг ижимоий хавфлилик хусусиятини йўқотиши муносабати билан уни жазодан озод қилиш (ЖК 70-модда).
	- айбдорни чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш (ЖК 71-модда).
	- шартли ҳукм қилиш (ЖК 72-модда).
	- жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш (ЖК 73-модда).
	- жазони енгилроғи билан алмаштириш (ЖК 74-модда).
	- касаллик ёки меҳнат қобилиятини йўқотиши оқибатида жазодан озод қилиш (ЖК 75-модда).
	- амнистия акти ёки авф этиш асосида жазодан озод қилиш (ЖК 76-модда).

Жазодан озод қилишнинг айрим турлари шартли равишда қўлланилиши назарда тутилади (шартли ҳукм қилиш ва жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш). Яъни, шахс шартли ҳукм қилинганда ёки жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилинганда синов муддати ёки жазонинг ўталмай қолган қисми даврида янги жиноят содир этса, тайинланган жазонинг бутун муддати ёки ўталмай қолган қисми тўлиқ қайта тикланиб, бир-неча ҳукм юзасидан жазо тайинланишини ангалатади ва биринчи жинояти учун ҳукмнинг шартлилигининг бекор қилиниши тушунилади. Яъни жиноят қонуни ушбу икки турдаги жазодан озод қилишда айбдорни маълум бир шартларни келажакда бажариши эвазига озод қилишни назарда тутди. Агарда айбдор ушбу шартларни бажармаса, жазо

ижро этилиши мумкинлигини назарда тутди. Жазодан озод қилишнинг бошқа турлари эса, шартли ҳисобланмайди.

16.2. Жазони ижро этиш муддати ўтиб кетганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш.

Жазони ижро этиш муддат ўтиб кетганлиги муносабати билан жазодан озод қилишнинг асоси - жиноят содир этишда айбдор деб топилиб, жазо тайинлаш тўғрисидаги суд ҳукми қонуний кучга киргандан кейин маълум бир муддат давомида жазонинг ижро этилмаслигидир.

Ушбу муддатлар ЖКда содир этилган жиноятларнинг ижтимоий ҳафлилик даражасига эмас, балки тайинланган жазонинг турига ва миқдorigа боғлиқ ҳолда белгиланган.

Жазони ижро этиш муддати ўтиб кетганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш		
№	Суд ҳукми билан тайинланган жазо тури ва миқдори	Жазони ижро этиш муддати
1.	уч йилдан ортиқ бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилинган ёки озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жазога ҳукм қилинганда.	– уч йил;
2.	беш йилдан ортиқ бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинганда.	– беш йил;
3.	ўн йилдан ортиқ бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинганда.	– ўн йил;
4.	ўн йилдан ортиқ бўлган муддатга озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинганда.	– ўн беш йил муддат ичида жазо ижро этилмаган бўлса, маҳкум асосий ва қўшимча жазолардан озод қилинади.
5.	умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазосига ҳукм қилинганда.	- муддатлар ўтишини қўллаш масаласи суд томонидан ҳал қилинади; - суд муддатлар ўтишини қўлашни лозим топмаса (йигирма беш йил ўтгандан кейин ҳам), умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазосини

		озодликдан маҳрум қилиш жазосига алмаштиради ва жазо ижро этилади (Масалан: умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазосига ҳукм қилинган шахс ҳукм қонуний кучга кирганидан сўнг ақли норасо бўлиб қолганлиги учун унга нисбатан тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари қўланилди. У 28 йилдан кейин соғайиб кетди. Ушбу ҳолатда суд жазони ижро этиш муддатини ўтмаган деб ҳисобласа, тайинланган умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазосини озодликдан маҳрум қилиш жазосига алмаштирган ҳолда жазо тайинлайди).
Жазони ижро этиш муддати қўлланилмайдиган ҳолатлар		
1.	шахс “Тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши” қаратилган жиноятларни содир этганда, суд томонидан ЖК махсус қисмида ушбу жиноятлар учун назарда тутилган модда санкциясидаги ҳар қандай жазо тури тайинланганда.	– тайинлаган жазо тури ва миқдорининг қандай даражада бўлишидан қатъий назар, жазони ижро этиш муддати тайинланмайди ва ҳар қандай муддатдан кейин ҳам жазо ижро этилади.

Агар маҳкум суд ҳукми билан тайинланган жазони ўташдан бўйин товласа:

- жазони ижро этиш муддати икки баравар кўпаяди;
- жазони ижро этиш муддати маҳкум жазони ўташдан бўйин товланган кундан бошлаб қайтадан ҳисобланади;
- ижро этиш муддати йигирма беш йилдан ошмаслиги керак.

Агар жазо тайинланган кундан бошлаб шахс жазони ўташдан бўйин товланган бўлсада, йигирма беш йиллик муддат ўтган бўлса жазо ижро этилмайди.

Ушбу қоида тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши жинояти учун ҳукм қилинган шахсларга нисбатан қўлланилмайди.

16.3. Шахсининг ижтимоий хавфлилик хусусиятини йўқотиши муносабати билан уни жазодан озод қилиш.

Жиноят содир этган шахс агар иш судда кўрилаётган вақтгача шароит ўзгарди ёки шахс намунали хулқи, меҳнатга ёки ўқишга ҳалол муносабати билан ўзини кўрсатиб, ижтимоий хавфлилигини йўқотди деб эътироф этилса, суд уни жазодан озод қилиши мумкин.

Шахснинг ижтимоий хавфлилиқ хусусиятини йўқотишига иккита омил сабаб бўлади:

- шароит (вазоят)нинг ўзгариши – объектив омил;
- намунали хулқи, меҳнатга ёки ўқишга бўлган ҳалол муносабати – субъектив омил.

Ушбу қоида бўйича маҳкумни жазодан озод қилишнинг ягона асоси – шахснинг иши судда кўрилаётган вақтгача намунали хулқи, меҳнатга ёки ўқишга ҳалол муносабати билан ўзининг ижтимоий хавфлилиқ хусусиятини йўқотганлигидир.

Ушбу қоида бўйича маҳкумни жазодан озод қилишда у содир этган жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражаси аҳамият касб этмайди.

16.4. Айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш.

Айбга иқроқ бўлиш, етказилган зарарни қоплаши, жиноятнинг очилишига фаол ёрдам бериши жинойий жазо мақсадларига эришилганлик тўғрисида гувоҳлик беради. Ундан ташқари, айрим ҳолларда жазони қўлламаслик янада таъсирлироқ бўлади. Суд ушбу ҳолатларни инобатга олиб, жазо тайинламасдан туриб ҳам айбдорни ахлоқан тузатиш мумкин деб ҳисобласа айбдорни амалда пушаймон бўлганлиги муносабати билан жазодан озод қилиши мумкин. Лекин ушбу қоидага асосан шахсни жазодан озод қилиш учун, жиноят қонуни бир қанча асослар мавжуд бўлишини талаб қилади.

Айбдор ўз қилмишига амалда пушаймон бўлганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш асослари	
асослари	Белгилари
Объектив асосларига:	- содир қилинган жиноят ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноят бўлишлиги; - жиноятнинг биринчи марта содир этилганлиги.
Субъектив асосларига:	- айбини бўйнига олиш тўғрисида арз

	қилиши; - жиноят содир этилгандан кейин етказилган зарарни ихтиёрий равишда бартараф қилинганлиги; - чин кўнгилдан пушаймон бўлиши; - шахснинг жамият учун хавфлилик хусусиятини йўқотганлиги.
Бошқа шахслар билан биргалик (иштирокчилик)да жиноят содир этганда	
Объектив асосларига:	- содир қилинган жиноят оғир ёки ўта оғир жиноят бўлишлиги; - содир қилинган жиноятда бажарувчи сифатида шахснинг иштирок этмаганлиги.
Субъектив асосларига:	- айбини бўйнига олиш тўғрисида шахснинг ўзи ёки вакили арз қилганлиги; - чин кўнгилдан пушаймон бўлиши; - жиноятнинг олдини олиш, жиноятни очиш ёки унинг ташкилотчиларини ёхуд бошқа иштирокчиларини фош қилишга ёрдам берган бўлишлиги; - шахснинг жамият учун хавфлилик хусусиятини йўқотганлиги.

16.5. Шартли ҳукм қилиш.

Суд томонидан жиноят содир этган шахсга нисбатан тайинланган асосий жазо турини ҳақиқатда ўтамасдан туриб, ахлоқан тузалиш имконини бериши тушунилади.

Шартли ҳукм қилиш:

- озодликдан маҳрум қилиш;
- интизомий қисмга жўнатиш;
- хизмат бўйича чеклаш;
- ахлоқ тузатиш ишлари каби жазо турлари тайинланган вақтда тадбиқ қилиниши мумкин.

Суд ушбу жазо турларидан бири учун шартли ҳукмни қўллашда эътиборга олиши лозим бўлган ҳолатлар:

- содир этилган жиноятнинг хусусияти ва ижтимоий хавфлилик даражасини;
- айбдорнинг шахсини;
- маҳкумни тайинланган жазони ўтамасдан туриб ҳам унинг хулқини назорат қилиш мумкинлигини;

- шартли ҳукм орқали маҳкумни ахлоқан тузатиш мумкинлигини.

Шартли ҳукм маҳкумга синов сифатида маълум бир муддатга ўзининг ахлоқан тузалганлигини кўрсатиши учун тайинланади ва синов муддати:

- *бир йилдан уч йилгача белгиланиб*, ҳукм чиқарилган кундан бошлаб ҳисобланади.

Башарти, шартли ҳукм қилиш тўғрисидаги қарор юқори суд томонидан чиқарилган тақдирда ҳам, синов муддатини ҳисоблаш шу кундан бошланади.

Шартли ҳукм қилинганда, маҳкумга синов муддати давомида суд асослар мавжуд бўлса, маълум бир мажбуриятларни юклаши мумкин. Ушбу мажбуриятларга:

- етказилган зарарни бартараф қилиш;

- ишга ёки ўқишга кириш;

- яшаш жойи, иш ёки ўқиш жойи ўзгариб қолса, бу ҳақда шартли ҳукм қилинган шахснинг ҳулқи устидан назорат олиб боровчи органга хабар бериб туриш;

- вақти-вақти билан келиб бу органларда рўйхатдан ўтиб туриш;

- муайян жойларда бўлмаслик;

- муайян вақтда яшаш жойида бўлишлик;

- алкоголизм, гиёҳвандлик, заҳарвандлик ёки таносил касаллигидан даволаниш курсини ўташ кабилар кириши мумкин.

Шартли ҳукм қилинганлар устидан назоратни:

- ички ишлар органлари;

- ҳарбий хизматчилар ҳулқи устидан эса, ҳарбий қисм ёки муассасанинг қўмондонлиги олиб боради.

Шартли ҳукм қилинган шахс синов муддати давомида суд унга юклаган мажбуриятларни бажармаса ёхуд жамоат тартиби ёки меҳнат интизомини бузганлиги учун унга маъмурий ёки интизомий таъсир чораси қўлланилган бўлса суд унинг ҳулқи устидан назорат олиб боровчи орган тақдимномасига биноан жазонинг шартлилигини бекор қилиб, ҳукмда тайинланган жазони ижро этиш тўғрисида ажрим чиқариши мумкин.

Одатда, шартли ҳукм қуйидаги шахсларга нисбатан тадбиқ қилинмайди:

- ўта оғир жинояти учун ҳукм қилинганларга (ўн саккиз ёшга

тўлмаган шахслар, биринчи ва иккинчи гуруҳ ногиронлари, аёллар, шунингдек, олтмиш ёшдан ошган эркаклар бундан мустасно);

- илгари қасддан содир этган жинояти учун озодликдан маҳрум этиш жазосига ҳукм қилинган шахсларга нисбатан қўлланилмайди (ўн саккиз ёшга тўлмаган шахслар, биринчи ва иккинчи гуруҳ ногиронлари, аёллар, шунингдек, олтмиш ёшдан ошган эркаклар бундан мустасно).

Агарда шахс шартли ҳукм қилингандан кейин ўша иш бўйича ҳукм чиқарилгунга қадар бошқа жиноятда айбдорлиги аниқланса, ушбу ҳолат жазонинг шартлилигини бекор қилиш учун асос бўла олмайди. Бундай ҳолда ЖК 59-моддаси қоидалари қўлланилмайди ва биринчи ҳамда иккинчи иш бўйича чиқарилган ҳар қайси ҳукм алоҳида алоҳида ижро қилинади.

Шартли ҳукм қилинган шахс синов муддати давомида янги жиноят содир этса, суд биринчи иш бўйича жазонинг шартлилигини бекор қилади ва унга нисбатан ЖКнинг 60-моддасида назарда тутилган қоидалар (бир неча ҳукм) юзасидан жазо тайинлайди.

16.6. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш.

Фақатгина, *озодликдан маҳрум қилиш, интизомий қисмга жўнатиш, хизмат бўйича чеклаш ёки ахлоқ тузатиш ишларига* ҳукм қилинган шахсларга нисбатан жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш қўлланилиши мумкин. Шунингдек, шахс ижро этилмаган қўшимча жазодан ҳам озод қилиниши мумкин.

Маҳкумга нисбатан, жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишни қўллаш асослари қуйидагилар:

- маҳкумга озодликдан маҳрум қилиш, интизомий қисмга жўнатиш, хизмат бўйича чеклаш ёки ахлоқ тузатиш ишлари жазосининг тайинланганлиги;

- маҳкум жазо турлари учун ўрнатилган тартиб-қоида талабларини бажарган ва меҳнатга ҳалол муносабатда бўлганлиги;

- содир этган жинояти учун тайинланган жазо муддатини маълум бир қисмини ҳақиқатда ўтаганлиги;

- маҳкум содир этган жинояти ЖК 97-моддаси 2-қисми, ЖК 118 - моддаси 4-қисми, ЖК 119-моддаси 4-қисми ва “Ўзбекистон Республикасига”, “Тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши

жиноят”лар содир этиш, “жинойй уюшма ташкил этиш”, “ядровий, кимёвий, биологик ва бошқа хилдаги оммавий қирғин қуроолларини, шундай қуроолларни ишлаб чиқариш учун фойдаланиш мумкинлиги аён бўлган материал ва ускуналарни, контрабанда қилиш” жиноятларини ташкил этмаслиги.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш асослари		
№	Маҳкум содир этган жиноятининг ижтимоий хавфлилик даражаси	Маҳкум жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш учун тайинланган жазони ҳақиқатда ўтаганлиги
1.	- ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноятдан иборат бўлса.	- суд тайинлаган жазо муддатининг камида учдан бир қисмини.
2.	- оғир жинояти ташкил қилса; - илгари қасддан содир этган жинояти учун озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахс, қасддан содир этган жинояти учун.	- суд тайинлаган жазо муддатининг камида ярмини.
3.	- ўта оғир жиноятни ташкил қилса; - шунингдек жазодан муддатидан илгари шартли озод қилинган ёки жазоси енгилроғи билан алмаштирилган шахс жазонинг ўталмаган қисми мобайнида қасддан янги жиноят содир этганлиги учун ҳукм қилинган бўлса.	- суд тайинлаган жазо муддатининг камида учдан икки қисмини ҳақиқатда ўтаб бўлганидан кейин қўлланилиши мумкин.

Жазодан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш қуйидаги маҳкумларга нисбатан қўлланилмайди:

- умрбод ёки узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган шахсларга;
- ўта хавfli рецидивистларга;
- уюшган гуруҳ ёки жиноий уюшманинг ташкилотчиси ва қатнашчиларига;
- жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдириш, ўн тўрт ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган

жабрланувчининг номусига тегиш ёки унга нисбатан зўрлик ишлатиб, жинсий эҳтиёжни ғайритабий усулда қондириш, Ўзбекистон Республикасига, тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши жиноят содир этиш, жиноий уюшма ташкил этиш, ядровий, кимёвий, биологик ва бошқа хилдаги оммавий қирғин қуроолларини, шундай қуроолларни ишлаб чиқариш учун фойдаланиш мумкинлиги аён бўлган материал ва ускуналарни, контрабанда қилиш учун ҳукм қилинган маҳкумларга.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиниб, жазонинг ўталмаган қисми мобайнида қасддан янги жиноят содир этган шахсга нисбатан - суд ЖКнинг 60-моддасида назарда тутилган қоидаларга мувофиқ бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлайди.

16.7. Жазони енгилроғи билан алмаштириш.

Жиноят қонуни алоҳида ҳолларда жазони енгилроғи билан алмаштиришни назарда тутлади. Бундай ҳолларда маҳкум жазони ўташдан муддатидан илгари озод қилинади, лекин жазонинг ўталмай қолган қисми енгилроқ турдаги жазо билан алмаштирилади. Жазони енгилроғи билан алмаштириш жазодан муддатидан илгари шартли озод қилишдан фарқли равишда шартсиз ҳисобланади.

Жазони енгилроғи билан алмаштириш:

- озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган маҳкумларга;
- ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинланган маҳкумларга;
- жиноят қонуни жазо тизимидаги (ЖК 43-моддаси)да ушбу икки жазо турига нисбатан енгилроқ турдаги жазо турига суд жазонинг ўталмаган қисмини алмаштиришини назарда тутлади.

Маҳкумга нисбатан, жазони енгилроғи билан алмаштириш қоидаларини қўллаш асослари:

- маҳкумга озодликдан маҳрум қилиш ёки ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинланганлиги;
- маҳкум жазо турлари учун ўрнатилган тартиб-қоида талабларини бажарган ва меҳнатга ҳалол муносабатда бўлганлиги;
- содир этган жинояти учун тайинланган жазо муддатини маълум бир қисмини ҳақиқатда ўтаганлиги;
- маҳкум содир этган жинояти ЖК 97-моддаси 2-қисми, ЖК 118-моддаси 4-қисми, ЖК 119-моддаси 4-қисми ва “Ўзбекистон

Республикасига”, “Тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши жиноят”лар содир этиш, жинойий уюшма ташкил этиш, ядровий, кимёвий, биологик ва бошқа хилдаги оммавий қирғин қуроолларини, шундай қуроолларни ишлаб чиқариш учун фойдаланиш мумкинлиги аён бўлган материал ва ускуналарни, контрабанда қилиш жиноятларини ташкил этмаслиги.

Жазони енгилроғи билан алмаштириш асослари		
№	Маҳкум содир этган жиноятининг ижтимоий хавфлилик даражаси	Маҳкум жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш учун тайинланган жазо муддатини ҳақиқатда ўтаганлиги
1.	- ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноятдан иборат бўлса.	- суд тайинлаган жазо муддатининг камида тўртдан бир қисмини.
2.	- оғир жинояти ташкил қилса; - илгари қасддан содир этган жинояти учун озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахс, қасддан содир этган жинояти учун.	- суд тайинлаган жазо муддатининг камида учдан бир қисмини. (Судланганлик муддатининг мавжуд ёки мавжуд эмаслиги аҳамият касб этмайди).
3.	- ўта оғир жиноятни ташкил қилса; - шунингдек жазодан муддатидан илгари шартли озод қилинган ёки жазоси енгилроғи билан алмаштирилган шахс жазонинг ўталмагай қолган қисми мобайнида қасддан янги жиноят содир этганлиги учун ҳукм қилинган бўлса.	- суд тайинлаган жазо муддатининг камида ярмини ҳақиқатда ўтаб бўлганидан кейин қўлланилиши мумкин.

Озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазонинг ўталмаган қисми ахлоқ тузатиш ишлари билан алмаштирилганда - ахлоқ тузатиш ишлари озодликдан маҳрум қилиш жазосининг ўталмаган қисми муддатига тайинланади ва алмаштирилган ахлоқ тузатиш ишлари жазоси уч йилдан ортиқ бўлиши ҳам мумкин.

Жазоси енгилроқ турдаги жазо тури билан алмаштирилган маҳкумлар жазонинг тегишли қисмини ўтаб бўлганларидан кейин

жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш қоидаларига биноан жазодан муддатидан илгари озод қилинишлари мумкин.

Жазоси енгилроқ жазо билан алмаштирилган шахс жазонинг ўталмаган қисми мобайнида қасддан янги жиноят содир этса - суд унга ЖКнинг 60-моддасида назарда тутилган қоидаларга мувофиқ алмаштирилган жазо турини янги содир этилган жиноят учун тайинланган жазо турига қўшиб, бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлайди.

16.8. Касаллик ёки меҳнат қобилиятини йўқотиши оқибатида жазодан озод қилиш.

Шахс ҳукм чиқарилганидан кейин ўз ҳаракатларининг аҳамиятини англай олмайдиган ва бошқара олмайдиган даражада рухий касалликка, шунингдек жазони ўташга тўсқинлик қиладиган бошқача оғир касалликка чалиниб қолса, жазони ўташдан озод қилиниши лозим.

Ушбу қоида бўйича шахсни жазодан озод қилиш асоси:

- шахс жиноят содир этганликда айбдор деб топиш тўғрисидаги суд ҳукмининг қонуний кучга кирганлиги;

- шахс ўз ҳаракатларининг аҳамиятини англай олмайдиган ва бошқара олмайдиган даражада рухий касалликка чалиниб қолганлиги (ақли наросолик ҳолатдалиги);

- жазони ўташга тўсқинлик қиладиган бошқача оғир касалликка чалиниб қолганлиги.

Ушбу асослар бўйича жазодан озод қилинган шахсга - суд тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини қўллаши мумкин.

Бундай шахслар тузалганларидан кейин эса – содир этган жиноятлари учун тайинланган жазо турининг ижро этиш муддатлари ўтиб кетмаган бўлса, жазонинг тўлиқ ёки ўталмай қолган қисми ижро этилади. Ушбу ҳолатда жазони ижро этиш муддатлари жазонинг ўталмай қолган қисмидан эмас, балки суд ҳукми билан тайинланган жазонинг бутун муддатидан келиб чиқиб ҳисобланади ва жазони ижро этиш муддатлари тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари қўлланилган кундан бошлаб ҳисобланади.

Интизомий қисмга жўнатиш ёхуд хизмат бўйича чеклаш жазосига ҳукм қилинган ҳарбий хизматчилар, уларнинг соғлиғи ҳарбий хизмат учун яроқсиз деб топилган бўлса:

- улар жазони ўташдан озод қилинадилар;
- ҳарбий хизматдан ҳам озод қилинадилар.

Хизмат бўйича чеклаш жазосига ҳукм қилинган ҳарбий хизматчи аёлларга эса - улар ҳомиладорлик ва туғиш таътили берилиши муносабати билан ҳам жазони ўташдан озод қилинишлари мумкин.

Ахлоқ тузатиш ишларига ҳукм қилинган шахслар жазони ўташ вақтида:

- меҳнатга яроқсиз бўлиб қолсалар;
- ёхуд пенсия ёшига етган бўлсалар;
- шунингдек аёллар бу турдаги жазони ўтаётган вақтда ҳомиладорлик ва туғиш таътилига чиқсалар, жазони ўташдан озод қилинадилар.

16.9. Амнистия акти ёки афв этиш асосида жазодан озод қилиш.

Ҳукм этилган шахс амнистия акти ёки афв этиш асосида:

- асосий жазодан озод қилиниши;
- ижро этилмаган қўшимча жазолардан озод қилиниши;
- жазодан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиниши;
- унга тайинланган жазонинг ўталмай қолган қисми енгилроқ жазо билан алмаштирилиши мумкин.

Агарда, шахс амнистия акти ёки афв этиш асосида жазодан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиши ёхуд жазони енгилроғи билан алмаштириши қўлланилган бўлса, жазонинг ўталмай қолган қисми мобайнида қасддан янги жиноят содир этса - суд унга ЖКнинг 60-моддасида назарда тутилган қоидалар бўйича бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинлайди.

Амнистия ва афв этиш ўзининг юридик табиатига кўра суд органига тааллуқли бўлмаган акт ҳисобланиб, уни қабул қилиш ваколати Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати ва Ўзбекистон Республикаси Президентига тегишлидир.

Афв этиш эса – Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан чиқариладиган ҳуқуқий акт бўлиб, ушбу акт асосида жиноят содир этган шахс суд томонидан тайинланган жазодан озод қилиниши ёки жазо енгиллаштирилиши ёхуд бошқасига алмаштирилиши мумкин.

Жазодан озод қилиш шартлари авф этиш актининг ўзида кўрсатилади. Одатда авф этишда, содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражаси эътиборга олинмайди.

Амнистия актининг авф этиш актидан фарқлари:	
Амнистия акти:	Авф этиш акти:
- Ўзбекистон Республикаси Президенти тақдими билан Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати қабул қилади;	- Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинади;
- аниқ шахс ёки аниқ жиноят турларига қаратилмайди;	- аниқ шахсларга ёки аниқ бир турдаги жиноятларга қаратилади;
- содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражасини эътиборга олади;	- содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилиқ даражасини эътиборга олмайди;
- жавобгарликдан ва жазодан озод қилади;	- фақат, жазодан озод қилади;
- маҳкум жазони ҳақиқатда ўтаган муддати эътиборга олинмайди.	- маҳкум жазони ҳақиқатда ярмини ўтаб бўлгандан кейингина қўлланилиши мумкин (умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси бундан мустасно).

Авф этишни сўраб, одатда маҳкум илтимоснома билан мурожаат қилади. Агарда, маҳкум **умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазосига** ҳукм этилган бўлса тайинланган жазонинг **йигирма беш йилини ҳақиқатда ўтаб бўлган бўлгандан кейин** авф этишни сўраб илтимоснома билан мурожаат қилиши мумкин.

Агарда маҳкум:

- жазони ўташ даврида қатъий тузалиш йўлига кирган;
- жазони ижро этиш даврида белгиланган тартибни бузганлик учун интизомий жазо олмаган;
- меҳнатга ва ўқишга ҳалол муносабатда бўлаётган;
- тарбиявий тадбирлар ўтказишда фаол иштирок этаётган бўлса, тайинланган жазонинг **йигирма йилини ҳақиқатда ўтаб бўлгандан кейин**, авф этишни сўраб илтимоснома билан мурожаат қилиши мумкин.

Авф этиш тўғрисидаги илтимоснома узоқ муддатга озодликдан маҳрум қилишга ҳукм қилинган шахс томонидан

тайинланган жазонинг *йигирма йилини ҳақиқатда ўтаб бўлгандан кейин* мурожаат қилиши мумкин.

Агарда маҳкум:

- жазони ўташ даврида қатъий тузалиш йўлига кирган;
- жазони ижро этиш даврида белгиланган тартибни бузганлик учун интизомий жазо олмаган;
- меҳнатга ва ўқишга ҳалол муносабатда бўлаётган;
- тарбиявий тадбирлар ўтказишда фаол иштирок этаётган бўлса, тайинланган жазонинг *ўн беш йилини ҳақиқатда ўтаб бўлгандан кейин*, авф этишни сўраб илтимоснома билан мурожаат қилиши мумкин.

17-Мавзу. Судланганлик

17.1. Жиноят ҳуқуқида судланганлик тушунчаси, ҳуқуқий аҳамияти ва оқибатлари.

Судланганлик - шахсининг содир этган жинояти учун ҳукм этилганлигидан келиб чиқадиган ҳуқуқий ҳолатдир.

Судланганлик - жазо тайинланганлиги тўғрисидаги айблов ҳукми қонуний кучга кирган кундан бошланади ва у тугаллангунга ёки олиб ташлангунга қадар давом этади.

Яъни судланганлик – *шахс суд томонидан тайинланган жазонинг тўлиқ муддатига ва жазо ижро этиб бўлингандан кейинги маълум бир муддатга “судланган шахс” деб юритилиши тушунилади.*

Судланганлик ҳуқуқий аҳамияти (судланганлик муддати тегишли равишда тугалланмаган ёки олиб ташланмаган вақтда):

- ЖКда назарда тутилган ҳолларда, (жазо тайинлаш, жавобгарлик ва жазодан озод қилиш вақтида);
- шахс янги жиноят содир этганда (рецидив жиноят деб топишда)гина аҳамиятга эга бўлади.

Судланганлик ўзининг ҳуқуқий аҳамиятини йўқотиши ва унинг барча ҳуқуқий оқибатлари бекор бўлиши асослари:

- судланганлик муддатининг ўтиб кетганлиги;
- судланганликнинг олиб ташланганлиги муносабати билан изоҳланади.

Агарда шахс:

- жазони ўтаган, аммо қонуннинг ўзгариши билан бундай

қилмиш жиноят деб ҳисобланмайдиган ҳолларда;

- содир қилинган жиноят учун тайинланган жазони ўтаб бўлиниши билан судланганлик ҳолатининг тугалланиши қонунда белгиланган бўлса, шахс судланмаган деб ҳисобланади ва унинг барча ҳуқуқий оқибатлари бекор бўлади.

17.2. Судланганлик ҳолатининг тугалланиши.

Судланганлик ҳолатининг тугалланиши деб - яъни, судланганлик ўзининг ҳуқуқий аҳамиятини йўқотиши ва унинг барча ҳуқуқий оқибатларининг бекор бўлишига айтилади.

Шахснинг судланганлик ҳолатини тугалланишини жиноят қонуни қуйидаги пайтларнинг ўтиши билан белгилайди:

Судланганлик ҳолатининг тугалланиши		
№	Жазо турлари ва муддатлари	Судланганликнинг тугалланиш вақти
1.	хизмат бўйича чеклаш ёки интизомий қисмга жўнатиш тарзидаги жазолар тайинланган бўлса.	- ушбу жазо турлари ўтаб чиқилган кундан бошлаб;
2.	жарима жазоси; муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш; ахлоқ тузатиш ишлари жазолари тайинланган бўлса.	- жазо ижро этилган ёки ўтаб бўлинган кундан кейин кейин - бир йил ўтгач;
3.	қамоқ жазоси тайинланган бўлса.	- жазо ўталганидан кейин - икки йил ўтгач;
4.	Беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса.	- жазо ўталганидан кейин - тўрт йил ўтгач;
5.	Беш йилдан ортиқ, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса.	- жазо ўталганидан кейин - етти йил ўтгач;
6.	Ўн йилдан ортиқ, лекин ўн беш йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса.	- жазо ўталганидан кейин - ўн йил ўтгач шахс судланмаган деб ҳисобланади.

7.	Ўн беш йилдан кўп бўлган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса.	- судланганлик муддати тугалланмайди балки, суд томонидан олиб ташланади (ЖК 79-моддаси талабларига мувофиқ).
8.	Шартли ҳукм қилинганларга нисбатан эса.	- синов муддати тугаган кундан бошлаб судланганлик муддати тугаган ҳисобланади.

17.3. Судланганликни олиб ташлаш тартиби.

Судланганликнинг олиб ташланиши деб – озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаб чиққан шахсни маълум бир асослар мавжуд бўлганда, ЖКда судланганлик ҳолатининг тугалланиши учун назарда тутилган муддатлар тўлиқ ўталмасдан туриб, судланганлик ўзининг ҳуқуқий аҳамиятини йўқотиши ва унинг барча ҳуқуқий оқибатларидан шахсни озод қилишга айтилади.

Судланганликнинг олиб ташланиши - суд томонидан унинг ажрими асосида ёхуд тегишли авф этиш ёки амнистия акти асосида амалга оширилади. Бунда шуни инобатга олиш керакки, фақат **озодликдан маҳрум қилинган шахсларга** нисбатангина судланганликни олиб ташлаш қоидалари қўлланилиши мумкин. Жиноят кодекси 13-моддаси иккинчи қисмида кўрсатилган ҳоллар бундан мустасно.

Судланганликни олиб ташлаш асоси:

- жамоат бирлашмаси, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органи, жамоа ёки жазони ўтаб чиққан шахсининг ўзи берган **илтимосномаси** ҳисобланади.

Судланганликни олиб ташлаш учун жазони ўтаб чиққан шахс қуйидаги талабларни бажарган бўлиши шарт. Улар қуйидагилар:

- шахс озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаб бўлганидан кейин унга нисбатан маъмурий жазо қўлланилмаган бўлишлиги;
- интизомий таъсир чоралари қўлланилмаган бўлишлиги;
- судланганлик ҳолатининг тугалланиши учун назарда тутилган муддатларнинг камида ярмини ҳақиқатда ўтаган бўлишлиги.

Агарда шахс:

- ўн беш йил ва ундан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаб чиққан;
- ўта хавфли рецидивист деб топилган бўлса - улар жазони

ўтаб чиққанидан кейин ўн беш йил мобайнида янги жиноят содир этмасалар, суд уларнинг судланганлигини олиб ташлаши мумкин.

Бошқа асослар мавжуд бўлганда ҳам судланганлик олиб ташланиши мумкин. Улар қуйидагилар:

- ЖКнинг 13-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган асослар (Жиноят қонунинг орқага қайтиш кучи) мавжуд бўлган тақдирда ҳам судланганлик олиб ташланиши мумкин;

- судланганлик афв этиш ёки амнистия акти асосида ҳам олиб ташланиши мумкин.

ЖКнинг 178 — 184, 185 — 1852, 189 — 192-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этганлик учун ҳукм қилинган шахсларнинг судланганлиги улар давлатга жуда кўп зарар етказмаганда, ЖКнинг 78-моддасида назарда тутилган муддатларнинг камида тўртдан бир қисми ўтганидан кейин суд томонидан олиб ташланиши мумкин

17.4. Судланганлик ҳолатининг тугалланиши ёки судланганликни олиб ташлаш муддатларини ҳисоблаш.

Судланганлик ҳолатининг тугалланиши ёки судланганликни олиб ташлаш муддатларини бошланиш вақти.		
№	Шахсга тайинланган жазо турлари	Судланганлик муддатларини бошланиш вақтини ҳисоблаш
1.	Асосий жазо тури тайинланган бўлса.	- ушбу жазо тури тўлиқ ўтаб бўлинган ёки ижро этилган кундан бошлаб ҳисобланади.
2.	асосий ва қўшимча жазолар тайинланган бўлса.	- ушбу жазо турлари тўлиқ ўтаб бўлинган ёки ижро этилган кундан бошлаб ҳисобланади.
3.	шахс тайинланган жазодан қонунда белгиланган тартибда муддатидан илгари озод қилинган бўлса.	- судланганлик муддати муддатидан илгари озод қилинган жазонинг амалда (ҳақиқатда ўталган) ўтаб бўлинган қисмидан ҳисобланади (Масалан: шахс олти йил муддатга озодликдан маҳрум қилинган бўлса ва жазо муддатини тўрт йилини ҳақиқатда ўтаб бўлгандан сўнг муддатидан илгари озод қилинса, унинг судланганлик муддати ушбу тўрт йиллик муддати ўтганидан бошлаб ҳисобланади.).
4.	ёҳуд жазо енгилроғи билан	- енгилроғи билан алмаштирилган жазони

	алмаштирилган бўлса	ўтаб бўлганидан кейин иккала жазо муддатидан келиб чиқиб белгиланади ва ушбу жазо турлари ўтаб бўлинган қисмидан ҳисобланади. - шу билан бирга енгилроқ жазо тури жазоларни қўшиб ҳисоблаш қоидаларига мувофиқ оғирроқ жазо турига қўшилиши керак (ЖК назарда тутилган ҳолларда). Бундай ҳолатда ЖК 61-моддаси назарда тутилган қоидалардан келиб чиқиб ҳисобланади.
5.	жарима жазоси тайинланган бўлиб, жазо тури бошқа оғирроқ жазо тури билан алмаштирилган бўлса.	- судланганлик муддати алмаштирилган жазо ҳақиқатда ўтаб бўлинган кундан бошлаб ҳисобланади.
6.	ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинланган бўлиб, жазо тури бошқа оғирроқ жазо тури билан алмаштирилган бўлса.	- судланганлик муддати алмаштирилган жазо ҳақиқатда ўтаб бўлинган кундан бошлаб ҳисобланади.
7.	шахс жиноятлар жами бўйича ҳукм қилинган бўлса.	- судланганлик муддати барча жиноятлар мажмуи учун тайинланган жазони амалда ўтаб бўлинган кундан бошлаб ҳисобланади.

Агар жазони ўтаб чиққан шахс судланганлик ҳолатининг муддати тугамай туриб яна жиноят содир этса:

- судланганлик ҳолатини тугатувчи муддатнинг ўтиши тўхтатилади;

- илгари содир этган жиноят учун судланганлик ҳолатининг тугаш муддати охири содир этилган жиноят учун (асосий ва қўшимча) жазони амалда ўтаб бўлган кундан бошлаб ҳисобланади.

- ушбу ҳолатда биринчи жинояти учун судланганлик муддати тўлиқ қайтадан ҳисобланмайди балки, судланганликнинг қолган муддатини давом эттиради.

VI БЎЛИМ. ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЖАВОБГАРЛИГИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

18 – Мавзу. ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИНГ ЖАВОБГАРЛИГИ

18.1. Жиноят ҳуқуқида вояга етмаганлар жавобгарлигининг ўзига-хос хусусиятлари.

Жиноят содир этган вояга етмаган шахсларга:

- тарбиялаш мақсадидаги мажбурлов чораларини қўллаш;
- жазо чораси тайинланиши мумкин.

Жиноят содир этган вояга етмаган шахс деганда – ижтимоий хавфли қилмишни содир қилган вақтда 13 ёшдан юқори, 18 ёшга тўлмаган шахслар тушунилиб, уларга қуйидаги жазо турлари тайинланиши мумкин:

- жарима;
- ахлоқ тузатиш ишлари;
- қамоқ;
- озодликдан маҳрум қилиш.

Ўн саккиз ёшга тўлмасдан жиноят содир этган шахсларга нисбатан қўшимча жазо турлари тайинланиши мумкин эмас.

18.2. Вояга етмаганларга нисбатан жарима, ахлоқ тузатиш ишлари, қамоқ жазоларини тайинлаш.

Жарима

Жарима жазоси бу – жиноят содир этган вояга етмаган шахсдан давлат даромадига энг кам ойлик иш ҳақининг икки бараваридан йигирма бараваригача бўлган пул миқдорини ундирилиши тушунилади.

Ундириладиган пул миқдори:

- вояга етмаган шахснинг шахсий маблағидан ёки;
- унинг ота онаси ёки уларнинг ўрнини босувчиларидан олиниши мумкин.

Агарда, маҳкум жарима тўлашдан олти ой муддат мобайнида бўйин товласа:

- суд тўланмаган жарима миқдорини ахлоқ тузатиш ишлари жазоси билан алмаштиради. Бунда энг кам ойлик иш ҳақининг икки баравари миқдоридаги жарима ахлоқ тузатиш ишларининг бир ойига тенглаштириб ҳисобланади.

Ахлоқ тузатиш ишлари

Ахлоқ тузатиш ишлари – жиноят содир этган вояга етмаган шахсни мажбурий меҳнатга жалб қилиш кўринишидаги жазо тури саналади.

Ахлоқ тузатиш ишлари:

- фақат меҳнатга лаёқатли бўлган вояга етмаганларга нисбатан тайинланади;

- ўзи ишлаб турган жойида ўташ шарти билан тайинланади;

- агар айбдор ҳеч қаерда ишламаса, ушбу жазо ижросини назорат қилувчи органлар белгилаб берадиган ўзи яшайдиган ҳудуддаги бошқа жойларда ўташ тариқасида тайинланади;

- бир ойдан бир йилгача муддатга тайинланади.

Умумий қоидага кўра - шахс ўн олти ёшга тўлгандан сўнг меҳнатга лаёқатли ҳисобланади.

Ўн олти ёшга тўлмаганлар қуйидаги ҳолларда меҳнат шартномаси асосида меҳнатга жалб қилиниши мумкин:

- ўн беш ёшга тўлган шахслар ота-онасидан бири ёки уларнинг ўрнини босувчи шахснинг ёзма розилиги билан ишга қабул қилиниши;

- ёшларни меҳнатга тайёрлаш мақсадида умумтаълим мактаблари, касб–ҳунар техника билим юртлари ва ўрта махсус ўқув юртларининг ўқувчиларини ўн тўрт ёшга тўлганларидан кейин ота-онасидан бири ёки улар ўрнини босувчи шахсларнинг розилиги билан болаларнинг соғлигига зиён етказмайдиган ва таълим олиш жараёнини бузмайдиган енгил ишларни ўқишдан бўш вақтларида бажариш учун ишга қабул қилинишига йўл қўйилади.

Агарда, вояга етмаган шахс тайинланган ахлоқ тузатиш ишларининг ўндан бир қисмидан кўпрогини ўташдан бўйин товласа - суд бу жазонинг ўталмай қолган қисмини ахлоқ тузатиш ишларининг ҳар уч кунини қамоқнинг бир кунига тенглаштирган ҳолда ҳисоблаб, қамоқ жазоси билан алмаштиради, аммо бу муддат уч ойдан ошмаслиги керак.

Қамоқ

Қамоқ - жиноят содир этишда айбли деб топилган вояга етмаган шахсни бир ойдан уч ойгача бўлган муддатга жамиятдан бутунлай ажратиб қўйиш кўринишидаги жазо тури бўлиб ҳисобланади.

Жиноят содир этган вояга етмаган шахсга нисбатан қамоқ жазоси фақат:

- содир этилган жиноят учун ЖК Махсус қисми модда санкциясида мавжуд бўлгандагина;

- ЖКнинг 83-моддаси иккинчи қисмига кўра маҳкум ахлоқ тузатиш ишлари жазосини ўташдан бўйин товлагандагина, тайинланиши мумкин.

Вояга етмаганлар қамоқ жазосини – ҳукм чиқарилган жойдаги махсус қамоқ уйларида ўтайдилар.

18.3. Вояга етмаганларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинлаш.

Озодликдан маҳрум қилиш деб – жиноят содир этишда айбдор деб топилган вояга етмаган шахсни маълум бир муддатга тарбия колонияларига жойлаштириш орқали жамиятдан ажратишга айтилади.

Вояга етмаганларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш жазоси – олти ойдан ўн йилгача муддатга тайинланади.

Жиноят қонунида назарда тутилган ҳолларда ушбу муддатлар кўпроқ бўлиши мумкин. (ЖК 86-моддасининг иккинчи, учинчи ва тўртинчи қисмларида назарда тутилган ҳолатлар).

Вояга етмаганларга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш жазосини тайинлаш муддатлари			
№	Жиноят содир этган пайтда вояга етмаган шахсинг ёши	Содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражаси	Озодликдан маҳрум қилиш жазосининг муддатлари
1.	ўн уч ёшдан ўн олти ёшгача бўлган шахсларга нисбатан.	- ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни ташкил қилса,	- озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланмайди;
		- унча оғир бўлмаган жиноятни ташкил қилса,	- озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланмайди;
		- оғир жиноятни ташкил қилса.	- олти ойдан олти йилгача;
		- ўта оғир жиноятни ташкил қилса,	- олти ойдан ўн йилгача муддатга тайинланади;
2.	ўн олти ёшдан ўн	- ижтимоий хавфи катта	- озодликдан маҳрум

саккиз ёшгача бўлган шахсларга нисбатан.	бўлмаган жиноятни ташкил қилса,	қилиш жазоси тайинланмайди;
	- унча оғир бўлмаган жиноятни ташкил қилса,	- озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланмайди;
	- оғир жиноятни ташкил қилса,	- олти ойдан етти йилгача;
	- ўта оғир жиноятни ташкил қилса,	- олти ойдан ўн йилгача муддатга тайинланади;

Вояга етмаган шахслар озодликдан маҳрум қилиш жазосини – тарбия колонияларида ўтайдилар.

Тарбия колонияларида маҳкумлар:

- жазо муддатининг тугагунига қадар;
- ЖКнинг 87, 89, 90-моддалари тартибида жиноий жазодан озод этилгунига қадар;
- вояга етгунига қадар сақланадилар.

Маҳкум ўн саккиз ёшга тўлгач - ҳулқи ёмон маҳкумлар жазони ўташни давом эттириш учун тарбия колонияларидан умумий тартибли колонияларга ўтказилади.

Маҳкумларни тарбия колонияларида қолдирилиши мумкин, лекин маҳкум йигирма бир ёшга тўлиши билан ҳар қандай ҳолатда ҳам тарбия колониясидан жазони ижро этиш колониясига белгиланган тартиб бўйича ўтказилади.

Вояга етмаганларга нисбатан тайинланадиган озодликдан маҳрум қилиш жазоси қуйидаги ўзига хос хусусиятларга эга:

- жазо муддатининг қисқалиги;
- жазонинг фақат тарбия колонияларда ўталишлиги;
- аёлларнинг жазони фақат умумий тартибли тарбия колонияларда ўташлиги;
- вояга етмаганнинг жиноят содир этиш вақтидаги ёши ва содир этган жиноятининг хавфлилик даражасига қараб озодликдан маҳрум қилиш жазосининг табақалаштирилганлиги.

18.4. Вояга етмаганларга нисбатан жазо тайинлаш.

Вояга етмаганларга жазо тайинлаш деб - жиноят содир этишда қонунда белгиланган тартибда айбли деб топилган вояга етмаган шахсга нисбатан ЖК Махсус қисм моддаси санкциясида

назарда тутилган жазони (мажбурлов чорасини) қўлланилишига айтилади.

Суд вояга етмаган шахсга жазо тайинлашда:

- ЖК Махсус қисмининг жиноят содир этганлик учун жавобгарлик назарда тутилган моддасида белгиланган доирада;
- умумий қисмининг қоидаларига мувофиқ (ЖК 82, 83, 84, 85 – моддалари) муддатларига мувофиқ ҳолда тайинланади;
- содир этилган жиноятнинг хусусияти ва ижтимоий хавфлилиқ даражасини;
- қилмишнинг содир қилиниши сабабини;
- етказилган зарарнинг хусусияти ва миқдорини;
- айбдорнинг шахсини;
- жазони енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатларни;
- вояга етмаганнинг ривожланганлик даражасини;
- турмуш шароити ва тарбиясини;
- соғлиғини;
- содир этган жиноятининг сабабларини;
- катта ёшдагиларнинг ва бошқа ҳолатларнинг унинг шахсига таъсирини ҳисобга олади.

Ўн уч ёшдан ўн олти ёшгача бўлган вояга етмаган шахсларга - жиноятлар мажмуи тариқасида жазо тайинланганда озодликдан маҳрум қилишнинг энг кўп муддати - ўн йилгача муддатга тайинланади.

Агарда содир этилган жиноятларнинг биттаси ўта оғир жиноят бўлса - ўн икки йилгача тайинланади.

Ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган вояга етмаган шахсга - жиноятлар мажмуи тариқасида озодликдан маҳрум қилиш жазоси - ўн икки йилгача муддатга тайинланади.

Агарда содир этган жиноятларнинг биттаси ўта оғир жиноят бўлса - ўн беш йилгача муддатга тайинланиши мумкин.

Вояга етмаган шахсларга бир неча ҳукм юзасидан жазо тайинланганда - озодликдан маҳрум қилиш жазосининг муддати ўн беш йилдан ошмаслиги керак

Вояга етмаган шахсга нисбатан *озодликдан маҳрум қилиш ёки ахлоқ тузатиш ишлари жазоси* тайинланганда - суд ЖКнинг 72-моддасида назарда тутилган асос ва шартлар мавжуд бўлса, шартли ҳукмни қўллаши мумкин.

19 – Мавзу. ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИ ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИКДАН ВА ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШ

19.1. Вояга етмаганларни жиноий жавобгарликдан ва жазодан озод қилиш тушунчаси ва турлари.

Вояга етмаганларни жиноий жавобгарлик ва жазодан озод қилишнинг икки хил тури мавжуд бўлиб, улар қуйидагилар:

Умумий кўринишдаги ва махсус кўринишдаги жиноий жавобгарлик ва жазодан озод қилиш.

Умумий кўринишдаги жиноий жавобгарлик ва жазодан озод қилиш – ЖК XII ва XIII боблардаги асослар билан жавобгарлик ва жазодан озод қилишни назарда тутса, махсус кўринишдаги жиноий жавобгарлик ва жазодан озод қилиш эса:

- мажбурлов чораларини қўллаган ҳолда жавобгарлик ва жазодан озод қилишни назарда тутди.

Вояга етмаганларни жиноий жавобгарликдан озод қилиш – фақатгина, ишни вояга етмаганлар билан шуғулланувчи комиссияга топшириш орқали амалга оширилиши мумкин. Бундай қарорга келиш асослари:

- шахс жиноят содир этиш вақтида 18 ёшга тўлмаганлиги;
- ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни биринчи марта содир этганлиги;

- содир этилган қилмишнинг хусусиятлари, айбдорнинг шахси ва бошқа ҳолатларнинг мавжуд бўлиши лозимлиги каби ҳолатлар ташкил этади.

Вояга етмаганларни жиноий жазодан озод қилиш шартлари эса қуйидагилар:

- унга оғир бўлмаган жиноятни биринчи марта содир этганлиги;

- ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни такроран содир этганлиги;

- шахс жиноят содир этиш вақтида 18 ёшга тўлмаганлиги;
- содир этилган қилмишнинг хусусиятлари, айбдорнинг шахси ва бошқа ҳолатларнинг мавжуд бўлиши лозимлиги каби ҳолатлар ташкил этади.

Ушбу асослар билан жазодан озод қилинган вояга етмаган шахсга нисбатан - мажбурлов чоралари қўлланилади.

Вояга етмаганларни жиноий жавобгарлик ва жазодан озод қилиш асослари	
Вояга етмаганларни жиноий жавобгарликдан озод қилиш.	<ul style="list-style-type: none"> - шахс жиноят содир этиш вақтида 18 ёшга тўлмаганлиги; - ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни биринчи марта содир этганлиги; - содир этилган қилмишнинг хусусиятлари, айбдорнинг шахси ва бошқа ҳолатларнинг мавжуд бўлиши лозимлиги каби ҳолатлар мавжудлиги; - ишнинг вояга етмаганлар ишлари билан шуғулланувчи комиссияга топширилиши.
Вояга етмаганларни жиноий жазодан озод қилиш.	<ul style="list-style-type: none"> - унга оғир бўлмаган жиноятни биринчи марта содир этганлиги; - ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни такроран содир этганлиги; - шахс жиноят содир этиш вақтида 18 ёшга тўлмаганлиги; - содир этилган қилмишнинг хусусиятлари, айбдорнинг шахси ва бошқа ҳолатларнинг мавжудлиги; - вояга етмаган шахсга мажбурлов чораларининг қўлланилиши.

Агарда, вояга етмаган шахс ривожланишда ўз ёшига нисбатан анча орқада қолган бўлса ва содир этган қилмишнинг аҳамиятини тўла равишда англаб етмаса - суд жазо ўрнига мажбурлов чорасини қўллаш мақсадга мувофиқлиги масаласини кўриб чиқиши шарт.

19.2. Мажбурлов чораларини қўллаган ҳолда жазодан озод қилиш.

Вояга етмаган шахсларга нисбатан жиноий жазо ўрнига қуйидаги мажбурлов чоралари қўлланилади:

- суд белгилайдиган шаклда жабрланувчидан узр сўраш мажбуриятини юклаш;

- ўн олти ёшга тўлган шахс зиммасига етказилган зарарни ўз маблағи ҳисобидан ёки меҳнати билан тўлаш ёки бартараф қилиш мажбуриятини юклаш. Агарда, етказилган зарар белгиланган энг кам иш ҳақининг ўн бараваридан ошиб кетмаган бўлса қўлланилади. Бошқа ҳолларда етказилган зарар фуқаровий суд

ишларини юритиш тартибида ундирилади;

- вояга етмаган шахсни махсус ўқув-тарбия муассасасига жойлаштириш.

Амалдаги қонунчиликка мувофиқ, вояга етмаган шахсларга мўлжалланган бундай ўқув-тарбия муассасаларига:

- ўн бир ёшдан ўн тўрт ёшгача бўлган шахслар учун ихтисослаштирилган мактаб-интернатига;

- ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахслар учун ихтисослаштирилган мутахассислик коллежларига бўлинади.

Ихтисослаштирилган мактаб - интернатда вояга етмаганлар - ўн беш ёшга тўлгунча, ихтисослаштирилган мутахассислик коллежларида эса - вояга етмаганлар ўн саккиз ёшгача тарбияланади. Истисно ҳолатлардагина шахслар 16 ёшгача ихтисослаштирилган мактаб – интернатларида сақланишлари мумкин.

Вояга етмаганлар ихтисослаштирилган ўқув-тарбия муассасаларида тарбиялангунларигача, лекин 3 йилдан кўп бўлмаган муддатда сақланадилар.

Ихтисослаштирилган ўқув - тарбия муассасаларига: қар, кўр, рухий касал, ақлан заиф вояга етмаган шахс, шунингдек жисмоний носоғлом болалар ва ўсмирлар қабул қилинмайди.

19.3. Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш.

Содир этган жинояти учун *озодликдан маҳрум қилиш*га ёки *ахлоқ тузатиш ишлари*га ҳукм қилинган ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга нисбатан жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш тартиби қўлланилиши мумкин.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш:

- содир этган жинояти учун озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса;

- содир этган жинояти учун ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинланган бўлса;

- ушбу жазо турлари учун белгиланган тартиб-қоида талабларини бажарган;

- меҳнат ва ўқишга ҳалол муносабатда бўлган вояга етмаган маҳкумга нисбатангина қўлланилиши мумкин.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш:

- ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноят учун тайинланган жазо муддатининг камида тўртдан бир қисмини;

- оғир жинояти учун тайинланган жазо муддатининг камида учдан бир қисмини;

- ўта оғир жиноят учун, шунингдек, қасддан содир этган жинояти учун, агар шахс илгари қасддан содир этган жиноят учун озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган бўлса, тайинланган жазо муддатининг камида ярмини ҳақиқатда ўтаб бўлгандан кейин қўлланилиши мумкин.

Жазодан муддатидан илгари шартли озод қилиш қўлланилган вояга етмаган шахс жазонинг ўталмаган қисми мобайнида қасддан янги жиноят содир этса, суд унга нисбатан ушбу ЖКнинг 60 ва 86-моддаларида назарда тутилган қоидаларга мувофиқ жазо тайинлайди. Тайинланган озодликдан маҳрум қилиш жазоси муддати – ўн беш йилдан ошиб кетмаслиги лозим.

Агарда, жазодан муддатидан илгари шартли озод қилиш қўлланилган вояга етмаган шахс жазонинг ўталмаган қисми мобайнида эҳтиётсизликдан янги жиноят содир этса, фақатгина содир этган янги жиноят учун жазо тайинланади.

19.4. Жазони енгилроғи билан алмаштириш.

Содир этган жинояти учун *озодликдан маҳрум қилишга* ёки *ахлоқ тузатиш ишлари*га ҳукм қилинган ўн саккиз ёшга тўлмаган шахсларга нисбатан жазонинг ўталмаган қисми енгилроқ жазо тури билан алмаштирилиши мумкин.

Жазони енгилроғи билан алмаштириш:

- содир этган жинояти учун озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган бўлса;

- содир этган жинояти учун ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинланган бўлса;

- ушбу жазо турлари учун белгиланган тартиб-қоида талабларини бажарган;

- меҳнат ва ўқишга ҳалол муносабатда бўлган маҳкумга нисбатангина қўлланилиши мумкин.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш:

- ижтимоий хавфи катта бўлмаган ёки унча оғир бўлмаган жиноят учун тайинланган жазо муддатининг камида бешдан бир қисмини;

- оғир жиноят учун тайинланган жазо муддатининг камида тўртдан бир қисмини;

- ўта оғир жиноят учун, шунингдек, қасдан содир этган жинояти учун, агар шахс илгари қасдан содир этган жинояти учун озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган бўлса, тайинланган жазо муддатининг камида учдан бир қисмини ҳақиқатда ўтаб бўлгандан кейин қўлланилиши мумкин.

Жазо енгилроғи билан алмаштирилган шахсларга нисбатан енгилроқ жазонинг тегишли қисми ўтаб бўлинганидан кейин ЖКнинг 89-моддасида назарда тутилган қоидаларга мувофиқ, жазодан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш қўлланилиши мумкин.

Жазо енгилроғи билан алмаштирилган шахс жазонинг ўталмай қолган қисми мобайнида қасдан янги жиноят содир этса, суд унга нисбатан ЖКнинг 60 ва 86-моддаларида назарда тутилган қоидаларга мувофиқ жазо тайинлайди.

20 – Мавзу. ТИББИЙ ЙЎСИНДАГИ МАЖБУРЛОВ ЧОРАЛАРИ

20.1. Тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари тушунчаси ва мақсади.

Тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари деб - суд психиатрия экспертизаси ҳулосасига асосланган ҳолда муайян руҳий касаликка чалинган ва ЖКнинг Махсус қисмида кўрсатилган ижтимоий хавфли қилмишлардан бирини содир этган, шунингдек, алкоголизм, гиёҳвандлик ёки заҳарвандликка чалинган шахсларга нисбатан суд ҳукми ёки ажрими билан қўлланиладиган, мажбурий руҳий даволашга айтилади.

Руҳий касалик ҳолатида ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсларга нисбатан тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини қўллашдан *мақсад*:

- уларни даволаш;

- уларнинг янги ижтимоий хавфли ҳаракатлар содир этишларининг олдини олиш ҳисобланади.

20.2. Тиббий йўсиндаги мажбурият чораларини қўллаш асослари ва турлари.

Тиббий йўсиндаги мажбурият чораларини қўллаш асослари:

- ижтимоий хавфли қилмишни ақли норасолик ҳолатида содир этилганлиги;

- ҳукм чиқарилгунга қадар ёхуд жазони ўташ вақтида шахснинг руҳий касалликка чалинганлиги;

- руҳий касалликка чалинганлиги оқибатида ўз ҳаракатларининг аҳамиятини англамаслиги ва ўз ҳаракатларини бошқара олмаслик ҳолатида қилмишни содир этганлиги;

- шахснинг руҳий ҳолати содир этган қилмишининг хусусиятига кўра жамият учун хавфли деб топилганлиги .

Тиббий йўсиндаги мажбурият чораларига қуйидагилар киради:

- мажбурий амбулатория кузатувида бўлиш ва руҳий касалликлар мутахассисида даволаниш;

- умумий тартибли руҳий касалликлар шифохонасида мажбурий даволаниш;

- умумий тартибли руҳий касалликлар шифохонасининг соғлиқни тиклаш махсус бўлимида мажбурий даволаниш;

- кузатув кучайтирилган руҳий касалликлар шифохонасида ёки бўлинмасида мажбурий даволаниш.

Тиббий йўсиндаги мажбурият чораларини тайинлаш тартиби		
№	Тиббий йўсиндаги мажбурият чораларининг турлари	Тиббий йўсиндаги мажбурият чоралари тайинланиши мумкин шахслар дораси
1.	мажбурий амбулатория кузатувида бўлиш ва руҳий касалликлар мутахассисида даволаниш.	- руҳий касаллиги зўрайиб кетаётганлигини кўрсатувчи аломатлар мавжуд бўлмаган, шунингдек руҳий ҳолати вақтинча бузилган руҳий касалларга нисбатан тайинланиши мумкин.
2.	умумий тартибли руҳий касалликлар шифохонасида мажбурий даволаниш.	- ижтимоий хавфлилиги руҳий ҳолати билан боғлиқ бўлган, умумий асосларда даволаш талаб этиладиган руҳий

		касалларга нисбатан тайинланиши мумкин.
3.	умумий тартибли рухий касалликлар шифохонасининг соғлиқни тиклаш махсус бўлимида мажбурий даволаниш.	- ижтимоий хавфлилиги кўпроқ саломатликни тикловчи чораларни кўришни талаб қиладиган, уларни эса ихтиёрий тартибда ўтказиш мумкин бўлмаган рухий касалларга нисбатан тайинланиши мумкин.
4.	кузатув кучайтирилган рухий касалликлар шифохонасида ёки бўлинмасида мажбурий даволаниш.	- ўта ижтимоий хавфли бўлган ёки ўз ҳулқига кўра умумий тартибли рухий касалликлар шифохонасида даволаниш имкони бўлмаган рухий касалларга нисбатан тайинланиши мумкин ва кузатув кучайтирилган рухий касалликлар шифохонасида ёки бўлимида рухий касаллардан батамом ажратилган ҳолда сақланади ва қўриқланади.

Тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари муддатини ўзгартириш, узайтириш ва бекор қилиш масаласини рухий касалликлар шифокорлари комиссиясининг хулосасига асосланган ҳолда суд ҳал қилади.

Агар рухий касалга нисбатан тиббий йўсиндаги мажбурий даволаш чораларини қўллаш зарурияти бўлмаса, шунингдек бу чоралар бекор қилинган бўлса, суд уни умумий асосларда даволаш ёки ижтимоий таъминот муассасаларига юбориш масаласини ҳал этиш учун соғлиқни сақлаш органларига топшириши мумкин.

Агарда, шахс тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари қўлланилиши натижасида, соғлиғи тикланса, жиноят қонунида назарда тутилган (ЖК 64, 69 - моддалари) муддатлар ўтиб кетмаган бўлса, умумий асосларда жавобгарлик ва жазога тортилади.

Агар қонунда муайян қилмиш учун жиноий жавобгарлик маъмурий жазо қўлланилгандан сўнг келиб чиқиши белгиланган бўлиб, бироқ уни содир этишда ақли норасо деб топилган шахс муқаддам айнан шундай қилимиши учун маъмурий жавобгарликка тортилмаган бўлса, тиббий йўсиндаги мажбурлов чоралари қўлланилмайди. Қабул қилинган қарор тўғрисида суд, соғлиқни сақлаш органларига шахсга умумий асосларда психатрия ёрдами кўрсатилиши лозимлиги ҳақида хабар беради.

20.3. Алкоголизм, гиёхвандлик, заҳарвандликка йўлиққан шахсларга нисбатан тиббий йўсиндаги чораларни қўллаш.

Ижтимоий хавфли қилмишни содир этган вақтда, жиноят содир қилгандан кейин ёки жазони ўтаётган вақтда алкоголизм, гиёхвандлик ёки заҳарвандликка йўлиққан шахслар, ақли норасо деб топилмайди ва жавобгарлик ва жазодан озод этилмайди.

Агарда, алкоголизм, гиёхвандлик ёки заҳарвандликка йўлиққан шахслар жиноят содир этган тақдирда, агар тиббий хулоса мавжуд бўлса, суд жазо тайинлаш билан бирга уларга тиббий йўсиндаги чораларни ҳам тайинлаши мумкин.

Алкоголизм, гиёхвандлик ёки заҳарвандликка йўлиққан шахслар, озодликдан маҳрум қилиш билан боғлиқ бўлмаган жозога ҳукм қилинган бўлса - тиббий муассасаларда мажбурий даволаниши лозим бўлади.

Агарда, алкоголизм, гиёхвандлик ёки заҳарвандликка йўлиққан шахслар *озодликдан маҳрум қилиш ёки қамоқ жазосига ҳукм қилинган бўлса* - уларни даволаш жазони ўтаётган жойда амалга оширилади, жазони ўтаб бўлганидан кейин агарда даволанишни давом эттиришга зарурат бўлса, умумий асосларда тиббий муассасаларда даволанишни давом эттиришади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

Қонунчилик ҳужжатлари:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2008. – 40 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси (2008 йил 1 июлгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан қайта нашри). Расмий нашр - Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги “Адолат” нашриёти, 2008 й. - 393 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодекси. Расмий нашр - Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги “Адолат” нашриёти, 2005 й. - 183 б.
4. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. Расмий нашр - Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2004 йил. - 630 б.
5. Ўзбекистон Республикаси “Давлат мукофотлари тўғрисида”ги қонуни. 22.12.1995 йил.
6. Ўзбекистон Республикаси “Психиатрия ёрдами тўғрисида”ги қонуни. 31.08.2000 йил.
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти “Жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни ислоҳ қилиш ҳамда модернизациялаш мақсад ва вазифаларини амалга ошириш дастури тўғрисида” ги 2005 йил 10 мартдаги ПҚ-24сон Қарори. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. 2005 йил март. №10-11.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида ўлим жазосини бекор қилиш тўғрисида” ги 2005 йил 1 августдаги № ПФ-3641сонли Фармони.
9. Олий суд Пленумининг 1995 йил 27 октябрдаги “Тиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишга оид жиноят ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида”ги 21- сонли қарори.
10. Олий суд Пленумининг 1996 йил 20 декабрдаги “Республика судлари томонидан оммавий тартибсизликлар учун жавобгарлик тўғрисидаги қонунларни қўллаш амалиёти билан боғлиқ айрим масалалар тўғрисида” ги 38 - сонли қарори.
11. Олий суд Пленумининг 1996 йил 20 декабрдаги “Ижтимоий хавфли тажовузлардан зарурий мудофаа ҳуқуқини

таъминловчи қонунларни судлар томонидан қўлланиши ҳақида” ги 39 - сонли қарори.

12. Олий суд Пленумининг 1997 йил 2 майдаги “Суд ҳукми тўғрисида” ги 2 - сонли қарори.

13. Олий суд Пленумининг 2000 йил 15 сентябрдаги “Вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида” ги 21 – сонли қарори.

14. Олий суд Пленумининг 2001 йил 2 ноябрдаги “Жиноий жазоларнинг либераллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикаси Жиноят, Жиноят-процессуал кодекслари ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш ҳақида” ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунини суд амалиётида қўллаш ҳақида”ги 25 - сонли қарори.

15. Олий суд Пленумининг 2002 йил 25 октябрдаги “Ярашув тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида”ги 27- сонли қарори.

16. Олий суд Пленумининг 2003 йил 6 июндаги “Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаганлик учун жавобгарлик тўғрисидаги қонунларнинг судлар томонидан қўлланилиши ҳақида”ги 6 - сонли қарори.

17. Олий суд Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида”ги 1 - сонли қарори.

18. Олий суд Пленумининг 2007 йил 11 ноябрдаги “Умрбод озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 15 - сонли қарори.

19. Олий суд Пленумининг 2008 йил 15 майдаги “Бир неча жиноят содир этилганда қилмишни квалификация қилишга доир масалалар тўғрисида” ги 13 - сонли қарори.

20. Олий суд Пленумининг 2008 йил 12 ноябрдаги “Руҳий касалликка чалинган шахсларга нисбатан тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларини қўллаш бўйича суд амалиёти тўғрисида” ги 23 - сонли қарори.

Махсус адабиётлар:

1. Рустамбоев М.Х. Курс уголовного право Республики Узбекистан. В пяти томах – Т.: ТГЮИ, 2008.
2. Рустамбоев М.Х. Жиноят ҳуқуқи (Умумий қисм): Дарслик-Т.: “ILM ZIYO”, 2005.- 478 б.
3. Рустамбаев М.Х. Комментари к Уголовному кодексу Республики Узбекистан. Общая часть. Т.: Ўқитувчи, 2004.-720 с.
4. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Умумий қисм. Т.: Ўқитувчи, ILM ZIYO,2006.- 597 б.
5. Усмоналиев М. Жиноят ҳуқуқи (Умумий қисм). Олий ўқув юртлари учун дарслик.-Т.: Янги аср авлоди. 2005 й. -662 б.
6. Абдурасулова Қ. Жиноятнинг махсус субъекти. Ўқув қўлланма. Т.: Тараққиёт ИИЧ. 2005. – 123 б.
7. Усмоналиев М. Судланганлик унинг ҳуқуқий оқибатлари ва либераллаштириш муаммолари. Ўқув қўлланма. Т.: Янги аср авлоди. 2005. – 58 б.
8. Абдуқодиров Ш.Ё. Айбнинг эҳтиётсизлик шакли ва унинг белгилари. Ўқув қўлланма. Т.: 2005. – 65 б.
9. Усмоналиев М. Жазо тайинлаш. Ўқув қўлланма. Т.: Янги аср авлоди, 2003. – 120 б.
10. Ниёзова С. Иштирокчилик тушунчаси, турлари, шакллари жавобгарлик масаласи. Ўқув қўлланма. Т.: ТДЮИ, 2003. – 48 б.
11. Рустамбаев М.Х., Тохиров Ф. Жиноят ҳуқуқи (Умумий қисм). Схемалар. Ўқув-услубий қўлланма. Т.: Янги аср авлоди. 2002. –130 б.
12. С.М.Кочои. Право в вопросах и ответах. Уголовное право (Общая часть) Учебное пособие. М.: ИНФРА – М, 2006 – 77 с.
13. “Ярашувчилик институтини такомиллаштириш: назария ва амалиёт” мавзусидаги илмий-амалий давра суҳбати. Тўплам. Тошкент, 2005. – 133 б.
14. Очилов Ҳ.Р. Умрбод озодликдан маҳрум қилиш жазоси ва уни тайинлаш асослари // Инсон ва қонун. – Тошкент, 2008. – № 12-13 (572). – Б.3.

15. Очилов Ҳ.Р. Тамом бўлмаган жиноятлар учун жазо тайинлаш // Ёш олимлар тўплами. – Тошкент, 2008. – № 2. 2008. Б. 141-143.
16. Очилов Ҳ.Р. Амнистия инсон ҳуқуқлари кафолати // Инсон ва қонун. – Тошкент, 2008. – №2 (561). Б. 1-2 .
17. Очилов Ҳ.Р. Жарима жазосини тайинлаш асослари // Инсон ва қонун. – Тошкент, 2008. – № 25 (584). Б. 3.
18. Зокирова О., Абдуқодиров Ш.Ё. Ярашувчилик институтини жиноят-ҳуқуқий такомиллаштиришнинг айрим масалалари.// Ярашувчилик институтини такомиллаштириш: назария ва амалиёт. Илмий-амалий конференция. 8 июл 2005. – Тошкент, 2005. Б. 96 -99.
19. Зуфаров Р.А. Уюшган жиноий гуруҳ ва коррупция // Давлат ва ҳуқуқ. – Тошкент, 2000. №2 Б. 32-33.